

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ BİLİM DALI

ANADOLU'DA GREKO-PERS ETKİLİ MEZAR STELLERİNDE
BETİMLENEN AV SAHNELERİ

MİNE KOÇDAĞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. ZELİHA GİDER BÜYÜKÖZER

KONYA-2019

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mine Koçdağ
	Numarası	124203011006
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Arkeoloji/Klasik Arkeoloji
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Zeliha Gider Büyüközer
	Tezin Adı	Anadolu'da Greko-Pers Etkili Mezar Stellerinde Betimlenen Av Sahneleri

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Anadolu'da Greko-Pers etkili mezar stellerinde betimlenen av sahneleri başlıklı bu çalışma 30/07/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman/Üye	İmza
Doç Dr. Zeliha Gider Büyüközer	Danışman	
Doç. Dr. Mustafa Ertekin Doksanaltı	Üye	
Dr. Öğr. Üyesi <i>Mustafa BİLGİN</i>	Üye	

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mine Koçdağ
	Numarası	124203011006
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Arkeoloji/Klasik Arkeoloji
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tezin Adı	Anadolu'da Greko-Pers Etkili Mezar Stellerinde Betimlenen Av Sahneleri

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

Mine Koçdağ

ÖNSÖZ

200 yılı aşkın bir süre boyunca Anadolu’da hüküm süren Pers egemenliği, bu yy’lar boyunca Anadolu’yu kültürel, sanatsal ve ekonomik açıdan etkilemiştir. Doğulu gelenek ve göreneklerini İran’dan taşıyan ve Anadolu’nun yerli halkının yaşam tarzıyla sentezleyen bu kültür günümüzde birçok araştırmacı tarafından irdelenip incelenmiştir. Anadolu’ya gelen doğu kökenli bu yöneticilerin yaşam tarzı ve ideolojik karakterlerinden bir tanesi olan av teması çalışmamın konusunu oluşturmuştur.

Tez konumu seçmemde bana yardımcı olan sevgili hocam Prof. Dr. Ahmet Adil Tırpan’a ve tez çalışmam boyunca, çalışmamın planlanması, araştırılması, yürütülmesi ve biçimlendirilmesinde ilgi ve desteğini esirgemeyen, her sorunumda sabırla beni dinleyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren sayın hocam Doç. Dr. Zeliha Gider Büyüközer’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez çalışmam boyunca maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen, ailem, eşim ve rahmetli babama minnettarlığı bir borç bilirim.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mine Koçdağ
	Numarası	124203011006
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Arkeoloji/Klasik Arkeoloji
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Zeliha Gider Büyükozer
	Tezin Adı	Anadolu'da Greko-Pers Etkili Mezar Stellerinde Betimlenen Av Sahneleri

ÖZET

Anadolu, Pers Kralı Kiros'un MÖ 546 tarihinde Lidya Krallığı'nı yıkması ile Büyük İskender'in MÖ 333 tarihinde İskenderun yakınlarındaki İssos'ta, Daryus'u yenmesi arasında kalan 200 yılı aşkın bir süre içinde İran egemenliğine sahne olmuştur. Savaşlarla geçen bu dönemde Anadolu şehir devletleri eski kültürel ve ekonomik güçlerini kaybederlerken, Persler'in lüks yaşantılarından da etkilenmekten geri kalmamışlardır. Bu dönemde Anadolu yeni bir sanatsal ve kültürel perspektif kazanmıştır. Anadolu, doğuda yaşayan Pers büyük kralına bağlı satraplıklara ayrılmış ve bu satraplıklar kendilerine bağlı yerel yöneticileri, toprak sahiplerini ve beyleri de beraberinde getirmiştir. Yerli ve Persli halklardan oluşan bu yöneticiler doğudaki büyük krala bağlı ve onun yaşam tarzının taklitçisi olmuşlardır. Satraplıkların başındaki valileri ve bu valiliklere bağlı yerel yöneticileri etkileyen kralın kahramanca davranışları, askerlik özellikleri, yöneticilik ve dini vasıfları dönemin sanat eserlerinde kesitler halinde betimlenmiştir. Bu bağlamda daha çok Batı Anadolu (İon), Greek ve doğu etkisiyle harmanlanmış bu eserler, 19. yy'ın başlarında Adolf Furtwangler döneme ait antik gemmeler üzerindeki betimleri referans alarak 'Greko-Pers' terimini arkeoloji literatürüne kazandırmıştır.

Anadolu'nun Pers yönetimi altındaki çeşitli merkezlerinde bulunmuş olan ve çalışmamızın konusunu oluşturan, Greko-Pers etkili mezar stelleri MÖ 6. yy'ın ikinci yarısından MÖ 4. yy'ın başlarına kadar tarihlendirilmiştir. Bu dönem arasındaki zaman diliminde çalışma yapan yerel ve taşralı sanatkarlar, Anadolu'nun Geç Arkaik ve Erken Klasik sanatının etkisi altında eserler vermektedirler. Bundan dolayıdır ki çalışmamızın konusunu oluşturan av temalarında Arkaik, erken Klasik ve doğunun etnik unsurları aranmıştır. Duvar resimleri, anıtlar ve lahitler üzerinde kalabalık ve uzun anlatımıyla yer bulan avlanma ikonografisi, mezar stelleri, bullalar ve gemmeler, mühürler, kolye uçları vb. eserler üzerlerinde büyük sahnelerden alınmış birer kesit şeklinde yer almıştır. Daha çok yaban domuzu, geyik ve küçük hayvanların avlandığı sahneler dışında, krali bir av sayılan aslan ve panter avları da eserler üzerinde betimlenmiştir. Pers, Greek ve Anadolu halkları için spor, siyaset, propaganda, kültürel ve dini açılarından önem taşıyan av ikonografisi, Neolitik Dönem'den bu yana

sevilerek betimlenmiş olup, yöneticilerin sporsal, siyasi, propaganda, kültürel ve dini yönlerinin bu temayla birleştirilerek sergilenmesi ise Asur'dan başlayarak, Geç Hitit, İonya ve Anadolu ile devam etmiştir. Mezar stelleri üzerindeki avlanma betimlemeleri Pers giyimli kişiler tarafından yapılmaktadır. Bu figürlerin daha çok Pers aristokrasi sınıfından, yerel yöneticilerden veya alt toprak sahiplerinden kişilerin olduğu tahmin edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pers, Akhaemenid, Mezar steli, Av Sahnesi, Av ikonografisi

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mine Koçdağ
	Numarası	124203011006
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Arkeoloji/Klasik Arkeoloji
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Zeliha Gider Büyükozer
	Tezin İngilizce Adı	Hunting scenes on the Greco-Persian Grave Steles in Anatolia

SUMMARY

Anatolia has been a scene for the Iranian hegemony for over 200 years between the destruction of Lidyan kingdom in 546 BC by the Persian King Cyrus, and defeat of Daryus III at Issus near Alexandretta (Iskenderun) in 333 BC by Alexander the Great. While Anatolian city states lost their cultural and economic power during this war-ridden period, they were also affected by the luxurious lives of Persians. In this period, Anatolia gained a new artistic and cultural perspective. Anatolia was divided into satrapies under control of the great Persian king in the East, and these satrapies brought together with them the local leaders and the land owners. Satraps from local and Persian populations were loyal to the king to the East and also imitators of his life style. Heroic acts, military features and leadership skills of the king, who influenced the governors overseeing the satrapies and the local leaders under those governors, were portrayed in part in the artistic works of the period. In this sense, the Achaemenid art took its place in the grave monuments, grave steles, sarcophaguses, bullas and seals.

When the topic of our subject – hunting scenes of Achaemenid period – is being examined, they are categorized according to the portrayed figures and the artefacts those figures were portrayed on. Hunting iconography, which found a place on murals, monuments and sarcophaguses with crowded and long portrayals, was portrayed in parts on grave steles and bullas. Aside from the scenes where mostly the hunting of wild boars, deer and smaller animals were portrayed, hunting of lions and panthers, which were considered more royal, were also pictured. Hunting iconography, which had great importance among Persian activities, has also been an activity imitated by the local population of Anatolia. Although the concept of hunting seems more of an activity of Persian aristocrat class, it has intrigued the local leaders who imitated this class, and consequently, just as the Persians, they joined the tradition of establishing great gardens called paradeisos where they could practice hunting activities just as the Persians did. Hunting, which required bravery, skill and mastery, has been a theme popularly portrayed on the funerary monuments, sarcophaguses and grave steles of the people of that era.

Keywords: Persian, Achaemenid, Grave stele, Hunting Scene, Hunting iconography

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	vi
GİRİŞ	1
Konu ve Kapsam.....	1
Amaç.....	1
Yöntem.....	2
1. ANADOLU'DA PERS ARAŞTIRMALARI	1
2. GREKO-PERS TERİMİ VE TERİMİN ORTAYA ÇIKIŞINDAKİ UNSURLAR	9
3. ANADOLU'DA SATRAPLIK MERKEZLERİNDEN ELE GEÇMİŞ AV TASVİRLİ GREKO-PERS ETKİLİ MEZAR STELLERİ.....	13
3.1. Vezirhan Mezar Steli	13
3.2. Sultanıyeköy Mezar Steli.....	14
3.3. Daskyleion Mezar Steli.....	16
3.4. Bergama Mezar Steli.....	16
3.5. Çavuşköy Mezar Steli	17
3.6. Dereköy Mezar Steli	19
3.7. Köseresul I Mezar Steli.....	20
3.8. Hisartepe Mezar Steli.....	20
3.9. Kozviranköyü I Mezar Steli.....	22
3.10. Kozviranköyü II Mezar Steli	22
3.11. Lidya Mezar Steli.....	23
3.12. Bursa Mezar Steli.....	23
4. GREKO-PERS ETKİLİ MEZAR STELLERİNİN TİPOLOJİSİ.....	25
5. MEZAR STELLERİ ÜZERİNDE BETİMLENEN AV İKONOĞRAFİSİ	28
5.1. Avcı Figürleri.....	29
5.1.1. Yaya Avcılar	29
5.1.2. Atlı Avcılar	31
5.2. Hayvan Figürleri	33
5.2.1. Atlar	33
5.2.2. Köpekler.....	35

5.2.3. Avlanılan Hayvanlar	37
5.3. Av İkonografisinde Kullanılan Mekanlar	39
5.4. Av Sahnelerinde Betimlenen Tekstil	42
5.4.1. Avcıların Başlıkları.....	42
5.4.2. Avcıların Pelerinleri.....	46
5.4.3. Üst Giyim.....	47
5.4.4. Atların Sırt Örtüleri (HAŞA)	49
6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	51
LEVHALARIN LİSTESİ.....	63
KAYNAKÇA.....	72
LEVHALAR.....	89

GİRİŞ

Konu ve Kapsam

Anadolu'nun Pers yönetimi altında kalmış olan çeşitli merkezlerinden ele geçmiş Greko-Pers etkili mezar stelleri üzerindeki av betimli sahneler çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Anadolu MÖ 6. yy'ın sonlarından 4. yy'ın sonuna kadar Pers hakimiyeti altında kalmış ve satraplıklarla yönetilmiştir. Bu satraplıklar genel olarak Batı Anadolu'da oluşturulmuşlardır. Persler'in bu şekilde merkezleri kontrol altında tutma istekleri Pers devletine bağlı farklı coğrafyalardan halkların Anadolu'ya gelmesine neden olmuştur. Bu şekilde Persli veya Perse bağlı halkların kültürleri Anadolu yerel kültürleriyle kaynaşmıştır. Anadolu'da verilmiş dönem eserlerinde ise bu farklılıklar betimlemelerde yer almaya başlamıştır. Pers istilasıyla gelen bu yabancıların Antik Dönem Anadolu'suna kattığı bu kültürel farklılıklar, Anadolu, Greek ve Pers etkili sanat eserlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Arkeologlarca araştırılan bu sentez kültürün izleri, seramikler, bullalar, sikkeler, mühürler, kaya kabartmaları, duvar resimleri, anıtlar, lahitler, mezar stelleri gibi birçok eserde aranmış, Anadolu'ya yabancı olan bu kişilerin, dini inanışlarından, kullandıkları giyim ve aksesuarlara, sosyal yaşamlarından, günlük yaşamlarına ve yöneticilik faaliyetlerine kadar birçok unsurun varlığını bu eserler üzerinde izleyebilmişlerdir. Yoğun olarak Batı Anadolu satraplık merkezlerindeki mimari yapılarda, anıt mezarlarda, lahitlerde, bullalarda ve mühürlerde görülen bu farklı kültürde özellikle işlenen konular; ekphora sahneleri, veda sahneleri ve av sahneleri gibi geleneksel görseller olmuştur.

Amaç

MÖ 6. yy'dan 4. yy'ın sonuna kadar Anadolu'ya hâkim olan Persler bu dönem boyunca çeşitli alanlarda Anadolu'ya eserler bırakmışlardır. Bu eserlerden bir grubunu oluşturan Greko-Pers etkili mezar stelleri, Persli ya da Pers devletine bağlı Anadolu'da yaşayan kişilerin yaşam tarzlarından kesitler vermekte olup, bu kesitlerden bir kısmını oluşturan av gibi heyecanlı ve kahramanvari sahnelerin arkeoloji dünyasında ilgi görmesine neden olmuştur. Bu nedenle çalışmada MÖ 6. yy'ın 2. yarısından 4. yy'ın ilk yarısına kadar tarihlendirilen Greko-Pers üslubunda betimlenmiş on iki mezar steli üzerinde işlenmiş olan av sahneleri ele alınmıştır. Bu dönem içerisinde farklı

coğrafyalardan ve Batı Anadolu'nun çeşitli merkezlerinden elde edilmiş diğer Greek ve Pers etkili eserler ışığında bu sahnelerin işleniş tarzı, dönemin sanat anlayışı olan arkaik ve klasik sanatın etkileri ile Pers unsurlarının harmanlanması irdelenmiş ve av sahneleri üzerinden yola çıkılarak Arkaik ve Klasik Dönem'in stilistik özelliklerinin yerel ve bölgesel unsurlarının mezar stelleri üzerinde betimlenen av ikonografisindeki yansımaları irdelenmiştir.

Yöntem

Çalışmamı hazırlarken, Anadolu'da Pers Dönemi ile ilgili bugüne kadar yapılan araştırmaların arşivleri, kaynakları ve müze katalogları taranarak eserlere ait bilgiler toplanmış, farklı coğrafyalarda üretilmiş eserlerin fotoğrafları taranmış ve üzerlerinde işlenmiş betimlemeler ikonografik açıdan karşılaştırılarak irdelenmiştir. Bu çalışma yöntemiyle dönemin, Anadolu için önemi ve yönetim süresi içerisindeki etkilerinin yerel ve bölgesel unsurları da dikkate alınarak av sahnelerinin yapılış amacı, nitelikleri ortaya çıkarılarak çalışma tamamlanmıştır.

1. ANADOLU'DA PERS ARAŞTIRMALARI

Hint-Avrupa kökenli Persler MÖ 9. yy'da III. Salmanassar zamanında Parsua adıyla Urmiye Gölü'nün batısında ve tüm Zagros Bölgesi'nde bulunmaktaydılar. Persler'in bu bölgeyi ele geçirmeleri Büyük İskender zamanına kadar süren Akhaemenid Sülalesinin ilk temsilcisi Teispes zamanında gerçekleşmiştir. Teispes'in ardılları I. Kiros (MÖ 640-600) ve I. Kambyzes (MÖ 600-559) Medler'in egemenliği altına girmişlerdir. Pers Devleti'nin kurucusu sayılan II. Kiros (MÖ 559-530) ise MÖ 547-546 yıllarında Nabonid yönetimindeki Babil ile birleşerek, kralı ve kayınpederi olan Astyagesi devirerek, generali Harpagos ile birlikte Medleri yıkıp Lidya Kralı Kroisos'un saldırısı üzerine, Anadolu'nun Ege kıyılarındaki Hellen kentlerini de egemenliği altına almıştır¹.

II. Kiros, Anadolu'yu *khşatrapa* denilen bölgelere ayırmıştır. Greekler bu bölgeler için satraplık tanımlamasını yapmışlardır. Bu satraplıklar kralı temsil etmekteydiler. Kent yönetimleri neredeyse kraliyet merkezinin modelleri gibi yönetilmekteydiler. Bu nedenle satraplar ve satraplık merkezleri ideolojik açıdan kralın yansıması ve uzantısı olarak kabul edilmekteydi². Satraplar dışında, satrapları da kontrol eden ve büyük kral tarafından görevlendirilen kralın gözü veya kralın kulağı olarak isimlendirilen denetçiler, bu sistemde mevcut olmakla birlikte, işbirlikçi yöneticiler ve alt satraplıklar da ortaya çıkmıştır³. Bu satraplar Trakya'dan Kapadokya'ya, İzmir'den Karadeniz'e kadar olan alanı kendi orduları ile Susa'da oturan büyük kral adına yönetmiştir⁴.

Bu bağlamda Anadolu'da yapılan araştırmalar kronolojik olarak şöyle sıralanmıştır:

1916-2010 yılları arasında Doğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan kazı çalışmalarında farklı dönemlere ulaşılmış, özellikle 1989-1991 ile 2010 yılı kazı sezonlarında Van Kalesi Höyüğü'nde Urartu, Med ve Akhaemenid dönemlerinin birbirini takip ettiği ortaya çıkarılmıştır⁵. Bu çalışmayla Akhaemenid Dönemi'nde Ermenia Satraplığı olarak bilinen idarenin, bu coğrafya içerisindeki Urartu

¹ İplikçioğlu 1990, 88.

² Kılıç 2015, 189.

³ Duran 2015, 79.

⁴ Bakır 2013, 26-27.

⁵ Yiğitpaşa 2015, 513.

Krallığı'nın başkenti olan Tuşpa'nın 13. satraplığının merkezi olabileceği düşünülmüştür. Bu bağlamda MÖ 485-465 yıllarında Akhaemenid Kralı Kserkses I'ın Van Kalesi güney kayalıklarında adına yazılmış olan yazıtının bulunması, satraplığın doğruluğunu kanıtlayabileceği savunulmuştur⁶. Daha sonraki yıllarda bu bölgede yapılan araştırmalar sonucunda Tuşpa'da bulunan Horhor Mezarı yapısının planı ile İran'daki Daryus I Mezarı'nın benzerliği konusunda fikir birliğine varılmıştır. Yine İran etkili olduğu düşünülen bir diğer kaya mezarı ise kabartma cepheli Doğubeyazıt Mezarı olmuştur. Bu mezar yapılarından yola çıkılarak, Doğu Anadolu'da Urartular ile başlayan anıtsal kaya mezarı yapma geleneğinin Akhaemenid, Hellenistik ve Roma dönemlerinde de devamlılığının farklı planlarda tasarlanarak sürdürülmüş olduğu görülmüştür⁷.

Karagündüz Höyük III. yapı katında yapılan kazılarda bulunan Akhaemenid tipi kâse grubu, Akhaemenid Dönemi'nin varlığına kesin olmamakla birlikte kanıt sağlamıştır. Kaselerin yoğunluğu nedeniyle bölge satrabının İmitatio Regis⁸ kavramına işaret ettiği düşünülmüştür. Bu düşüncüyü destekleyen kanıt ise antik metinlerde geçen, satrabın ekmek pişiricileri ve kâse taşıyıcılarının konu edildiği benzer bir İmitatio Regis örneğiyle karşılaşılması olmuştur⁹. Bu kaselerin benzeri Oluz Höyük 2B mimari tabakasında ve Daskyleion'da (Hisartepe) bulunmuştur¹⁰.

Bölgede yerleşimin kanıtı olabilecek bir durum ise Akhaemenidler'in yerleşmek için seçtikleri merkezlerin niteliğidir¹¹. Karagündüz'ün göl kenarına yakın bir mevkiide yer alması, belli hayvan popülasyonuna sahip olması, Anadolu'da Persler tarafından yerleşilen diğer merkezlerden Daskyleion, Oluz Höyük gibi kuş popülasyonuna ve göl manzarasına sahip benzer özellikler gösterir nitelikte bulunmuştur¹². Bunlarla birlikte Çavuştepe¹³ ve Altıntepe¹⁴ gibi yerleşim yerlerinde de Akhaemenid Dönemi buluntuları tespit edilmiştir.

⁶ Tarhan 2005, 120-121.

⁷ Köroğlu 2011, 471.

⁸ Kalkan 2013, 707-718.

⁹ Polat 2014, 29.

¹⁰ Dönmez 2012, 143.

¹¹ Kalkan 2013, 710-713.

¹² Dönmez 2010, 14.

¹³ Erzen 1988.

¹⁴ Karaosmanoğlu 2008, 69-83.

1952 yılında Alman Arkeolog Kurt Bittel Balıkesir'in Bandırma ilçesi sınırları içerisinde yer alan Daskyleion'un Ergili Köyü'ndeki Hisartep'e'yi Pers satraplık merkezi olarak belirlemiş, höyüğün ilk kazıları ise Ekrem Akurgal tarafından yapılmıştır. 1988'de Tomris Bakır kazıları yeniden başlatmıştır. Tomris Bakır Akhaemenid Dönemi ile ilgili kronolojiyi tamamlayan seramikleri tanımlamıştır¹⁵.

1970 yılında Latife Sümmerer Tatarlı Tümülüsü'nden ele geçen birkaç boyalı ahşabı incelemiştir. Özellik ve teknik açıdan Akhaemenid Dönem'e tarihlemiş ayrıca Tatarlı-Frig ve Akhaemenid Resim Sanatı'nın kombinasyonu olan klineyi kullanmalarını dönemin yerel özelliği olarak belirlemiştir. Bu tümülüsteki betimlemelerde Greek'ten farklı olarak yeni bir araba formu kullanıldığı gözlemlenmiştir¹⁶.

1974-1988 yılları arasındaki çalışmaları sırasında Mehmet Özsait ve Nesrin Özsait; Delipınar Tümülüsü çevresinden ele geçirilen üç adet steli çalışmışlar ve bu stellerin stilistik özelliklerinden dolayı İyonya'ya ait batı çalışmaları olduğunu tespit etmişlerdir. Steller üzerindeki prestij materyallerinin değerlendiren M. ve N. Özsait, bu materyallerin 6. yy'ın sonunda İyonya'dan başka hiçbir yerde bulunmamasıyla ilişkilendirerek Akhaemenid Dönem'e dikkatleri çekmişler ve steller için Akhaemenidli yüksek makamdan birilerine ait olabileceği yorumunu getirmişlerdir¹⁷.

1981-2005 yılları arasında Ümit Serdaroğlu tarafından yapılan Assos Nekropolü kazılarında 5. yy'ın ortasına tarihlendirilen terracotta Pers figürini bulunmuştur¹⁸. Bu figürün benzerleri, Elazığ (Lidar Höyük)¹⁹ ve Kelenderis Nekropolü²⁰ çalışmalarında da ele geçmiştir. Bu ilginç ve nadir olan buluntular, The Staatliche Museum in Berlin'de sergilenen ve İran'dan ele geçmiş olan küçük bir gümüş figürin²¹ ile benzerlik göstermiştir. Figürlerin benzerleri Kıbrıs, Suriye-Filistin'de de ele geçmiştir²².

¹⁵ Bulut 2007, 8-13.

¹⁶ Summerer 2005, 14.

¹⁷ Özsait 2005, 160-161.

¹⁸ Tolun 2005, 272-273, Fig. 1.

¹⁹ Borchardt 2005, 52, Fig. 2.2.

²⁰ Zoroğlu 1994, 63, Fig. 84.

²¹ Borchardt 2005, Fig. 2.1.

²² Zoroğlu 1994, 84.

1984 yılında Şehrazat Karagöz ve Aytekin Erdoğan Batı Anadolu çalışmalarında bir İyon sütunu, savaşçı heykeli, bulla ile bir grup mühür üzerinde Akhaemenid hanedan hayvanlarını ayrıca İskender Kalkanı'nın üzerindeki taşlar ile küçük parçaları incelemişlerdir²³.

1989 yılında Novella Vismara Akhaemenid Dönemi yazıtlarını incelemiş, Güney Anadolu Likya Sanatı'nın Akhaemenid ve Greek stillerinin kombinasyonlarının sikkeler üzerindeki betimlerini ortaya koymuştur. Hatta bazı sikkeler hem Akhaemenid hem de Greek dilinde okunmuşlardır²⁴.

1990-2004 yılları arasında Mustafa Hamdi Sayar, Ovalık Kilikya'da yaptığı araştırmalarda Adana ilinin Kozan ilçesi ile Osmaniye ilinin Kadirli ilçesi civarındaki ören yerlerinde MÖ 4. yy'a tarihlendirilen altı adet Pers Dönemi mezar taşı ile MS 1. ve 2. yy'a ait Roma Dönemi mezar steli ele geçirmiştir. Bu stellerin yüzeyinde Pers İmparatorluğu'nun resmi dili olan Aramice yazıtlar işlenmiştir. Bu mezar taşlarından Göller, Kumkulluk ve Yukarı Bozkuyu köylerinde bulunanların alınlık kısımlarında yarım ay ve yıldız motifi dikkati çekmiştir. Bu motifin sadece mezar stelleri üzerinde görülmesinin, hilal ve yıldızın Çukurova'nın Persler'in hakimiyetinde ve Roma İmparatorluğu'nun Kilikya Eyaleti'nin bir parçası olduğu dönemde ölü kültü ile bağlantılı olabileceği yorumunu getirmişlerdir. Ay ve yıldızın kullanımlarının Mezopotamya ve Ön Asya'da yaygın oluşundan dolayı Persler'in de bu kültü Kilikya Bölgesi'ne bu dönem içinde taşıdığını savunmuş ve MS 2. ve 3. yy'a kadar kültün devamlılığının sağlanmış olduğunu düşünmüşlerdir²⁵.

1991 yılında Gürcan Polat Ergili çalışmalarında Geç Arkaik Dönem'e tarihlenen mezar stelleri üzerinde çalışmış ve stellerde Akhaemenid Döneme ait özelliklere ulaşmıştır²⁶.

1996-1998 yıllarında yaptıkları çalışmalarda Nurten Sevinç ve Reyhan Körpe, Akhaemenidler'in klasik dönemdeki zenginliklerinin kanıtı sayılabileceğini düşündükleri üç adet boyalı mermer lahit ele geçirmişlerdir. Bunlardan biri de Polyksena Lahti'dir. Anadolu'da bulunmuş Akhaemenid üslubundaki en iyi eserlerden

²³ Tuplin 2005, 294.

²⁴ Vismara 2005, 60.

²⁵ Sayar 2005, 97-98.

²⁶ Polat 2005, 215-216.

biri olan bu lahit Anadolu’da bugüne kadar bulunan figürsel anlatımlı lahitlerin de en erken örneği olmuştur²⁷. Dört tarafında mitolojik konuların anlatıldığı kabartmalarla betimli olan lahitin ön uzun yüzü ile dar yan yüzlerinde cenaze töreni ve yas tutma konuları betimlenmiştir. Arka yüzde ise Neuptolemos’un babası Akhilleus’un mezarı önünde Troia Kralı Priamos’un kızı Polyksena’yı kurban edişi sahnesi yer almıştır. Geç Arkaik üslupta yapılmış olan Polyksena Lahti üzerinde Polyksena’nın ölüm anı betimlenmiştir. Oysaki Greeklerde hiçbir zaman ölüm anı tam olarak gösterilmemiştir. Ayrıca Arkaik Dönem’in bir özeliği olan yaşlı insanlar lahitler üzerinde gösterilmezken, Polyksena’nın babası yaşlı olarak betimlenmiştir. Polyksena Lahti üzerindeki düğüne hazırlık gibi görünen sahneler, Harpy Anıtı’nda betimlenmiş symposium sahneleri ile karşılaştırılmış, hediyeleşme ve şölen gibi gösterilmiş bu betimlemelerin cenaze töreni olduğu öngörüsünde fikir birliği sağlanmıştır. Lahit üzerindeki betimlemelerin stilistik özellikler ve lahtin yapım teknikleri MÖ 600’lerdeki bölgesel ve yerel sanatçıların varlığını kanıtlamaya dayanak oluşturmuştur²⁸.

1999-2003 yılları arasında Perge Akropolisi’nde yapılan çalışmalarda 48 adet kâse formu saptanmış ve bu materyaller orta Klasik Dönem Karaçalı buluntuları ile paralellik göstermiştir. Söz konusu kaseler, Akhaemenid etkisinde çalışan yerel sanatçıların varlığı konusunda tartışmalara neden olmuştur²⁹.

2004 yılı araştırma sezonunda Reyhan Körpe ve Charles Brian Rose, Kocabaş Vadisi’nde anıtsal mezarlar aramışlar, bu alanda yüze yakın tümülüsün yağmalanıp, tahrip edildiğini gözlemlemişlerdir³⁰. Tümülüslerin ya yüksek yamaçlara Kızöldün gibi ya da çok önemli su yollarının çevresine oturmuş olduğunu, ayırt edilemeyecek şekilde doğanın parçası gibi göründüklerini tespit etmişlerdir. Pers tümülüslerinin varlığı Herodotos’un pasajındaki anlatımından ve Alyattes’in ismini pasajında vermesinden dolayı bilinmektedir. Herodotos Persler’in tanrıları için sungularını yüksek dağlara çıkarak yaptıklarını ve tümülüsleri şöyle anlatmaktadır: “*Kroisos’un babası Alyattes’in mezarıdır, etekleri büyük taşlarla örülmüş bir toprak yığıdır. En*

²⁷ Sevinç – Körpe 2005, 249.

²⁸ Rose 2005, 254.

²⁹ Çokay – Kepçe 2005, 85.

³⁰ Rose 2005, 240.

yüksek yerinde, ben ordan geçtiğim zamanda da beş tane taş blok vardı. Bu mezar, çepeçevre altı stad ve iki plethrondur³¹, genişliği on üç plethrondur, yanında büyük bir göl vardır ki, Lidyalılar hiç kurumaz derler. Adı 'Gygesdir' der" (Hdt. I. 93). Araştırmacılar tarafından Alyattes Mezarı üzerindeki Phalloi görüntü mezara gömülenin statüsünü gösterir yorumu yapılmıştır. Akhaemenid Döneme tarihlenen yerleşimlerden diğerleri ise Dede Tepe ve Bozlar Tepe yakınlarındaki tümülüsler olarak tespit edilmiş, alanda duvar kalıntıları ve aynı zamandan kalma seramik parçaları bulunmuştur³².

2009-2016 yılları arasındaki çalışmalarında Şevket Dönmez Akhaemenidler'in Orta Karadeniz'deki varlıklarına hem arkeolojik kalıntılarda hem de yazılı kaynaklarda rastlamıştır. Yaptıkları bir baskın sonucunda Zile (Zela) ve çevresini istila eden İskitler Akhaemenid komutanlarınca mağlup edilmiş, Persler bu zaferin anısına Zela'da, tanrıça Anaitis için bir tapınak yaptırmıştır. Bu zafer günü her yıl Sakai adlı kutsal bir festival ile kutlanmaya başlanmıştır³³. Ş. Dönmez bu tapınağın benzerlerini Kapadokya, Amasya, Soğanlısu, Direklikaya'da tespit etmiştir. MÖ 425-300 yıllarına tarihlenen Oluz Höyük II. mimari tabaka A evresinde güneybatıdan kuzey doğuya doğru uzanan taş döşemeli anıtsal bir yol ile bu yolun kuzeyinde yer alan ve özellikle 2011 kazı sezonunda giriş bölümü açığa çıkarılan küçük bir saray ya da malikane olduğu düşünülen kompleks bir yapı kalıntısı bulunmuştur. Bu da söz edilen dönemle karakterize olmuştur³⁴.

2016 kazı sezonunda Şevket Dönmez tarafından Oluz Höyük'te taş döşemeli cella içerisinde Akhaemenid Döneme ait kutsal ateş çukuru olduğu düşünülen yapı bulunmuştur. Çukur ünlü kral yolunun bir parçası olan Oluz Höyük Pers Yolu'nun güney kısmında yer almıştır³⁵. Kutsal ateş çukurlarının benzerleri, İran'daki Pasargard şehrinde Büyük Kiros'un, Medleri ve Astiyagları yenmesinin şerefine yaptırdığı sarayın yakınlarındaki Taht-ı Mader-i Süleyman yapısı içindeki Taht-ı Tavus Ateşgedeleri olarak bilinen iki anıt taşıdır. İçleri oyulmuş yekpare iki kayadan inşaa

³¹ Antik dönemde yaklaşık 30 metrelik uzunluk ölçüsü olarak kullanılmıştır.

³² Rose 2005, 240.

³³ Dönmez 2013, 111.

³⁴ Dönmez 2013, 103-106.

³⁵ Dönmez 2016, 15.

edilmiş olan bu iki sunağa yine yekpare taştan açılmış yedi basamaklı bir merdivenle girilmektedir. İran’da ateşgede sayılan bu tür oyuklar daima çift olarak yapılmıştır³⁶.

Strabon Anadolu’da bilinen en eski volkanik dağlardan olan Erciyes Dağı (Argaios) ile Mazaka’nın (Eusebeia) kuruluşundan bahsederken “*Biraz daha ilerleyince içinde ateş çukurları bulunan birçok stadia uzunluğundaki volkanik araziye gelinir*” der (Str. 12, 2). Bu pasaja kanıt olabileceği düşünülen ve 1950 yılında Kayseri-Bünyan yakınlarındaki volkanik Erciyes (Argaios) Dağı’nın eteklerinde portatif bir ateş sunağının dört yüzünde betimlenmiş Med kıyafetli Magus figürleri bulunmuştur³⁷. Ş. Dönmez, ateşe saygı ve ateş sunaklarının Akhaemenidler’e Medler’den geçmiş olduğunu düşünmüş olup bu ateş sunağının Erciyes Dağı’nın ateş kültü inancında önemli bir yeri olduğuna ve dağ civarında belki de ateş tapınakları bulunduğu işaret ettiğini söylemiştir. Ayrıca Akhaemenid ordularının, askerlerinin inançlarını güçlendirmek için gittikleri yerlerde bu sunakların bırakılmış olabileceğini düşünmüştür³⁸. Akhamenidler’in önemli satraplık merkezlerinden biri olan Daskyleion’da ele geçen iki kabartmada da Magus figürleri ve ateş sunağı tasvirleri görülmüştür³⁹.

Trakya’da ortaya çıkarılan MÖ 6. ve 5. yy’lara tarihlendirilen birçok mimari yapı ve mezar kalıntısı, bu yy’lara ait Anadolu Akhaemenid Dönemi kalıntılarıyla benzerlikler göstermiştir. Trakya’da taş kesimleri ve taştan örme mezarlar uzun süredir tartışılan bir konu olmuştur. Yapılan araştırmalar sonucunda monolitik dikdörtgen beşik çatılı odalar, Frig taş kesimli mezar odalarıyla benzerlik göstermiştir. Taş örme grubu arasında benzer bir monolitik oda da Bulgarista’nın Shipka kasabasındaki Golyama Kosmatka Tümülüs’ünde bulunmuştur. Tümülüsün kompleks yapının parçası olduğu ve Trakya mezarlarının dizaynını gösteren daha da kompleks bir yapıya ait olduğu saptanmıştır⁴⁰. Anadolu’ya paralel diğer bir parça ise Zhaba Mogila Tümülüsü’dür. Tümülüs Bulgaristan’ın merkezinde Strelcha yakınlarında tespit edilmiştir. Buradan elde edilen buluntu boyalı bir aslandır ve MÖ 4. yy’a

³⁶ Dönmez 2008, 82-87.

³⁷ Dönmez 2008, 82-87; Karagöz 2007, 214, Fig. 23.

³⁸ Dönmez 2008, 82-87.

³⁹ Dönmez 2008, 82-87; Polat 2017, 198, Fig. 4b.

⁴⁰ Vassileva 2008, 37-39.

tarikhlendirilmiştir⁴¹. Anadolu mimarisi ile paralellik gösteren üçgensel rölyef binanın yürüyüş yolundaki aslan çiftinden biri, Frigya'daki Aslankaya ile benzerlik göstermiştir. Trakya'da yeni keşfedilmiş mezarlarda büyük taş kapılar mezarları kapatan stil analizi ile en yakını Akhaemenid Anadolu'sunda bulunan kapı benzeri stellerdir ve kapıların gömü ayinlerinde önemli olduğunu ortaya koymuştur. Aynı şekilde kör kapılar da bunun önemini vurgulamaktadır. Bu kapı steller Pers elementli ve İyon tipi kapılar olarak tanımlanmışlardır ve diğer hybrid kapılar gibi Lidya özelliklerini taşımaktadırlar. Kiros'un Mezarı⁴², Taş Kule⁴³, Pasargard ve Naksh-e Rüstem⁴⁴ kapıları bundan dolayı MÖ 5.-4. yy'lara tarihlendirilmiştir. Bu kapı steller Lidya-İyonya, Anadolu-Pers olarak adlandırılmıştır. Trakya mezarları ve kalıntıları da bu adlandırma içerisine girmiştir, bu araştırmalar sonucunda İyonyalı mimarların ve inşaaalarının MÖ 4. yy Trakya mezarlarını tek başlarına oluşturdukları düşüncesi geçerliliğini yitirmiştir⁴⁵.

2013 yılı kazı sezonunda Serdar Girginer tarafından yapılan Adana-Ceyhan'daki Tatarlı Höyük kazı alanında kutsal ya da tören yolu olarak adlandırılan taş döşemeli ve rampalı bir yol açığa çıkarılmıştır. Bu yolun güneyinde yapılan çalışmalarda ise AS 189 açmasında ayak bileklerinden kırık bir kabartma tespit edilmiştir. Kabartmada bulunan insan figürünün ayakları ve sol ayak bileğinin üzerinden uzanan elbisesinin sadece etek ucu görülebilmektedir. Burada görülen ayakkabı ve uzun giysiye ait etek ucu Akhaemenid tasvirleriyle benzerlik göstermiştir. Kilikya Bölgesi'ndeki Pers varlığı MÖ 6. yy'dan itibaren bilinmesine karşın sikkeler dışında Pers varlığını yerleşimlerde tanımlayan arkeolojik buluntuların az olması nedeniyle bu buluntunun önemi artırmıştır. Kabartmanın önündeyse sunak olduğu düşünülen kireçtaşı bir blok ele geçirilmiştir. Gerek kabartmanın önünde yer alan kireçtaşı bloğun çevresinde, gerekse kabartmanın oturduğu yuvanın içinden çok sayıda aşık kemiği ele geçmiştir. S. Girginer bu buluntuların ritüel amaçlı serpiştirilmiş olduğunu düşünmüştür⁴⁶.

⁴¹ Vassileva 2008, 38.

⁴² Ateşlier 2017, 165.

⁴³ Ateşlier 2017, 165.

⁴⁴ Ateşlier 2017, 165-166.

⁴⁵ Vassileva 2008, 42-43.

⁴⁶ Girginer 2015, 434-436.

2. GREKO-PERS TERİMİ VE TERİMİN ORTAYA ÇIKIŞINDAKİ UNSURLAR

Adolf Furtwangler 19. yy'ın başlarında antik gemmeler üzerine bir çalışma yapmış ve bir grup gemmenin hem Pers özellikleri taşıdığını hem de Greek özellikleri gösterdiğini tespit etmiştir. Bu gruptaki betimler üzerindeki sanat tarzını Greko-Pers olarak adlandırarak arkeoloji dünyası literatürüne kazandırmıştır⁴⁷.

Jürgen Borchardt'ın 1968 yılındaki “*Epichorische, gräko-persisch beeinflusste Reliefs in Kilikien*” başlıklı çalışmasında Greko-Pers konusundaki arkeolojik literatürü kronolojik olarak bibliyografyasında vermiştir.

Theodor Macridy Bey tarafından Daskyleion (Ergili) araştırmaları sırasında bir grup kabartmalı blok ele geçmiştir. Kabartmalı bu blokların üzerlerindeki betimlemeleri Greko-Pers terimiyle örtüşüren araştırmacı bu buluntu grubuyla Greko-Pers terimini arkeoloji dünyasının literatürüne iyice yerleştirmiştir⁴⁸. Jürgen Borchardt'ın, Güneydoğu Likya'daki Greko-Pers etkili kabartmaları ele aldığı çalışmasında, bu kabartmaların biçimsel analizleri üzerinde durmuş ve bu kabartmaların Greek ve Pers etkilerinin dışında Anadolu'ya da özgü olan yerel unsurlar barındırdığından bahsetmiştir⁴⁹. Daha sonraki yıllarda Kızılbel ve Karaburun II mezarlarının keşfedilmesiyle beraber Anadolu unsurları Greko-Pers teriminin içinde yer bulmaya başlamıştır⁵⁰.

Bruno Jacobs'un 1980'lerin sonunda yazdığı Likya'nın mezar sanatına dair tezinin yayımlanmasıyla Greko-Pers teriminin Batı Anadolu'daki bu sanat tarzında hem yerli hem yabancı unsurların aranması gerektiğine inanmıştır⁵¹.

Deniz Kaptan Daskyleion'dan gelen önemli bulla grubu ile ilgili çalışma yapan, Greko-Pers teriminin terminolojik sorunlarına değinmiştir⁵².

Jennifer E. Gates Greko-Pers adlandırılmasının arkasındaki etnik kökenleri makalesinde tartışmaya açmıştır⁵³.

⁴⁷ Furtwangler 1900, 116.

⁴⁸ Macridy 1913, 340-358.

⁴⁹ Borchardt 1968, 162-190.

⁵⁰ Draycott 2008, 1-2.

⁵¹ Jacobs 1987.

⁵² Kaptan 2001, 2002.

⁵³ Gates 2002, 105-132.

Catherine M. Draycott Greko-Pers teriminin kültürel olarak kullanılabileceğini, sosyal kimliğin ve kültürel kimliğin birbirine karışmasından kaynaklanan geçici ve bölgesel bir anlam taşıdığını söylemekte ve bu durumun ne kadarının Pers kostümleri altında seçkinlerin toplumsal rollerinin hangi alanlara vurgu yaptığıyla ilgili sorular sormuştur⁵⁴.

Pers egemenliği sırasında Anadolu'da Pers etkili birçok yapı inşaa edilmeye başlanmıştır. Likya'da, Ksanthos'ta, Limyra'da ve Karya'da, gelişen yüksek nitelikteki mimarlık ve heykeltıraşlık eserlerinden Trysa Heroonu, Nereidler Anıtı, Harpy Anıtı, Mausolos'un Mezar Anıtı ve Knidos Aslanlı Mezar göz önünde bulundurursak, Pers etkilerinin yanısıra, özlerinde Hellen eserleridir. Yine bu yapılardan en erken tarihlisi pramidal şekilde inşaa edilmiş olan ve Sardes'te bulunan, MÖ 6. yy'ın sonu ve erken 5. yy'a tarihlendirilmiş olan bu yapının, Phokaia'dan Taş Kule olarak adlandırılan pramidal mezar yapısı ile benzer özelliklere sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu anıt mezarlar aynı zamanda Kiros'un Pasargard'daki mezarı ile paralellik göstermiştir⁵⁵. Efes yakınlarında bulunan diğer bir benzeri anıt mezar da Belevi olarak adlandırılan yapıdır ve bu yapı da Pers izleri taşımaktadır⁵⁶. Greek etkisi altında inşaa edilmiş bu yapılar Hellen dünyasına yabancı konular ve semboller sergilemişlerdir. Örneğin bir taht üzerinde oturmak, güneşlik kullanmak, at üstünde Pers teçhizatı ile avlanmak, anıtsal mezarlar diktirmek, tiara taşımak gibi adetler, cenaze yemeği sahneleri (Totenmahl), prosesion sahneleri, avdan geliş veya ava gidiş gibi konular Hellenlere yabancı olup, doğu etkili unsurlardır⁵⁷.

Gisela M. A. Richter, Greko-Pers etkili buluntuları yazılı kaynaklar ve materyaller ile İran coğrafyasında değerlendirmiş ve Greek etkilerinin bu buluntularda daha geniş yer tuttuğunu savunmuştur. Uzun süren tartışmalara neden olan bu dönem sanat akımının İran'da aniden gelişmiş bir şekilde ortaya çıkmasını ve gelişim gösterememesinin nedenini, Batı Anadolu'nun Akhaemenid istilasına mağruz kalmasına ve Pers-Greek savaşlarına bağlamıştır. Fakat buna rağmen Akhaemenid Dönemi İran'da üretilen çoğu mimari yapı ve rölyeflerde Greek izlerini bulmanın

⁵⁴ Draycott 2008, 1-6.

⁵⁵ Cahill 1988, 481-501; Hanfmann 1969; Dedeoğlu 2003, 82; Vassileva 2008, 38.

⁵⁶ Buluç 1973.

⁵⁷ Akurgal 1988, 204.

mümkün olduğunu söylemiştir G. M. A. Richter, İran eserlerindeki Greek etkilerini göstermek için Pasargade, Susa ve Persepolis rölyeflerinde Greekler'e özgü kiton ve himation gibi kullanılan giysilerde kumaşın kalın ve ince işlenişini yani kumaş ayrıntılarını örnek göstermiştir⁵⁸. Bu kumaş ayrımı Arkaik Dönem'den beri uygulanan bir stildir ve bu stili kimin kimden aldığı sorusuyla karşılaşmıştır. Bu soruyu stilin İran'da devam etmeyip, Susa rölyeflerinin, sarayın başlangıcından bitişine kadar Greek Arkaik Dönemi ile aynı zamanda devam etmesine rağmen stilin gelişim göstermemesi ile cevaplandırmıştır. Bu örnekler ile aslında Greekler'in Akhaemenid stilinden etkilenmediği sonucuna varmıştır⁵⁹. Bu yorumuna karşılık olarak sanatın gelişimini örneklendirmiş ve Arkaik Dönem'de Susa saraylarında işledikleri bu stili daha sonraki dönemlerde heykel ve vazo resim sanatında, karışık ve ince işçilikleriyle doruğa ulaştırmış olduklarını tespit etmiştir. Persepolis'ten sakallı bir baş⁶⁰ ile Eretria Apollon Tapınağı'ndan bir baş karşılaştırılmış⁶¹, saçın taranışı ve saçtaki kıvrımlar, ideal Greek burnu, gözlerin badem şeklinde perspektife karşı gelişi ile kaştan verilen kabarıklık Arkaik Dönem'in stil özelliklerini ortaya koymuştur⁶². Aynı formlar Susa'dan Daryus I'e ait saray'dan bulunmuş ve dekoratif amaçlı kullanılmış rahip ya da hizmetli olarak adlandırılan parça üzerindeki başlar⁶³ ile Anadolu'da bu stilin paralelliğinin izlendiği, Harta Tümülüsü, Aktepe Tümülüsü mezar odası resimlerinden başlar⁶⁴ ve stilin paraleli Atina'dan Aristion'un Mezar stelindeki boksör figüründe⁶⁵ görülmüş olup, benzer stil özellikleri sergilemiştir. Yine Susa'dan bir diğer dekoratif parça üzerinde işlenmiş figürün⁶⁶ ve Persepolis'ten bir kabartmanın kıyafetleri⁶⁷ Greek işçiliği sergilemiştir. Elbiselerdeki kıvrangıç kuyruklarını ve pileleri göstermek amacıyla katların birbiri üzerine bindirilme tekniği ile kumaşın hareketliliğine bağlı oluşan elbise kıvrımlarının gösterilişi arkaik tarzdadır ve Kios'tan alçak kabartma tekniğinde kazıma çizgilerle yapılmış olan parçadaki elbise kıvrımlarında⁶⁸,

⁵⁸ Boardman 2005, 277, Fig. 279; Richter 1946, 15-30.

⁵⁹ Richter 1946, 17; Frankfort 1946, 6-14.

⁶⁰ Richter 1946, 22, Fig. 19.

⁶¹ Richter 1946, 22, Fig. 20.

⁶² Richter 1946, 18; Frankfort 1946, 6-14.

⁶³ Curtis – Razmjou 2006, Fig.54; Razmjou 2006, Fig.199.

⁶⁴ https://pbase.com/dosseman/usak_museum

⁶⁵ Boardman 2005, Fig. 84.

⁶⁶ Curtis – Razmjou, 2006, Fig. 55.

⁶⁷ Boardman 2005, Fig. 279.

⁶⁸ Jannot 1984, Fig. 186.

Samos'tan korede⁶⁹ ve Atina Akropolisi'nden başka bir kore üzerindeki kıyafetlerle⁷⁰ benzer tarzda ve stilde olduğu gözlemlenmektedir. Yine Daryus'un Susa'daki Sarayı'nın tacarasında bulunan heykelinin, ayakkabı parçasının kırmızıya boyanmadan önce Greek stilinde kazınmış baş⁷¹ ile Greek vazo resimlerinden Euphronios imzalı Kaliks krater üzerinde betimlenmiş, Herakles ve Antaios figürleri ile karşılaştırdığımızda⁷² bu sanatçının bir Greekli olduğunu ve Susa'daki varlığına büyük bir kanıt bıraktığını görmekteyiz⁷³.

Roland Grubb Kent, Susa Sarayı'ndaki Daryus'a ait yazıtı çevirmiş ve yazıtın 47. satırında ve onu takip eden 49-55 arasındaki satırlarda parçalar halinde ortaya çıkan bir bulgunun, Daryus'un farklı milletlerden gelen sanatçıları toplayarak saray işçiliğinde kullandığını, taş kesimini İonyalı ve Sardesli, altın işlemeciliğini Medler ve Mısırlılar, pişmiş tuğlaları işleyenlerin Babilli ya da Babil'de yaşayan İonyalılar, duvar işlemeciliğini, bezemelerini ve süslemelerini yapan ustaların yine Medler ve Mısırlılar'ın olduğunu, ayrıca Susa Sarayı'nın Ölümsüzler Rölyefi'nde kullanılan kaplama cilayı İonyalılar'ın sadece Babilden öğrenebileceğini söylemiştir. R. G. Kent, Susa sarayındaki materyallerin Greek ve farklı milletlerden ustaların elinden çıktığıyla ilgili önemli verilere ulaştığını ifade etmiştir⁷⁴.

Ananda Coomaraswamy, 1933'te yayınlanan makalesinde, Akhaemenid sanatı için Greek orijini ya da kendi başlı başına bir sanatta olsa, kimin kimi etkilediği farketmeksizin belgeselvari bir gösterim olduğunu savunmuştur. Asya ve Avrupa arasındaki yoğun ve gerçek ilişkinin kanıtı olduğunun göstergesi olarak Akhaemenid sanat tarzına kendi yorumunu getirmiştir⁷⁵.

⁶⁹ Boardman 2013, Fig. 84.

⁷⁰ Boardman 2013, Fig. 155.

⁷¹ Richter 1946, Fig.26.

⁷² Boardman 2002, 23.

⁷³ Richter 1946, 27.

⁷⁴ Kent 1931, 210-211; Boardman 2005, 277-278.

⁷⁵ Coomaraswamy 1933, 25.

3. ANADOLU'DA SATRAPLIK MERKEZLERİNDEN ELE GEÇMİŞ AV TASVİRLİ GREKO-PERS ETKİLİ MEZAR STELLERİ

3.1. Vezirhan Mezar Steli

Bilecik'in Vezirhan İlçesi'nin Gülümbe Bahçeleri⁷⁶ Mevkii'nde iki parça halinde olan mezar stelinin ilk parçası 1968 yılında, ikinci parçası ise 1971 yılında Dr. Nezir Fıratlı ve Dr. Nuşin Asgari tarafından bulunmuş olup, kireç taşından yapılmış olan mezar steli 155 cm yükseklikte, 56 cm genişlikte ve 20 cm derinliktedir⁷⁷. Stel İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde 6219 envanter numarasıyla sergilenmektedir. Greko-Pers etkili stellerin özelliği olan anthemion yerine Potnia Theron sahnesi ile taçlandırılmış olan stel phallos şeklinde yontulmuş olup, Geç Hitit Mezar Stelleri formlarına benzemektedir. Hayvanların tanrıçası ya da Gaia olarak yorumlanan başlık kısmındaki yarı beline kadar gömülmüş figürün iki kolunun altında aslan ve omuzlarında iki kuş betimlenmiştir. Bu figür Frig sanatından ve doğu sanatından etkiler göstermektedir⁷⁸. İnsan figürünün başından çıkan ve hayat ağacına benzeyen bitki ilkel bir anthemion tarzıdır. Anthemiondan sonra gelen alçak kabartma stiline yapılmış betimlemeler üç friz halinde verilmiştir. Frizlerin en altında ise 13 satır Frigçe ve sonradan eklenmiş 7 satır Greekçe yazıt vardır. Analizi yapılmış bu yazıtta bir ağacın tasviriyle, bu ağacın çevresindeki ya da arkasındaki kutsal alanlardan, kutsal koruluk ve kutsal topraktan bahsetmekte ve Greekçe yazıtın 3. satırında Artemis'in adı geçmektedir. Greek dünyasında ve Anadolu'da Urartular'dan bu yana bu tür kutsal alanlar her zaman bilinmektedir⁷⁹.

Potnia Theron sahnesinin hemen altındaki frizde bir dini tören betimi işlenmiştir. Adak steli olarak yontulmuş olan eserin şekline göre figürler sıgıdırılmaya çalışılmıştır. Merkezdeki buhurdanın sağında bir kadın ve solunda bir erkek figürü bulunmaktadır. Arkalarında ise erkek ve kadın iki hizmetli figürü betimlenmiştir. Bunlar muhtemelen karı-koca olmalıdır ve bu birlikte oturma betimi Hititler'den bu yana eski bir Anadolu geleneğidir. Sahnenin alt tarafında sağ köşede iki kolunu öne uzatarak elinde kap benzeri bir nesne tutan figür Pers giyimli ve sakallı bir rahip

⁷⁶ Umar 1993, 296.

⁷⁷ Asgari 1983, 60, B.146; Karagöz 2013, 182; Diler 2017, 291, Fig. 5; Karagöz 2013, 95, Fig. 90a.

⁷⁸ Karagöz 2013, 182; <https://bibleplaces.photoshelter.com/image/I0000reoc4tkIBtE>

⁷⁹ Gorbachov 2008, 98; Neumann 1997, 25.

olmalıdır. Bu erkek figürünün hizasında ise bir av sahnesi betimi bulunur. Figürlerin detayları tam olarak görünmemektedir. Mezar steli yazıtından dolayı MÖ 6. yy'a tarihlendirilmiştir⁸⁰ (Lev. 1.1).

Av Sahnesi

Betimlenen av sahnesi bir yaban domuzu avıdır. Yaban domuzu irice betimlenmiştir. Bu bir Anadolu geleneğidir. At üzerinde mızrağını yaban domuzuna fırlatmak üzere olan avcı mezar sahibi olmalıdır. Hemen arkasında avcıya yaya olarak eşlik eden, yedek okları taşıyan ve mezar stelleri üzerindeki av sahnelerinde tekrar edilerek işlenen genç erkek figürü betimlenmiştir. Atın altında betimlenen köpek daha önceden ok ile yaralanmış olan domuza saldırır şekilde verilmiştir.

3.2. Sultaniyeköy Mezar Steli

Sultaniyeköy'ün Helva Tepe Mevkii'nden 1981 yılında bulunmuş olan mezar steli⁸¹ ince grenli beyaz-gri mermerden yapılmış olup, iki parça halinde ele geçmiştir. Stel 245 cm yükseklikte, 55 cm genişlikte ve 12 cm derinliktedir. Stelin üst kısmında bir anthemion ve altında üç sıra halinde friz bulunmaktadır. Stel Bursa Arkeoloji Müzesi'nde 8500 envanter numarası ile sergilenmektedir. Friz üzerinde betimlenen kabartmalardaki figürler Greko-Pers stilde işlenmiş olup diğer mezar stellerinde olduğu gibi silüet tekniğinde, alçak kabartma tarzındadır. Sahnelerin detayları boyama ile verilmiştir. Frizlerin hemen altında üç satırlık Aramice yazıt bulunmaktadır⁸². Anthemiondan sonra düz profilli silme ve arkasından gelen ilk sahnenin oluşturduğu birinci frizde cenaze ziyafeti betimlenmiştir. Sahnenin merkezinde bir kline üzerinde karşılıklı oturmuş karı koca figürleri ve arkalarında ikişer gruptan oluşan dört insan figürü daha bulunmaktadır. Bu sahnenin altında yer alan ikinci frizin merkezinde atın çektiği bir araba ve bu arabanın arkasından giden iki figür ile arabanın önünde atı çeken diğer figürün (seyis) betimlendiği cenaze alayı sahnesi bulunmaktadır. Son frizde ise bir geyik avı tasviri betimlenmiştir. Eser anthemionunun stil özelliklerinin, MÖ 6. yy'a ait Samos ve Sardes stellerinin anthemionları ile karşılaştırılması sonucu

⁸⁰ Asgari 1983, 60.

⁸¹ Tappeiner 1986, 81vd; Jacobs 1987, Lev. 13/3; Nollé 1992, 19vd.

⁸² Asgari 1983, 56, B.141.

aynı zamanda üzerindeki betimlemelerin Geç Arkaik Dönem stil özellikleriyle uyumluluk göstermesi bakımından MÖ 6. yy'a tarihlendirilmiştir⁸³ (Lev. 1.2).

Av Sahnesi

Stelin son frizinde yer alan av sahnesi sağda bir yayadan ve merkezde at üzerinde bir avcıdan oluşan geyik avıdır. Atlı avcının altında bir köpek ava eşlik etmektedir. Merkez sahnede bir at üzerindeki avcı, avına doğru süratle atını sürer pozisyonda betimlenmiştir. Avcı bir geyiği kovalamaktadır ve başında tiara vardır. Süvarinin arkasında eyerinin üzerinde sadak (gorytos) görülmektedir. Diğer iki sahneden farklı olarak bu sahnede detayların bir kısmı gösterilirken, süvarinin kolunu atın boynundan ayıran detay, atın başını boynundan ayıran detay ve hızla koşar şeklindeki atın yeleleri kazıma çizgi ile verilmiştir. Atın ağzı da bir çizgi ile vurgulanmıştır. Atın gövdesi altından sarkan ve konturları verilen yedi üçgen ile eyer örtüsünün püskülleri kazıma ile betimlenmiş ve atın ön ve arka ayaklarını birbirinden ayıran detay da işlenmiştir. Atın altında avcıya eşlik eden av köpekleri de atla aynı hızdadırlar. At, köpekler ve geyik arka ayakları üzerinde şahlanmışlardır ve koşar durumdadırlar, hayvanların bu şekilde betimlenmeleri doğulu bir unsur gibi görölse de bu dönemde boyanmış olan Klazomenai Lahitleri üzerindeki av sahnelerinde de hayvanlar bu tarzda betimlenmiştir. Anadolu eserlerinde görülen uzun ve dallı boynuzlara sahip geyik betimi avcının avıdır. Hemen avcının arkasında, diğer av betimli sahnelerde olduğu gibi yedek okları taşıyan bir hizmetkâr görülmektedir. Hizmetkar orta sahnedeki seyis gibi dökümlü, şalvar benzeri pantolon giymiştir. Avcı, köpekler ve geyik ne kadar hareketliyse, arkadaki hizmetkâr o kadar sakin yürür vaziyettedir. Bir elinde omuzuna koyduğu yedek okları taşıdığı sadak görülürken diğer elini de dirsekten kırarak uzatmıştır. Bu figür de doğulu unsurlar taşıyan kıyafetlerle betimlenmiştir. Saçı kısa olan bu erkek figür kısa bir tunika (Sarapis) giymiştir. Stelin yapımında, kaba, yöresel işçilik mevcuttur ve detaylar boyama ile verilmiştir.

⁸³ Polat 1991, 110, Lev. Vb; Polat 1998, 13-15, Lev. 1a.

3.3. Daskyleion Mezar Steli

Daskyleion'un Esenlik Mevkii'nde, dört kenarında kırık olarak ele geçmiş stel parçası 44 cm yükseklikte, 30 cm genişlikte ve 17 cm derinliktedir. Stel Daskyleion Kazı evinde korunmaktadır. Bu parçanın diğer Greko-Pers stellerinden farkı iki yüzünün de işlenmiş olmasıdır. A yüzünde bir cenaze ziyafeti ve B yüzünde ise bir av sahnesi mevcuttur⁸⁴. Eser Adda'nın Mezar Steli üzerinde betimlenen cenaze ziyafeti sahnesi ve diğer av figürlü mezar stelleri üzerindeki avcı figürlerinin stilistik özelliklerinden yola çıkılarak kabaca MÖ 6. yy ve 5. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir⁸⁵ (Lev. 1.3a-b).

Av Sahnesi

B yüzünde bulunan av sahnesi tam korunamadığı için avcı olarak düşünülen figürün belli bir kısmı görülmektedir. Sola doğru yaya olarak ilerleyen figür diğer av temalı stellerde görülen ve yaya olarak yürüyen erkek figürler ile benzerlik gösterir. Omuzunda bir mızrak taşıyan bu figürü diğer eserlerde de görmekteyiz. Figür sol elindeki mızrağı omuzuna dayamış diğer kolunu da öne doğru uzatmıştır. Figürün önünde bazı karartı halinde kabartmalar görünmektedir ve bunlar tam belli değildir. Arkaik Dönem etkisinde betimlenen figürün öne doğru attığı ayağı vücudunun tüm ağırlığını taşımaktadır. Arkadaki ayağı ise dizden kırıktır. Dizlerine kadar uzanan kısa bir tunika ve bu tunikanın eteği arkadan uçarcasına kavisli gösterilmiştir. Bu figürün gösterdiği özellikler halen arkaik etkilerden kurtulamamıştır⁸⁶.

3.4. Bergama Mezar Steli

Stel 1980 yılında satın alma yoluyla Bergama Müzesi'ne getirilmiştir. A 4394 envanter numarasıyla korumaya alınmıştır⁸⁷. Mermerden yapılmış olan stelin üst kısmında bir anthemion vardır. Anthemiondan sonra gelen kısım iki frize ayrılmıştır. Stelin ilk frizinde av sahnesi, ikinci frizinde ise ava gidiş veya avdan dönüş olarak yorumlanan sahneler konu edilmiştir. Eser İyon Anthemionları'nın ve Sardes

⁸⁴ Coşkun 2005, 256.

⁸⁵ Coşkun 2005, 259; Polat 1998, 35-38, Lev. IIIa-b.

⁸⁶ Coşkun 2005, 259; Polat 1998, 35-38.

⁸⁷ Polat 1998, 69, Lev. Xa; Radt, 1983, 53vd., Lev. 6, 9; Gall 1989, 158, 95; Konaç 2007, 40-41, Lev. 8, Fig. 14.

Kabartmaları'nın stil özellikleri ile karşılaştırılmaları sonucunda Hans Möbius tarafından MÖ 5. yy ve erken 4. yy'a tarihlendirilmiştir⁸⁸ (Lev. 2.1).

Av Sahnesi

İlk frizde yer alan av sahnesinde, at üzerindeki avcı gallop tarzda betimlenmiş atıyla bir yaban domuzunu avlamak üzere avına doğru gitmektedir. Avcıya atının altında bir köpek eşlik etmektedir. İkinci frizde ise en sağda yaya bir figür, atın üzerinde bir avcı ve atın önünde sakın bir şekilde ilerlemekte olan köpek betimlenmiştir. İlk frizde betimlenen av sahnesindeki atın arka ayakları oldukça gergin ve ön ayakları kısadır. Yüz hatları tahrip olan atın koçbaşı ve kısa kesilmiş yeleleri olduğu anlaşılmaktadır. Atın hızlı gitmesinden dolayı yere paralel hale gelmiş kısa ve küt kuyruğu, Anadolu-Pers geleneklerine göre bağlanmış olmalıdır. At üzerindeki avcı, ata oranla daha büyük yapılmıştır. Bu da bize proporsiyonun henüz tam olarak verilemediğini ya da yerel sanatkarlar tarafından yontulan bu tarz figürlerin çok fazla özenilmeden işlendiğine işaret etmektedir. Bilindiği gibi arkaik dönemde proporsiyon anlayışı tam olarak kendini bulamamıştır. Avcı sol eliyle atın dizginlerini tutarken, sağ eliyle de atın altında betimlenen av hayvanlarından birine mızrağını saplamak üzeredir. Avcının yüzü tahrip olmakla birlikte, başının büyük olması ve başın üst kısmında görülen şişkinlikten dolayı tiara taktığı söylenebilir. Avcının yukarıya kaldırdığı kolundan dolayı giymiş olduğu khitonun kumaş kıvrımları ve atın sırtına düşen kısa eteği plastik olarak verilmeye çalışılmıştır. Bacağın üst kısmının kalınca betimlenip, ayak bileklerine doğru aşırı incelmesinden dolayı akla gelen anaksyridesinin parçalarının ayakkabısının içine sokulması ya da sanatçının kolaylık olsun diye Pantolonun paçalarını bileklere yapışık olarak betimlemesinden kaynaklanmaktadır. Sahnede atın ayakları altında kalan av hayvanlarından bir tanesi sahneye sığmamış ve yarım yapılmıştır.

3.5. Çavuşköy Mezar Steli

Daskyleion'un Ergili Mevkii'nde 1904 yılında bulunmuş olup, 108 cm yükseklikte, 685 cm genişlikte ve 115 cm derinlikteki ölçülerde bulunan stel oldukça

⁸⁸ Radt 1983, 67-68.

tahrip olmuştur. İki parça halinde korunan stelin alt ve üst parçaları eksiktir. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde 1502 envanter numarası ile sergilenmekte olan stel ince grenli beyaz mermerden yapılmıştır. Anthemionu kırık olan stelin üzerinde iki friz halinde alçak kabartma üslubunda yapılmış betimlemeler görülmektedir. İlk frizde bir yaban domuzu avı sahnesi, ikinci frizde ise cenaze ziyafeti betimlenmiştir. Stel üzerinde bulunan sahnelerin stil özellikleri ve diğer Greko-Pers ikonografili mezar stelleri ile benzer özelliklere sahip olması nedeniyle MÖ 450-400 yıllarına tarihlendirilmiştir⁸⁹ (Lev. 2.2).

Av Sahnesi

İlk frizde bulunan yaban domuzu avı sahnesinde at üzerindeki avcı ve arkasında yaya figür ile bir köpek ava eşlik etmektedir. Avın geçtiği mekân ise bir doğa unsuru olan ağaç betimiyle gösterilmiştir. Sağa doğru hızla gitmekte olan at üzerindeki avcı, başında tiara, üzerinde uzun kollu, kısa bir khiton (Sarapis), anaksyrides ve ayakkabısı ile Pers giysileri içindedir. Aldığı hızın da etkisiyle avcının üzerindeki pelerin rüzgârdan şişmiştir. Yüzü tahrip olmuş olan binici, sol eliyle atın dizginlerini tutarken, sağ elini yukarıya doğru germiş, elindeki mızrağını atın önündeki yaban domuzuna saplamak üzeredir. Atın, arkaya doğru gerilmiş olan, arka ayakları yerde, ileriye doğru uzattığı ön ayakları havada, gallop biçimde sağa doğru gitmektedir. Koç başlı olan at, düğümlenmiş kuyruğu, kısa kesilmiş yelesi, bağlanmış alın perçemi ile Pers geleneklerine uygun olarak süslenmiştir⁹⁰. Atın sırtında, ön konturu plastik olarak belirtilmiş, köşeleri ovalleştirilmiş, düz bir eyer örtüsü vardır. Atlı avcının hemen arkasında, yaya bir şekilde, yedek mızrakları taşıyan, avcının yardımcısı bulunmaktadır. Bu kişi de kısa khiton ve anaksyrides giymiştir. Avcı ve av kovalama sahnesine göre oldukça sakindir. Atın hemen önünde bir yaban domuzu arka ayakları gergin olarak yerde, ön ayakları havada, sola doğru gitmektedir. Yaban domuzuna biri arkadan, biri önden iki av köpeği saldırmaktadır. Yaban domuzunun sırtı ve başı detaylandırılmıştır ve hemen arkasında bir ağaç gövdesi betimlenmiştir yine doğayı

⁸⁹ Karagöz 2013, 66, Fig. 22; Nollé 1992, 27vd; Rodenwalt 1933, 1040-1041; Akurgal 1961, 172, Fig. 119; Shahbazi 1975, 94; Bernard 1969 17vd; Borchardt 1968, 206 vd., Lev. 52/1, 53/1, Karagöz 1984, 17, Fig. 4; Diler 2017, 289, Fig. 4.

⁹⁰ Farkas 1969, 67; Fleischer 1983, 49; Nollé 1992, 55-56.

tasvir etmesi açısından önemlidir ve ağacın arkasından bir geyik sıçrayarak kaçmaktadır.

3.6. Dereköy Mezar Steli

1983 yılında Manyas'ın güneyindeki Dereköy'de, bir tarlada çift süren çiftçiler tarafından Kale Mevkii'nden bulunmuş olan stel çok kırıklı ele geçmiştir. Stel 51 cm yükseklikte, 61 cm genişlikte ve 07 cm derinlikte olup, sadece iki frizi korunmuştur. Stel envantersiz olarak Bursa Arkeoloji Müzesi'nde korumaya alınmıştır. Stelin korunan ilk frizinde avdan dönüş ya da ava gidiş sahneleri gibi yorumlanan betimler yer alırken, ikinci frizinde ise cenaze ziyafeti sahnesi betimlenmiştir. Eser üzerindeki kabartmaların diğer Greko-Pers etkili Daskyleion Mezar Stellerinden Bursa ve Çavuşköy ile benzer özellikler taşımasından dolayı MÖ 480-470 yıllarına tarihlendirilmiştir⁹¹ (Lev. 3.2).

Av Sahnesi

İlk frizde yer alan atlı, yedeğinde bir at götüren seyis ve bir köpeğin bulunması, burada bir av sahnesinin konu edildiği görüşlerini ön plana çıkarmıştır. Birinci frizin korunan bölümünün sağından, sola doğru bir at yavaş yavaş ilerlemektedir. Atın üst ve ön kısmı korunmamıştır. Atın korunan kısmında bulunan kuyruğu, düğümlüdür. Bu atı süren ve onunla birlikte sola doğru gittiği anlaşılan bir figürün, anaxyrides giymiş tek bacağı da korunmuştur. Bu atlının arkasından gelen bir atlı figür daha hareket halindedir. Bu figürün de üst kısmı korunmamıştır. Atlının bindiği atın da kuyruğu, diğer atta olduğu gibi düğümlüdür. Atlının üst kısmının korunmamasına karşın, ayakları atın ön bacakları hizasında görülmektedir. Atın karın profilinde, atlının sadağına ve atın eyerine ait bazı konturlarda seçilebilmektedir. Bu atın ayakları arasında, küçük bir köpek figürü bulunur. Köpek ve süvarinin oluşturduğu gruba, atın sağrısı hizasında bulunan bir yay da eşlik eder.⁹²

⁹¹ Cremer 1984, 89-90, Lev. 6d; Polat 1998, Lev. IXb

⁹² Polat 1991, 22-23, Lev. VIb.

3.7. Köseresul I Mezar Steli

Köseresul Köyü civarından ele geçmiş olan stel, büyük grenli, kalın damarlı, gri mermerden yapılmıştır. Mezar stelinin anthemionunun küçük bir kısmı korunmuş olup, alt 69 cm, üst 64 cm genişlikte ve 76 cm derinlikte olan stel 251 cm yüksekliktedir. 5762 envanter numarası ile İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde korunmakta olan stelin üç frizi seçilebilmektedir. Frizdeki sahneler fazlaca tahrip olmuştur. En üstte olan frizin figürlerinin iyi görünebilmesine karşın, diğer iki sahne tam olarak anlaşılmamaktadır. Üst friz hizasındaki her iki dar kenarda da figürlerin bulunması Köseresul I Mezar Steli'nin farklı bir unsurudur. Bu figürler üst sahneyi tamamlar biçimde işlenmiştir. İlk frizde avdan dönüş ya da ava gidiş gibi yorumlanan sahneyi, bir cenaze alayı ya da vedalaşma tarzında bir sahneyle de örtüştürebiliriz. İkinci frizde belli olmayan fakat muhtemelen bir ziyafet sahnesi ve üçüncü frizde ise bir geyik ile etrafında birtakım figürlerin izlerinin bulunduğu sahne yer almaktadır⁹³. Eser anthemionunun Greek anthemionları ile gösterdiği benzerlik ve stel üzerinde oturan kadın figürünün yüzünün cepheden verilmesinden dolayı MÖ 5. yy'ın son çeyreğine tarihlendirilmiştir⁹⁴. **(Lev. 2.3a-b).**

Av Sahnesi

En alttaki üçüncü frizde diğer Greko-Pers etkili mezarlarda işlenen alışılmış av sahnesi stelin sol tarafında betimlenmiş olan geyik figüründen dolayı akla gelmektedir. Fakat bu sahnenin sol kısmı işlenmeye başlanmış, sağ kısmı kaba olarak bırakılmıştır. İşlenmeye başlanmış olan sol kısmında, sola doğru bir geyik arkaya bakmaktadır. Geyiğin etrafında ne olduğu tam anlaşılmayan bazı betimlemeler bulunmaktadır⁹⁵.

3.8. Hisartepe Mezar Steli

1953 yılında Ekrem Akurgal ve Nezih Fıratlı tarafından Manyas'ın Ergili Mevkii'nde yapılan kazılar sırasında bir kabartma parçası bulunmuştur. Bu yılı takip eden 1955 yılı kazı sezonunda yine aynı mevkiide 1953 yılında bulunan kabartma

⁹³ Dolunay 1966, 28-29, Lev. VI.11; Polat 1991, 11-13, Lev. IVa.

⁹⁴ Polat 1991, 110.

⁹⁵ Polat 1991, 13; Dolunay 1966, 29.

örneğini tamamlayan Hisartep Mezar Steli parçası ele geçirilmiştir⁹⁶. Daskyleion'un güney yamacından ele geçen eser, iri grenli, mikalı mermerden yapılmıştır. Stel İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde envantersiz olarak korunmaktadır. Üzerinde betimlenen sahneler ava gidiş veya avdan dönüş ile cenaze ziyafetidir. Eser anthemionunun, diğer Greko-Pers etkili mezar stellerinden olan Elnaf ve Köseresul II Mezar Steli'nin figürlerinin stil özellikleri ile karşılaştırılması sonucunda, MÖ 5. yy'ın ilk çeyreğine tarihlendirilmiştir⁹⁷ (**Lev. 3.1**).

Av Sahnesi

Sahne, sağa doğru ilerleyen üç figürden oluşmaktadır. En önde bir atlı, bunu takip eden iki yaya figür yer almıştır. Fazla aşınmış figürlü sahnede, seçilebilen atlı Pers giysileri içindedir. Atlının başının arkasında yer alan çıkıntıdan hareketle, bunun bir tiara olduğu düşünülmektedir. Atlının üzerinde uzun bir khtion (sarapis), altında da uzun deri pantolon anaxyrides bulunur. Atlı sağ eliyle atın dizginlerini tutarken, sol elinde yay olduğu düşünülen kavisli bir sopa bulunur. Bu sopa tahminlere göre av için kullandığı ya da kullanacağı yay olmalıdır⁹⁸. Atın yüz detayları korunmamakla birlikte, yelelerinin boyun üstünde yer alan kısmı, kısa dik çizgilerle verilmiştir. Atın üzerindeki detaylar ya tahripten ya da yapılamadığından dolayı seçilememektedir. Atlıyı takip eden iki yayanın da at figüründe olduğu gibi, ayakları korunmamıştır. Her ikisinin de üzerinde kısa tunika bulunur. Öndeki yayanın boyu, arkadakine göre daha uzundur. Daha uzun olan yayanın başının arkasında bulunan kabarıklıktan dolayı bu figürün de başında tiara taşıdığı söylenebilir. Yayanın sağ eli, omuzunda bir şey taşır gibi, bel hizasında dirsekten kırılmıştır. Sol kol daha önde ve yukarıdadır. İkinci yaya, öndekine oranla daha fazla aşınmıştır. Bu yayanın da sol elinde yuvarlak bir kalkan taşıdığı söylenebilir⁹⁹.

⁹⁶ Dolunay 1966, 20, Lev. I.2; Polat 1998, Lev. IXa.

⁹⁷ Polat 1991, 7, Lev. VIa.

⁹⁸ Polat 1991, 46.

⁹⁹ Polat 1991, 8.

3.9. Kozviranköyü I Mezar Steli

1991 yılında Kütahya'nın Dumlupınar İlçesi'nin Kozviran Köyünde, köylüler tarafından bulunmuş olan stel parçası 34 cm yükseklikte, 58 cm genişlikte ve 08 cm ila 0,65 cm derinliktedir. Envantersiz olarak Uşak Müzesi'nde korunmaktadır. Betimlenen figürler silüet tekniğinde ve ayrıntılar çizgilerle verilmiştir. Ele geçen kısmında betimlenmiş sahnenin konusu yaban domuzu avıdır. Eser, Anadolu'da bulunmuş olan diğer Greko-Pers eserleri üzerindeki figürlerin stil özellikleriyle karşılaştırılmaları sonucunda MÖ 4. yy'ın ortalarına tarihlendirilmiştir¹⁰⁰ (Lev. 3.3a-b).

Av Sahnesi

Stelde bulunan sahnede bir yaban domuzu avı betimlenmiştir. Bu parçada binicisinin gövdesi korunmamış sağa doğru bir atlı yer almaktadır. Atlının anaxiridesi¹⁰¹ kazıma çizgilerle çapraz olarak işlenmiştir. Bu atlının hemen alt kısmında ise mızrak tutan başka bir yaya avcı betimlenmiştir. Profilden verilmiş olan binicinin atının, ön ve arka ayakları gergindir ve dörtnala koşar durumda betimlenmiştir. Başının üst tarafı tam olarak korunmasa da koç başlı olduğu anlaşılmaktadır. Hızla gitmesinden dolayı yere paralel durumdaki kuyruk, kısadır ve oval biçimde sona erer. Üst yarısının korunmamasına rağmen, kuyruğun kısa oluşu ve oval bir şekilde sona ermesi, Anadolu-Pers geleneklerine uygun olarak bağlandığını veya kısa kesildiğini göstermektedir. Atın ağız ve burun kısmı ile koşum takımları kazıma çizgilerle detaylandırılmıştır. Avcı tam karşısında durmakta olan bir yaban domuzuna doğru dörtnala gitmektedir¹⁰².

3.10. Kozviranköyü II Mezar Steli

1991 yılında Kütahya'nın Dumlupınar İlçesi'nin Kozviran Köyünde, köylüler tarafından bulunmuş olan stel parçası, 0,64 cm yükseklikte, 0,45 cm genişlikte ve 0,55 cm ila 0,10 cm derinliktedir. Envantersiz olarak Uşak Müzesi'nde korunmaktadır. Betimlenen figürler silüet halindedir ve ayrıntılar kazıma çizgilerle verilmiştir. Ele geçen kısmında görünen betimlenmiş sahnenin konusu bir yaban domuzu avıdır. Eser

¹⁰⁰ Polat 1994, 62-63, Fig. 1, Polat 1998, 179-182, Lev. XXIII.b, Çiz. XII.

¹⁰¹ Cleland 2007, 6.

¹⁰² Polat 1994, 62-66.

diğer Greko-Pers mezar stelleri üzerindeki figürlerin stil özellikleriyle karşılaştırılmaları sonucunda MÖ 4. yy'ın ortalarına tarihlendirilmiştir¹⁰³ (Lev. 3.5).

3.11. Lidya Mezar Steli

Stelin geldiği yer tam olarak bilinmemektedir. Stel, Salihli Kültür Müdürlüğü'nde 3389 envanter numarasıyla korunmaktadır. Üç kenarı sağlam olarak ele geçmiş stel iki frize ayrılmıştır. İlk frizde şahlanmış atı üzerinde bulunan zırhlı bir asker sağ kolunu havaya kaldırmış, elinde bir mızrak tutmaktadır. Üzerinde uzun kollu ve dizlerine kadar uzanan bir tunik (Sarapis) ve göğsünü koruyacak bir zırh bulunmaktadır. Bu zırhın altında ve bacağı üzerinde bir parameridia bulunmaktadır. İkinci frizde ise bir kuş avı sahnesi betimlenmiştir. Eser Anadolu'da bulunmuş olan ve Leningard Müzesi'nde korunan gemme üzerindeki betimlemelerin stil özellikleri ile karşılaştırılmıştır. Dönemin benzer stil özelliklerinin örtüşmesi sonucunda MÖ geç 5. yy ve erken 4. yy'a tarihlendirilmiştir¹⁰⁴ (Lev. 2.4).

Av Sahnesi

İkinci frizde yer alan av sahnesinde yaya avcı, ayakta ve sağ elindeki okunu yayına germek üzere, karşısındaki bir dala konmuş, irice kuşu avlamaya hazırlık yapmaktadır. Kuşun gözü ve kanat tüyleri plastik olarak işlenmiştir. Avcı başında bir tiara taşımakta ve hareketine bağlı olarak boyundan bağlanmış olan pelerini düz bir şekilde aşağı inmiştir. Avcı uzun bir khiton (Sarapis) ya da Kandys giymiş ve belinde ise bir kemere sahiptir. Avcı sol elindeki yaya, sağ elindeki oku yerleştirirken betimlenmiştir. Avcı figüründe ¾ lük dönüşle, perspektif oluşturmaya çalışılmasından kaynaklı, pelerine hareket ve derinlik kazandırılırken, ellerinin de iç kısmı gösterilmeye çalışılmıştır. Avcının yayı tuttuğu eli detaylıca işlenmiştir.

3.12. Bursa Mezar Steli

1973 yılında, stelin bir kısmı Bursa Yeşil Camii'nden, bir kısmı ise Bursa Muradiye Camii'nden getirilmiştir. 10087 envanter numarasıyla Bursa Arkeoloji

¹⁰³ Polat 1994, 64-65; Polat 1998, 179-182, Çiz. XII.

¹⁰⁴ Greenewalt – Heywood, 1992, 15vd; Konaç 2007, 41; Dedeoğlu 2003, 62; Polat 1998, 77-82, Lev. XIa.

Müzesi'nde korumaya alınmıştır. Stel 95 cm yükseklikte, 52 cm genişlikte ve 13 cm derinlikteki ölçülerde, kireç taşından yapılmıştır. Anthemionlu mezar steli iki frizden oluşmuştur. İlk frizde yaban domuzu avı sahnesi, ikinci frizde ise cenaze ziyafeti sahnesi bulunmaktadır. Anthemionu ve stel üzerinde bulunan sahnelerin stil özellikleri diğer Greko-Pers stilinde işlenmiş olan mezar stelleri ile karşılaştırılmış ve eser MÖ 380-370 yıllarına tarihlendirilmiştir¹⁰⁵ (Lev. 3.6).

Av Sahnesi

İlk frizde yer alan av sahnesinde, atlı avcı ve ona eşlik eden köpeğiyle, avcıya doğru koşmakta olan bir yaban domuzu betimlenmiştir. Sahnede diğer Greko-Pers mezar stellerinden farklı olarak uçan bir kuş da işlenmiştir. Avcı atının üzerinde sağ eliyle atının dizginlerini tutarken, sol eliyle de mızrağını ona doğru gelen avına saplamak üzere havaya kaldırmıştır. Avcının başı ve gövdesi tahrip olmuştur. Avcının görünen betiminden kısa bir tunika giymiş olduğu anlaşılmaktadır. Avcı tunikasının altına anaksyrides giymiştir. At basık gövdeye ve koç başa sahiptir, kulakları ve ağzı plastik olarak belirtilmiştir. İki kulağının arkasından gelen yelesi detaylıca işlenmiştir. Atın hemen önünde ata doğru gitmekte olan yaban domuzu oldukça iri işlenmiştir. Avcıya eşlik eden iki köpekten büyük olanı yaban domuzunun gırtlığına, küçük olanı ise kalçasına saldırmıştır. Köpeklerde detay sağlanmazken, yaban domuzunun gözü, ağzı ve dişleri betimlenmiştir. Yaban domuzunun üst hizasında betimlenen uçar pozisiyondaki kuş doğa betimlemesini sahneler. Avlanan yaban domuzunun dev boyutlarda verilmesi, ikonografik açıdan beyin kahramanlaştırılmasına yöneliktir.

¹⁰⁵Cremer 1984, 87 vd, Lev. 6; Nollé 1992, 30 vd, Lev.11; Polat 1998, 44-48, Lev. IVb.

4. GREKO-PERS ETKİLİ MEZAR STELLERİNİN TİPOLOJİSİ

Batı Anadolu satraplık merkezlerinden ele geçmiş olan ve incelemeye aldığımız mezar stelleri tipoloji olarak Hans Möbius tarafından isimlendirilen katlı steller grubunda yer almaktadır¹⁰⁶. Bu steller üst üste frizlere ayrılmış olup, frizlerinde ölen kişinin hayatında yaptığı bir faaliyeti, kahramanlığı ya da diğer dünyaya gitmeden önce ailesiyle vakit geçirdiği bir sahnenin temsili olan cenaze yemeği (totenmahl) betimlenmiştir. Figürleri silüet tekniğinde, alçak kabartma olarak işlenmiş olan mezar stellerinin kökeni doğu kültüründe MÖ 3000 yıllarında kullanılan tapınma amaçlı levhalardır¹⁰⁷. Bu levhalar üzerinde kralların yönetimleri boyunca yaptıkları ahlaklı ve kahramanvari davranışlar hikayeci bir üslupla alt alta sahnelenmiştir. Bu levhalar daha sonra MÖ 2000 yıllarında batı kültürüne geçmiştir¹⁰⁸. Miken kral mezarları, Greekler'in en erken zamanlarında bu levhaların birer mezar steli olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Doğu kaynaklı adak levhaları Greek mezar ikonografisine biraz daha değişik bir bakış açısıyla ve sanat tarzıyla işlenerek aktarılmıştır. İster mezar sahibine ait olsun ister tanrı adına yontulmuş bir eser olsun isterse daha basit sembolik bir ürün olsun her zaman anıtsallığını devam ettirmiştir. Günümüze ulaşan örneklerin merkezi ise Atina olmuştur. Büyük mermer parçalarının kullanıldığı kabartmalı mezar stellerinin yanısıra ahşap, kil gibi malzeme üzerine kazıma ve boyama ile yapılmış olanları da kullanılmıştır¹⁰⁹.

Batı Anadolu'da MÖ 6. yy'ın sonlarından 4. yy'ın sonlarına kadar kullanılan bu mezar steli tipi¹¹⁰ konu olarak Persli, sanat olarak Greek Arkaik ve erken Klasik Dönem stillerinde işlenerek sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. İncelediğimiz Greko-Pers etkili bu mezar stellerinin ilk örnekleri Geometrik Dönem'den ve MÖ 7. yy'ın başlarından itibaren Yunanistan'da kullanılmaya başlanmış olup, ilk zamanlarda bezemesiz, kabaca bırakılan yüzeylere sahipken nadiren silüet tekniğinde, kazıma ile şekillendirilen figürler boya ile detaylandırılmıştır. Yazıtlı ve bitkisel bezemelerle birlikte, az da olsa ön yüzlerde figürlü olanlarına da rastlanmıştır¹¹¹. Mezarların

¹⁰⁶ Möbius 1968, 454.

¹⁰⁷ Şahin 1994, 13.

¹⁰⁸ Borchardt 1968, 175.

¹⁰⁹ Boardman 2013, 180.

¹¹⁰ Saraçoğlu 2000, 182-197.

¹¹¹ Boardman 2013, 180; Steinhauer 2001, 97-147.

işaretlenmelerinde kullanılan steller erken dönemlerde tek figürlü olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu dikilitaşlar daha sonra da sfenkslerle taçlandırılmıştır¹¹². MÖ 530 yıllarından itibaren ise Anadolu etkisiyle bu sfenks başlıkları antemionlar ile yer değiştirmiştir. Figürlü olarak yontulmuş mezar stellerinin yerine daha erken tarihlerde genellikle kouroslar kullanılmıştır¹¹³. Pers savaşlarından önce mezar stellerinin kullanımı Atina’da azalsa da İonya ve adalarda devam etmiştir¹¹⁴.

Çalışmamız içinde incelediğimiz Greko-Pers etkili mezar stelleri form olarak uzun ve dikdörtgendir. Yukarıdan aşağıya doğru daralan ve boyları 3 m’yi bulan steller ikili, üçlü olarak frizlere ayrılmışken, gövdesi ise bir kama ile son bulmuştur. Bu formun benzerinin en erken örnekleri MÖ. 6. yy’da Kertch’ten (Milet Kolonisi)¹¹⁵, Perinthos’tan (Samos Kolonisi)¹¹⁶, MÖ 6. yy’ın ikinci yarısından sonra yine Samos’tan¹¹⁷, Attika’dan, Troas Bölgesi’den¹¹⁸ ve Sardes’ten bulunmuş iki adet mezar stelidir. Daha geç dönemlerde ise bu tip steller Mysia Bölgesi’nde kullanılmaya ve gelişimini sürdürmeye devam etmiştir¹¹⁹.

Konumuzu oluşturan mezar stelleri genellikle Batı Anadolu satraplık merkezlerindeki tümülüslerin çevresinden ele geçmiştir. Mezar stellerinin kullanım amacı tümülüslerin ve mezar sahiplerinin rahatsız edilmemesi için lanetleme, ya da tümülüslerin yerlerinin belirlenmesi ile ölen kişilerin mezarlarının yoldan geçenlerin de görebilmesidir. Diğer dünyayla ilişkili olan mezar stelleri büyük olasılıkla Pers büyük kralına bağlı olan alt toprak sahiplerine, yerel yöneticilere ya da satraplıklarda kralın gözü kulağı diye adlandırılan satrapları da denetleyen kişilere, belki de yönetimle ilgisi olmayan ve yönetimin içindeki kişiliklere ve yönetime hayranlık besleyen bir soyluya ya da zengin sıradan bir vatandaşa ait olmalıdır. İonyalı, Anadolu, Greek, Persli ve farklı ülkelerden Pers savaşlarında savaşmaları için getirilmiş birçok millete mensup kişilere ait olabileceği de düşünülmüştür. Mezar stelleri üzerine işlenmiş betimlemeler mezar sahiplerinin yaşanmışlıklarını,

¹¹² Steinhauer 2001, 97-147.

¹¹³ Boardman 2013, 181.

¹¹⁴ Boardman 2005, 97.

¹¹⁵ Johansen 1951, 73.

¹¹⁶ Akurgal 1987, 62.

¹¹⁷ Polat 1991, 26.

¹¹⁸ Polat 1991, 26.

¹¹⁹ Polat 1991, 26-28.

kahramanlıklarını, prestij öğelerini, ya da diğer dünyada yaşamak istedikleri ideal hayat ve kahramanvari isteklerini yansıtmıştır. Steller üzerinde tasvir edilmiş Pers giyimli figürlerin, mezar stelleri aracılığıyla Pers büyük kralına, saraylarına ve Pers yönetimine bağlı olduklarının ideolojik birer tasvirini yansıtmaları da olağandır.

Bundan dolayıdır ki bu konuyla ilgili ayrıntılı analizlerin ve yeterli verilerin olmayışı nedeniyle bu kişilerin gerçekten Persli mi yoksa diğer milletlere mensup kişilere mi ait olduklarının kararını vermek çok zordur.

Mezar stellerinin üzerinde işlenen ve doğulu temalar olarak kabul edilen konulardan av sahnesi, cenaze ziyafeti (totenmahl), ekphora, dinsel tören ve diğer tasvirler, büyük yapılardan küçük boyutlu eserlere indirgenmiş birer film karesi şeklinde uzun ve programlı bir konunun küçük birer kesiti gibidir. Bu kesitler Arkaik Dönem'in tapınak mimarisinden metop friz geleneğinin yan yana değil de alt alta olan versiyonu şeklinde kombine edilmiştir.

5. MEZAR STELLERİ ÜZERİNDE BETİMLENEN AV İKONOĞRAFİSİ

Av teması, konumuzu oluşturan Greko-Pers etkili mezar stelleri dışında Anadolu'da üretilmiş olan diğer Greko-Pers etkili eserlerden Ksanthos, Nereidler Mezar Anıtı¹²⁰ ve Trysa (Gölbaşı) Anıtı¹²¹ gibi büyük yapılarda, Kızılbel Tümülüsü¹²² duvar resimlerinde, Altıkulaç Çan Lahti¹²³, Ksanthos, Dansözler Lahti¹²⁴, Ksanthos, Payava Lahti¹²⁵, Limyra Lahti¹²⁶ ile Daskyleion'un Ergili Mevkii'nde Ekrem Akurgal tarafından 1952-1955 yılları arasındaki çalışmalarda bulunmuş olup DS 92, DS 61, DS 62, DS 68.1, DS 78, DS 79.1, DS 82, DS 85.2, DS 89.1, DS 90, DS 94.1, DS 95.1, DS 96.1, DS 97¹²⁷ olarak numaralandırılmış olan bir grup kil bulla ile yine Daskyleion'dan ele geçmiş Tabloid Damga Mühür¹²⁸ üzerinde betimlenmiştir. Anadolu dışında üretilmiş olup, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen, Sidon Nekropolü'nden ele geçmiş Greko-Pers etkisindeki Satrap Lahti¹²⁹, Ağlayan Kadınlar Lahti¹³⁰ ve Likya Lahti¹³¹ olarak adlandırılan bir grup eser ve Kilikya'dan ele geçmiş olan kabartmalı blok¹³², Adana ve çevresinden ele geçmiş olan 36-37-38-39-40 katalog numarasıyla sergilenen tabloid ve skaraboid mühür grubunda¹³³, aynı ikonografik özellikler sergilenmiştir. Av temalı lahit ve anıtlardan bazıları, mezar stellerinden farklı olarak, aslan ve panter gibi krali av konusuyla bezenmiştir. Bu dönem boyunca sıklıkla kullanılan av teması birçok Akhaemenid Gemmesi üzerinde de tasvir edilmiş¹³⁴, bir yüzünde Herakles'in, diğer yüzünde ise Pers giyimli bir atlı tarafından yapılan, sırtlan ve geyik avının işlendiği nadir buluntu grubuna ait olan, MÖ geç 5. yy ve 4. yy'a tarihlendirilmiş kalsidon kolyeler¹³⁵ üzerinde de bu tema işlenmiştir. Şu an British

¹²⁰ Courtils 2003, 96-100; Childs – Demargne 1989, Lev. 117.1-118.1, 115.1; Martin 1971, Fig. 1.

¹²¹ Oberleitner 1994, Fig. 1, 58-59; Çevik 2002.

¹²² Miller 2010; Mellink 1974; Mellink 1980.

¹²³ Tombul – Körpe 2000, 181-193; Sevinç *et al.* 2001, 383-420; Rose 2005, 256.

¹²⁴ Courtils 2003, 102-104, Fig. 38-39.

¹²⁵ İdil 1998, Lev. 87. 2, Lev.88.1-2; Demargne 1989; Courtils 2003; Kızılgut 2018, Fig. 2, 7A.

¹²⁶ İdil 1998, Lev. 32.3.

¹²⁷ <http://www.achemenet.com/fr/tree/?/musee-achemenide/categories-d-objets/bulles/musee-archeologique-de-bandirma>; Kaptan-Bayburtluoğlu 1990

¹²⁸ Yağcı 2000, Lev. 1, Kaptan 2017, 259, Fig. 4.

¹²⁹ Pasinli 2003, 78-81.

¹³⁰ Pasinli 2003, 82-87; Hiller 1960, 1-12; Borchardt 1968, Lev. 56.1, Lev. 56.2.

¹³¹ Pasinli 2003, 68-77; Akurgal 1988.

¹³² Borchardt 1968, Lev. 53.1.

¹³³ <http://www.achemenet.com/>

¹³⁴ Boardmann 1970, Fig. 843, 844, 853, 863, 885, 886, 888, 889, 904, 905.

¹³⁵ Spier 1992, 59-60, Fig. 114-115.

Museum'da sergilenen mühür grubu¹³⁶, ve Bibliothèque Nationale de France kataloglarında bulunan 1094-1095-1096-1097-400-(1973-1-504; 1973-1-505) kodlu mühür grubu¹³⁷, yine aynı tarz av ikonografisi ile karşımıza çıkarken, MÖ 400-380 yılları arasına tarihlendirilmiş kırmızı figürlü, Xenophontos imzalı St. Petersburg, State Hermitage Museum'da sergilenen lekythos ise Greko-Pers etkili av sahnelerinin en güzel örneklerinden birini yansıtmaktadır¹³⁸.

5.1. Avcı Figürleri

Mezar stelleri üzerinde betimlenen avcı figürleri yaya ve atlı olmak üzere iki şekilde betimlenmiştir.

5.1.1. Yaya Avcılar

Yaya avcılar, Vezirhan Mezar Steli (**Lev. 4.1**), Sultaniyeköy Mezar Steli (**Lev. 4.2**), Daskyleion Mezar Steli (**Lev. 4.3**), Hisartepe Mezar Steli (**Lev. 4.4**), Bergama Mezar Steli (**Lev. 4.5**), Çavuşköy Mezar Steli (**Lev. 4.6**) üzerinde betimlenmiş olup, aynı ikonografik tarzda betimlenmiş olan avcı figürlerini, Nereidler Mezar Anıtı BM 887 (**Lev. 4.7**), BM 889¹³⁹ numaralı bloklar üzerinde ve Payava Lahti çatı batı girişindeki (**Lev. 4.8**) av sahnelerinde görmekteyiz. Atlı avcılarının hemen arkasında yer alan yaya avcı figürleri asıl avcılardan daha genç (Ephebe) olarak betimlenmişlerdir. Bu figürler yedek okları, av teçhizatını ya da avlanılmış olan hayvanları taşıırken yani avcıya yardımcı bir grup olarak gösterilmişlerdir. Hizmet eden bu ephebe figürler MÖ 5. yy'dan MÖ 430'lara kadar olan zaman diliminde mezar stellerinde, vazo ve kabartma sanatında işlenmiş olup, genellikle erkek mezar stellerinde erkeklerin kahramanlaştırılmalarıyla ilgilidir. Bu kişilere bir de köpek figürü eşlik etmektedir¹⁴⁰. Bu figürler mezar stellerindeki sahiplerinden daha kısa, genç ve çocuk yaşlarda gösterilmiştir (**Lev. 5.1**), (**Lev. 5.2**). Bu ikonografi Pers kraliyet av ve savaş sahnelerinde sıklıkla kullanılmaktayken¹⁴¹, Greek dünyasından Tanrıça Artemis'in av

¹³⁶ Tallis 2005, 229-230, Fig. 416, 420, 422.

¹³⁷ <http://www.achemenet.com/>

¹³⁸ Franks 2009, 456-457, Fig. 1,2.

¹³⁹ Demargne 1989, Lev. 115.1.

¹⁴⁰ Boardman 2005, 68, Fig. 57, 58.

¹⁴¹ Tombul – Körpe 2000, 185.

ve avcılıkla ilgili mitolojisinde, Artemis'in, babası Zeus'tan ona avda yardımcı olabilmeleri, oklarını, yaylarını ve vurduğu hayvanları taşıyabilmesi için istediği Nymphae ve genç yardımcılarını hatırlatmaktadır¹⁴².

Uzun tunikalı ve Pers pantolonları içinde betimlenmiş olan yaya avcı figürleri bazen de av hayvanlarının avcılara doğru sürülmesi için kovalayıcı olarak görülmektedirler. Kozviranköyü I Mezar Steli üzerinde bu tanıma uyan bir figür kaldırdığı sol elindeki mızrakla önünde duran domuzu atlı avcıya doğru korkutarak yönlendirmekte ya da çepeçevre kuşatılmış avı ellerindeki çeşitli silahlarla öldürme görevindedirler (**Lev. 5.3**). Aynı ikonografi Kızılbel Tümülüsü Güney Duvarı III. frizinde yapılan aslan avında (**Lev. 5.4**), Limyra Lahti uzun yüzdeki panter avında¹⁴³, Trysa (Gölbaşı) Heroonu temenos duvarlarındaki av sahnesinde¹⁴⁴, Nereidler Mezar Anıtı BM 888¹⁴⁵ numaralı blokta ve Ağlayan Kadınlar Lahti av sahnesinde¹⁴⁶ de betimlenmiştir. Kovalayıcıların ve kalabalık avcı gruplarının oluşturduğu bu ikonografiyi Greek dünyasına ait mitolojik bir sahne olan Kalidon yaban domuzu avının resmedildiği Kleitias ve Ergotimos tarafından imzalanmış olan ünlü François Vazosu'nun boyun kısmında¹⁴⁷ (**Lev. 5.5**) ve Xenophontos imzalı St. Petersburg, State Hermitage Museum'da sergilenen lekythos¹⁴⁸ üzerinde görmekteyiz (**Lev. 5.6**). Pers giyimli avcılar bu betimlemelerde bir grifon avındadırlar.

Yaya avcılarının mezar stelleri dışında, avla birebir mücadele sırasındaki betimi, Daskyleion'dan (Ergili) ele geçmiş olan DS 61 (**Lev. 6.1a-b**), DS 62 (**Lev. 6.2a-b**), DS 78 (**Lev. 6.3a-b**), DS 96.1 (**Lev. 7.1a-b**), DS 97 (**Lev. 7.2a-b**) numaralı kil bullalar üzerinde ve Daskyleion Mezar Steli üzerinde işlenmiştir (**Lev. 7.3**). Bu avcılar daha çok yaban domuzu ve ayı avındadırlar. Yaya olarak yapılan yaban domuzu avı, Arkaik Dönem Greek Sanatı'nın tek örneği olarak yorumlanan Melager ile özdeşleşmiştir. Melager Kalidon yaban domuzunu karşılıklı olarak yapılan bir mücadele sonrasında öldürebilmiştir¹⁴⁹. DS 96.1 (**Lev. 7.1a-b**), DS 97 (**Lev. 7.2a-b**) numaralı Daskyleion

¹⁴² Graves 2010, 100-104; Can 2009, 66.

¹⁴³ Borchhardt 1968, Lev. 55.2.

¹⁴⁴ Oberleitner 1994, Fig. 58.

¹⁴⁵ Demargne 1989, Lev. 118.1.

¹⁴⁶ Borchhardt 1968, Lev. 56.1.

¹⁴⁷ Boardman 2003, 46.3.

¹⁴⁸ Franks 2009, 456-457, Fig. 1,2.

¹⁴⁹ Can 2009, 71-73; Graves 2010, 351-357.

bullaları üzerinde betimlenen yaya avcı figürleri kollarında uçları püsküllü havlu benzeri bir nesne ile betimlenmişlerdir. Bu örnekler dışında aynı tarzda gösterilmiş diğer bir avcı figürü örneği ise British Museum’da 89144 envanter numarasıyla korunan Akhaemenid etkili kalsidon silindir mühür¹⁵⁰ (**Lev. 7.5a-b**) ve bir başka Akhaemenid etkili mühür (**Lev. 7.4**) üzerinde betimlenmiştir. Avlanma anında gösterilmiş yaya avcı figürlerinin kolları üzerine atılmış bir vaziyette görülen bu nesne için birkaç tahminde bulunabiliriz. Birincisi, köpeklerin ve diğer yırtıcı (şahin, atmaca) hayvanların eğitimlerinde kullanılan ve figürlerin, ava doğru uzatılmış şekilde betimlenen kollarının, av hayvanları tarafından ısırılmalarına engel olmak için bir tür koruyucu kalkan¹⁵¹ olmalıdır ki bunun için bu nesnenin, deri gibi sert bir malzemeden yapılması gereklidir. Fakat görünen nesne havlu gibi dökümlü ve daha yumuşak bir kumaşı anımsatmaktadır. İkincisi ise bu havlu benzeri saçaklı şal, av sırasında uzun süre tuttukları mızraklardan dolayı terleyen ellerde mızrağın kayganlaşmasını önlemek için, avcılarının mızraklarını tuttukları ellerinin kurulanması amaçlıdır. Üçüncüsü ise yaban domuzunun ilgisini dağıtmak için kullanılmış olabilir. Eğer son önerimiz doğru ise bu havluların uç kısımlarındaki püsküller, yaban domuzlarının ilgisini hemen farklı noktalara çekebilir. Yaban domuzlarının hareketli nesnelere duyarlı olduğu da bilinmektedir.

5.1.2. Atlı Avcılar

Atlı avcı figürleri Vezirhan Mezar Steli (**Lev. 8.1**), Sultaniyeköy Mezar Steli (**Lev. 8.2**), Hisartepe Mezar Steli (**Lev. 8.3**), Bergama Mezar Steli (**Lev. 8.4**), Çavuşköy Mezar Steli (**Lev. 8.5**), Dereköy Mezar Steli (**Lev. 8.6**), Kozviranköyü I Mezar Steli (**Lev. 8.7**) ve Bursa Mezar Steli (**Lev. 8.8**) üzerlerinde betimlenmiş olup, bu figürler iki grupta incelenmiştir.

İlk grubu oluşturan, hareketli ve canlı sahnelerden oluşan Vezirhan Mezar Steli (**Lev. 8.1**), Sultaniyeköy Mezar Steli (**Lev. 8.2**), Bergama Mezar Steli (**Lev. 8.4**), Çavuşköy Mezar Steli (**Lev. 8.5**), Kozviranköyü I Mezar Steli (**Lev. 8.7**) ve Bursa Mezar Steli (**Lev. 8.8**) üzerinde betimlenmiş olan atlı figürler ava doğru hareket halinde betimlenmişlerdir. Bu figürlerin sağ kolları ellerindeki mızrağı tam

¹⁵⁰ Tallis 2005, 229, Fig. 417; https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/

¹⁵¹ Sekunda 1992, 17.

karşılarından onlara doğru gallop pozisyonunda koşarak, süratle gelen ava fırlatmak üzere havada iken, diğer kolları ise atın eyerlerini tutmaktadır. Atlar da avcılara doğru gallop koşan av hayvanları gibi ön ayakları havada arka ayakları yere basmaktadır. Bu harekete bağlı olarak atlı avcılarının vücutları geriye doğru yatık bir şekilde gösterilirken aynı zamanda da atlarına bacaklarıyla sıkıca tutunmaktadırlar. Bu hareket avına doğru dört nala giden avcının mızrağını fırlatabilmesi için attan aldığı desteğe işaret etmektedir.

Diğer bir grup olan, durağan ve monoton bir şekilde betimlenmiş atlı figürleri ise Hisartepe (**Lev. 8.3**), Dereköy (**Lev. 8.6**) ve Bergama Mezar Stellerinde (**Lev. 8.4**) görmekteyiz. Bu figürler daha sakince seyir halindedirler. Avlanmanın bittiği andan itibaren topladıkları av ganimetiyle birlikte av dönüşü yolundaki sakin yürüyüşlerini veya Arkaik ve Klasik dönemlerde sevilerek işlenmiş konulardan, bu dünyadan ayrılışı temsil eden, veda sahnesinin hüznü taşıyan seyrini akla getirmektedir.

Hareketli ve canlı olarak işlenmiş av sahnelerinin yanısıra, mezar stelleri üzerindeki sahnelerde betimlenen bu durağanlığın av ikonografisi içerisinde yarattığı zıtlık, Geç Arkaik ve Erken Klasik Dönem'in sanat anlayışının farklı bir yansımasıdır. Sahneler üç boyutluluk, perspektif ve sahnelerdeki konularda fark yaratma çabası, figürlerin uzuvlarının birbirlerine zıt olarak betimlemeleriyle, çapraz olarak verilmiş kolların işlenmesiyle ya da genel olarak amaçlanmış kompozisyonların ritmik tek düzeliliğinin ve durağanlığının kırılması amacıyla eklenmiştir. Bu durumun en güzel kanıtını ise Ağlayan Kadınlar Lahti tabanını çevreleyen ve farklı av hayvanlarının avlandığı uzun av sahnesi gösterir (**Lev. 9.1**). Hareketli av sahnelerinin gerçekleşmesinden sonra yapılan avların toplanması ve korunmasına ait orta sahneler oldukça monoton ve tek düzedir (**Lev. 9.2**). Güçlü mücadele sahneleri gösterilmemiştir. Bir yandan katı olan hareketsizlik hakimken diğer yandan az da olsa hareket mevcuttur¹⁵². Mezar stelleri üzerinde işlenen kompozisyonlarda, ölen kişilerin yaşamlarından alınan en canlı ve en sakin hallerinin betimlenmesi, ölümün sakinliği ve yaşamın canlılığı arasındaki zıtlığın mezar stelleri aracılığıyla gösterilmiş olan sembolik bir yansımasıdır.

¹⁵² Hiller 1960, 3-4.

Lidya Mezar Steli (**Lev. 9.3**) üzerinde betimlenmiş atlı avcı figürünün bacağına Greek geleneğinden gelen parameridia¹⁵³ bulunmaktadır. Parameridia, Arkaik Dönem'den bu yana siyah figürlü Atina Vazo Resim Sanat'ında işlenmiş olan savaşçı figürlerinin bacaklarında betimlenen bir aksesuardır ve savaşçılar tarafından baldırları korumak için kullanılmıştır¹⁵⁴. Atina'dan ise Lydos tarafından imzalanmış olan dinosun parçalarından birinde resmedilmiş savaşçı (**Lev. 9.6**), Ares ile Herakles'in savaşının resmedildiği oinokhoe üzerindeki Ares (**Lev. 9.7**), Eksekias tarafından imzalanmış karınlı amphora üzerinde dama oynayan iki savaşçı (**Lev. 9.8**) ile üç çizgi grubuna ait olan Akhilleus ve Memnon'un savaşındaki figürlerin baldırlarında bezemeli olarak (**Lev. 9.9**) gösterilmiştir. Lidya Mezar Steli üzerinde bezemesiz olarak tasvir edilmiş bu aksesuar, Daskyleion bulla grubundan DS 89.1 (**Lev. 9.4**) ve Payava Lahti batı kirişi (**Lev. 9.5**) geyik avı sahnesinde ve Yeniceköy kabartmalarında¹⁵⁵ betimlenen binicilerin bacaklarında görülmektedir. Bu aksesuarların deri ve metal olanları kullanılmıştır¹⁵⁶. Parameridiaların Lidya Mezar Steli ve Daskyleion Bullaları üzerindeki bezemesiz tasvirleri belki de yerel sanatçıların işçiliğinin bir eksikliği olabileceği gibi mezar stellerinin boyalı olduğunu düşündüğümüzde, bu bezemelerin desenlerinin zamanla kaybolmuş olabileceğini de söyleyebiliriz. Pers giyimli bu figürlerin bacaklarında gösterilmiş olan parameridianın, Attika Vazo Sanat'ı resimlerinde, Greek kökenli savaşçı figürlerinin bacaklarında gösterilmiş olması, bu aksesuarın kökenine dair bir işaret verirken, av ikonografisi içinde betimlenmiş bu kişilerin de savaşçı kimliklerine dair ip uçları sunmaktadır.

5.2. Hayvan Figürleri

Mezar Stelleri üzerindeki av sahnelerinde yer alan hayvan figürleri; atlar, köpekler ve avlanılan hayvanlar olarak üç gruba ayrılmıştır.

5.2.1. Atlar

Pers at figürleri, Greek vazo resim ve kabartma sanatında betimlenen at figürlerinin özellikleri ile farklılık gösterir.¹⁵⁷ Greekler'in ince ve uzun bir şekilde

¹⁵³ Bkz. Casobonne 1997; Casobonne 2004; Gabrielli 2006.

¹⁵⁴ Boardman 2003, 209.

¹⁵⁵ Casobonne – Gabrielli, 265.

¹⁵⁶ Casobonne – Gabrielli, 265.

¹⁵⁷ Steinhauer 2001, 97-147, 245, 249.

form almış at başlarının (**Lev. 10.1**) aksine Pers atları, genellikle koç başlı, kısa ve ırıcedir (**Lev. 10.5**), (**Lev. 10.6**). Pers at figürlerinde sırt yeleleri birbirine paralel, kısa ve dikey çizgilerle verilmişken, baş kısımlarındaki yeeler ise küçük bir düğümlerle gösterilmiştir. Greek atlarında böyle bir durum söz konusu değildir, sırt yeleleri kabarık, oval ve yukarı doğru taranmış ve başlarındaki yeeler ya serbest bırakılmış ya da sırt yeleleri ile birleştirilmiş olarak gösterilmişlerdir. Bu betim Greek miğferleri üzerindeki püskülleri de andırmakta ve Kios'tan mermer kabartma böyle bir gösterimi örneklemiştir (**Lev. 10.4**). Pers atlarının kuyrukları Greek atlarından farklı olarak yere paralel, kısa ve düğümlüdür. Greek atlarında ise kuyruklar Pers atlarının tam tersine açık kabarık ve uzundur (**Lev. 10.3**), (**Lev. 10.4**). Mezar stelleri üzerinde gösterilmiş at figürleri, yukarıda saydığımız Pers at figürleri tanımlamalarına uymakta olup, Çavuşköy Mezar Steli (**Lev. 11.4**), Kozviranköy I Mezar Steli (**Lev. 11.5**), Lidya Mezar Steli (**Lev. 11.6**) üzerinde işlenmiş olan at figürlerinin, diğer mezar stellerine oranla daha az tahrip olmalarından dolayı bu özellikleri bir nebze de olsa net bir şekilde görmek mümkündür. Anadolu Mezar Stelleri üzerinde betimlenmiş olan bu at figürlerinin benzerleri, Persepolis kabartmalarındaki at figürlerinde (**Lev. 12.1**), (**Lev. 12.2**), (**Lev. 12.3**) ve Oxus Hazinesi'nden at şeklindeki altın plakada görülmektedir (**Lev. 12.7**). Pers at figürlerini, mezar stelleri dışında, birçok Greko-Pers etkili Anadolu eserleri üzerinde görmek mümkün olabildiği gibi, çalışma için seçilmiş olan eserler arasındaki en belirgin örneklerine, Ksanthos Anıtı'nın friz kabartmasında (**Lev. 12.4**), Çan Lahti uzun yüzde betimlenmiş olan boyalı av sahnesinde ve kısa yüzdeki savaş sahnesinde (**Lev. 11.7**) rastlamaktayız. Aynı zamanda Maşat Höyüğü II. yapı katında ele geçen bir çanak parçasında da bu tarz bir at figürüne rastlanmıştır (**Lev. 11.8**). MÖ 6. yy'ın son çeyreğine tarihlenen bu yapı katı ve çanak parçasının dış yüzeyindeki at figürünün Akhaemenidler ile ilişkisi olabileceği düşünülmüş fakat başı sorguçlu ve kuyruğu şal benzeri bir nesne ile düğümlü olan at figürünün, Persepolis Apadanası'nın doğu merdiveni kabartmalarında yer alan ve Kapadokya delegasyonundaki at figürüyle de benzer olduğu görülmüştür¹⁵⁸ (**Lev. 12.1**). Maşat Höyük II. Yapı katında bulunan bu at figürünün önemi ise atların kuyruklarının düğümlenmesi geleneğidir. Anadolu'ya özgü olan ve atların daha süslü görünmesini sağlayan bu düğümler ve

¹⁵⁸ Dönmez 2010, 154; Dönmez 2003, 13.

düğümlemede kullanılan şalların Kapadokya sınırları içindeki Maşat Höyük yapısında görülmesi ve Herodotos'un pasajı, atların Anadolu'ya özgü bir cins olup olmadığına dair soru işareti bırakmıştır. Daha çok Pers atları olarak bilinen bu tarz atları Herodotos, Kserkses ordusunu anlatırken tanımlamış ve Nesaion Ovası'nda özel olarak yetiştirilen, gözalıcı koşum takımlarına sahip, süslü kutsal on attan bahsetmiştir. Bu tarz atların krala ait olabileceği gibi soylular ve satraplar tarafından da kullanıldığını düşünmüştür (Hdt.7.40). Fakat benzer at ve atlı figürlerinin, Persepolis'ten Apadana Kabartmaları'nda betimlenen diğer delegasyon halklarının yanlarında (**Lev. 12.2**), (**Lev. 12.3**), Ksanthos Anıtı Kabartmaları'nda (**Lev. 12.4**), Pazırık 5. Kurgan'dan bulunmuş olan büyük halının merkezinde betimlenmiş atlı figürde¹⁵⁹ (**Lev. 12.6**), British Museum'da sergilenen Pers atlı figürlerinde¹⁶⁰ (**Lev. 12.8**) vb. birçok madeni ve taş eserde yoğunlukta bulunması nedeniyle, bu atların Orta Asya ve doğu kökenli ikonografik unsurlar taşıdığı görüşü savunulabilir. Yine diğer eserlerde olduğu gibi at gibi canlı hayvanların da savaşlar, barışlar, hediyeleşmeler ve ticaretle farklı ülkelere gitmiş olmaları faktörünü de göz önünde tutmak gerekir.

Mezar stelleri üzerindeki atların sırt ve başlarındaki yeleler kazıma çizgilerle detaylandırılmıştır. Atların gözleri de arkaik etkisinde işlenmiş olup badem şeklindedir ve profilden gösterilmiştir (**Lev. 11.5**), (**Lev. 11.6**), (**Lev. 11.4**). Atların toynakları vücutlarına oranla irice yapılmıştır. Arkaik Dönem etkisiyle işlenmiş olan at figürlerinde de diğer figürlerde olduğu gibi uzuvlardaki orantısızlıklar mevcuttur. En belirgin örnekler arasında Lidya Mezar Steli ikinci frizinde yer alan avcı figürünün sol elinin diğer ele göre daha büyük yapılmış olması (**Lev. 2.4**), Bergama Mezar Steli'nin ilk frizinde yer alan atlının ata oranla daha küçük işlenmesi (**Lev. 2.1**), Sultaniyeköy Mezar Steli'nin üçüncü frizinde yer alan geyiğin avcı ve at figürüne oranla büyük gösterilmesidir (**Lev. 1.2**).

5.2.2. Köpekler

Köpeklerin avcılık faaliyetlerinde iz sürmede kullanıldığı bilinmektedir. Av sahnelerinde betimlenen köpekler, Vezirhan Mezar Steli (**Lev. 13.1**), Sultaniyeköy Mezar Steli (**Lev. 13.2**), Bergama Mezar Steli (**Lev. 13.3**), Çavuşköy Mezar Steli

¹⁵⁹ Rudenko 1970, 296, Lev. 174-175; Lerner 1991, 9-10, Fig. 9; Tekçe 1993, 123, Fig. 13.

¹⁶⁰ Ghirshman 1964, Fig. 315; Curtis 2000, Fig. 65, Tallis 2005, 225, 405.

(Lev. 13.4), Dereköy Mezar Steli (Lev. 13.5), Kozviranköyü II Mezar Steli (Lev. 13.6), Bursa Mezar Steli'nde (Lev. 14.1) görülmektedir. Bu köpek figürlerinin benzerlerini, Kızılbel Doğu Duvarı II. Frizde betimlenen geyik avı¹⁶¹, Nereidler Mezar Anıtı (Lev. 14.2), Ağlayan Kadınlar Lahti (Lev. 14.3), Payava Lahti (Lev. 14.4), Çan Lahti (Lev. 14.5) av sahnelerinde de görmekteyiz. Köpekler, atların altında avcılara eşlik etmekte ya da av hayvanlarına sırtlarından, boğazlarından veya karınlarından saldırır pozisyonda betimlenmişlerdir. Bursa Mezar Steli (Lev. 14.1) ve Çan Lahti uzun yüz av sahnesindeki köpek figürlerinin ava saldırma şekillerini (Lev. 14.5) Pan Ressamı'nın MÖ 460 yıllarında boyamış olduğu çan kraterinde (Lev. 14.6) ve Kios'tan kabartma eserler üzerinde görmekteyiz (Lev. 15.3), (Lev. 15.4). Bu ikonografi Aktaion'un¹⁶², Artemis'in köpekleri tarafından parçalanması sahnesinde betimlenmiştir. Köpekler Aktion'un karnından ve boğazından saldırmışlardır¹⁶³. MÖ 5. yy'ın sonlarına doğru Arkaik Sanat üslubu ve kırmızı figürlü vazo boyamacılığında yoğun bir şekilde kullanılan mitolojik sahneden alınmış olan bu poz, Batı Anadolu Greko-Pers etkili mezar stellerinde de yer bulmuştur.

Avcılara eşlik eden köpekler genellikle ince ve uzun tasvir edilirken av hayvanlarına saldıran köpekler daha güçlü betimlenmiştir. Atina Akropolisi hayvan heykelleri arasında yer alan ve Artemis'in av ve avcılık faaliyetlerinin betimlendiği mitolojik sahnelerde işlenen çevik ve cins köpekler, hayvan heykelleri arasındaki çeşitlilikte yer alırken, birçok mezar steli üzerinde de betimlenmiştir. Bu heykel örneklerinden bir tanesi olan sunu, MÖ 6. yy'da Artemis Brauronia için yontulmuştur¹⁶⁴ (Lev. 15.1). Köpek figürleri de atlar gibi ön ayakları havada arka ayakları yere basmak üzere gallop pozisyonda betimlenmişlerdir. Sahneye canlılık, hareketlilik kazandıran bu pozisyonlar aslında hayvanların hızlı bir şekilde koştuklarında görülen doğal fiziki bir durumdur. Hayvan figürlerinin gözlemlenen bu durumu yontu sanatına aktarılacak istense de dönem sanatçılarının teknik hatalarından dolayı tam olarak başarı yakalanamamıştır.

¹⁶¹ Yılmaz 2008, Lev. 21b.

¹⁶² Can 2010, 68-69.

¹⁶³ Boardman 2002, Fig. 335.2.

¹⁶⁴ Boardman 2013, 188.

Köpek figürlerine Geç Arkaik ve Klasik Dönem Vazo Resim Sanatı'nda ve kabartmalarında sıklıkla rastlanmaktadır. Ölen kişilerin yaş gruplarına ve iş kollarına göre ayrılan mezar stellerinde yaşlı insanlar, özellikle aristokratlar köpekleriyle birlikte betimlenmişlerdir¹⁶⁵. Avcı figürleri ise yanlarında köpekleriyle ya da köpeksiz olarak ellerinde tuttıkları mızraklarla işlenmiş olup, köpekli aristokrat figürlerinden ayrılmıştır¹⁶⁶. Bergama Mezar Steli ikinci frizinde betimlenmiş sakince hareket halinde olan atlı ve köpeği (**Lev. 13.3**) aristokrat ve köpeği ikonografisi içinde yer alabildiği gibi kahramanlar da kabartmalarda köpekleriyle birlikte hareket halinde betimlenmişlerdir¹⁶⁷ (**Lev. 15.2**) Muhtemelen köpeği ve hizmetkari ile birlikte betimlenen figürler bu dünyayla vedalaşmakta olan aristokrat, soylu ya da kahramandır. Nitekim köpek, diğer av sahnelerinde ve Bergama Mezar Steli'nin üst frizinde görülen av köpekleri gibi yırtıcı ve aktif bir pozisyonda değildir, daha çok evcil, sadık bir ev hayvanı gibi betimlenmiştir. Bergama Mezar Steli'nin birinci frizinde yer alan Pers giysileri içerisindeki mezar sahibi ve savaşçı figür, kahramanlık özelliğini de alt sahnedeki köpeğiyle birlikte vurgulamak istemiş olmalıdır.

5.2.3. Avlanılan Hayvanlar

Mezar Stelleri üzerinde betimlenmiş olan av hayvanları genellikle yaban domuzu ve geyiktir. Vezirhan Mezar Steli (**Lev. 16.1**), Bergama Mezar Steli (**Lev. 16.2**), Bursa Mezar Steli (**Lev. 16.3**), Kozviranköyü I Mezar Steli (**Lev. 16.4**) ve Kozviranköyü II Mezar Steli (**Lev. 16.5**) üzerinde yaban domuzu avı, Çavuşköy Mezar Steli (**Lev. 16.6**) üzerinde yaban domuzu ve geyik avı, Sultaniyeköy Mezar Steli'nde ise bir geyik avı (**Lev. 16.7**) betimlenirken, Köseresul I Mezar Steli'nin üçüncü frizinde yer alan ve başını geriye doğru çevirmiş olan geyik figüründen dolayı geyik avı olarak yorumlanan sahnenin durağan ve çok tahrip olmuş figürlerinden hareketle, bu sahne için kesin bir yargıya varmak doğru olmayacaktır (**Lev. 16.8**). Bugüne kadar geyik figüründen dolayı av sahnesi olarak tanımlanan bu sahne, belirsiz figürler grubundan ve geyiğin durağan halinden dolayı, Şehrazat Karagöz tarafından, Daskyleion mühür ve bullaları üzerinde betimlenen ve paradeisos olarak tanımlanmış sahne

¹⁶⁵ Boardman 2005, 68; Doksanaltı – Özgan 2007, 11.

¹⁶⁶ Doksanaltı – Özgan 2007, 11.

¹⁶⁷ Steinhauer 2001, 97-147, 334.

betimlemelerinde işlenmiş, durağan ve sakince dinlenen hayvan figürleriyle karşılaştırılmıştır ve Hitit Sanatı etkisi de taşımakta olan geyik figürünün, rahipler tarafından yönetilen cenaze veya adak töreni için kurban edilmek üzere getirilen bir hayvan betimi olabileceğini söyleyerek, bu stelin de Vezirhan Mezar Steli gibi adak amaçlı olabileceği sonucuna varmıştır¹⁶⁸. Ayrıca, Ş. Karagöz, J. Borchardt tarafından 1983 yılında çizimi yapılmış olan ve halen Bursa Müzesi'nde korunduğu sanılan kaide ölçüleriyle birbirini tutmakta olan, Köseresul I Mezar Steli'nin zıvana ölçülerinin benzerliğinden yola çıkarak, bu kaidenin çevredeki tümölüslerden birine ait olan dromos girişindeki benzer bir stel ile monte edildiğini de düşünmüştür¹⁶⁹.

Lidya Mezar Steli'nde ise bir kuş ve avcı betimlenmiştir (**Lev. 17.3**). Gürçan Polat¹⁷⁰ bu sahneyi kuşu avlamak üzere hazırlık yapan avcı ve dalda vurulmayı bekleyen av kuşu olarak yorumlasa da kuşun büyüklüğünden ve yırtıcılardan bir tür gibi (şahin ya da atmaca) görünmesinden dolayı onun da avcı figürü gibi bir av yakalamayı bekleyen doğa hayvanı olarak betimlendiği yorumunu da yapabiliriz. Bu tür kuşların da avcılık faaliyetleri içinde aynı köpekler gibi iz sürmede kullanıldığı bilinmektedir ve aslında sahneyi, bir avcı ve bir av değil, iki avcının av bekleyişi olarak da yorumlamak mümkündür.

Av hayvanlarından yaban domuzu ise genellikle avcılarının boyutlarına yakın irice betimlenmiştir. Bu tutum ya avcılarının yırtıcı ve zor bir avla baş edebildiklerinin gösterimiyle kahramanlaştırılmanın sembolü ya da Anadolu tabiatında yaşayan yaban domuzu türünün bölgesel bir yansımasıdır. Yaban domuzu avı, Bursa Mezar Steli (**Lev. 16.3**) Çavuşköy Mezar Steli (**Lev. 16.6**), Kozviranköyü I Mezar Steli (**Lev. 16.4**) ve Vezirhan Mezar Steli (**Lev. 16.1**) av sahnelerinde yer almıştır. Steller üzerinde işlenmiş olan yaban domuzları birkaç farklı stildedir. Büyük ihtimalle bu farklılıklar yerel unsurlar taşımaktadırlar. En iyi şekilde gözlenebilen farklı tarzdaki yaban domuzu betimleri, Bursa Mezar Steli (**Lev. 16.3**), Çavuşköy Mezar Steli (**Lev. 16.6**) ve Vezirhan Mezar Steli (**Lev. 16.1**) av sahnelerindeki yaban domuzu figürlerindedir. Yaban domuzu figürlerinin çeşitlilik gösterdiği diğer Greko-Pers etkisinde üretilmiş

¹⁶⁸ Karagöz 2013, 35, Fig. 10-11 a-b; Karagöz 2013, 64, Fig. 17a-b.

¹⁶⁹ Karagöz 2013, 182, Fig. 17-18.

¹⁷⁰ Polat 1998, 261.

av sahneli eserler, DS 61¹⁷¹ (**Lev. 16.12**) Trakya Bölgesi eserlerinden Çan Lahti¹⁷² (**Lev. 16.14**) Rogozen Testisi¹⁷³ (**Lev. 16.13**) ve Kızılbel Doğu Duvarı III. frizi¹⁷⁴ (**Lev. 16.15**) üzerinde betimlenmişlerdir. Ayrıca yine Bibliothèque Nationale de France'de 1097 ve 1098 envanter numarasıyla korunan mühürler üzerinde de yaban domuzları, Anadolu eserlerine oranla daha yırtıcı ve farklı yapılarda betimlenmiştir. Yaban domuzları gibi yöresel ve bölgesel olarak betimlenmiş av hayvanlarından bir tanesi de geyiktir. Geyikler kimi zaman uzun dallı ve boynuzlu, kimi zaman da kısa ve küt boynuzlarla tasvir edilmişlerdir. Sultaniyeköy Mezar Steli üzerinde betimlenen geyik figürü (**Lev. 16.7**) ile Adana Arkeoloji Müzesi'nde 38 envanter numarasıyla sergilenen geyik figürünün boynuzlarındaki farklılıklar açıkça görünmektedir (**Lev. 16.9a-b**). Bu eserler üzerindeki geyik figürlerini karşılaştırabileceğimiz diğer örnekler ise Bibliothèque Nationale de France'de 57 (**Lev. 16.10**) ve (**Lev. 16.11**) 59 envanter numarasıyla sergilenen mühür gruplarıdır. Taşralı yerel sanatçıların, kahramanlık gibi ideolojik bir sahnede, yırtıcı ve güçlü av hayvanlarını, hayal güçlerini de katarak, biçimlendirmiş olabileceklerini unutmamak gerektiği gibi eserlerin üretildiği bölgelere ait geyik ve yaban domuzu türlerinin eserler üzerinde canlandırılmaya çalışılması da muhtemeldir.

5.3. Av İkonografisinde Kullanılan Mekanlar

Pers eserlerinde görülen av sahneleri genellikle kraliyet Pers bahçeleri olarak adlandırılan paradeisoslarda sergilenmiştir. Persler, çevrili yer anlamındaki “*Pairidaōza*” sözcüğünü resmi bahçe ve krali av alanları için kullanmışlardır. Paradeisos kelimesi de buradan türetilmiş, keyif ve avlanmak için kullanılan bahçe anlamına gelmektedir. Bu park ve bahçeler yöneticilerin resmi olarak kurdurup üretimini ve korumasını sağladıkları devasa alanlardır¹⁷⁵. Aynı zamanda imparatorluk propagandasının en önemli unsurlarından biri olan bu devasa bahçeler, halklar üzerinde kraliyetin istediği etkiyi de yaratmışlardır. Özellikle çorak topraklarda inşa edilmiş

¹⁷¹<http://www.achemenet.com/fr/tree/?/musee-achemenide/categories-d-objets/bulles/musee-archeologique-de-bandirma>

¹⁷² Vassileva 2008, 40, Fig. 7; Sevinç *et. al.* 2001, 392, Fig. 8.

¹⁷³ Vassileva 2008, 43, Fig. 14.

¹⁷⁴ Yılmaz 2008, Lev. 23a.

¹⁷⁵ Bakır 2003, 10.

olan bu bahçeler, imparatorluğun fethettiği farklı ülkelere ait, hayvanlar, bitkiler ve meyvelere sahip, üretimin, bereketin sembolü olarak karşımıza çıkan ekolojik bir çeşitlilik sunmaktaydılar. Anadolu Medeniyetler Müzesi'nde sergilenmekte olan Tabloit Damga Mühür'de¹⁷⁶ böyle bir çeşitlilik tasvir edilmiştir. Merkezde bulunan bir dağ keşisinin çevresindeki yan yüzlerde aslan, kurt, geyik, antilop gibi farklı türlerde hayvanlar aynı mekânda betimlenmiştir. Pers mitolojisinden tanrıça Anahita ise bu cennet bahçelerin koruyucusu olmuştur. Paradeisoslardaki üretimin sürekliliğini köylüler ya da Babil, Likya ve Lidyalı yabancı işçiler sağlamaktaydılar¹⁷⁷.

Pers kralları Persepolis, Susa, Pasargard, Ekbatana ve Babil'deki saraylarının kraliyet paradeisoslarında yılın belli dönemlerini geçirmekteydiler¹⁷⁸. Bu paradeisoslar av yapılan ya da sadece botanik üzerine kurulmuş bahçeler olarak da çeşitlenmiştir¹⁷⁹. Antik kaynaklara göre bu tarz bahçeler Batı Anadolu'da Menderes Magnesiası, Kelainai, Daskyleion, Sardes ve Tralleis yakınlarındadır. Pers satraplık merkezlerinden biri olan Daskyleion¹⁸⁰, av hayvanları, çeşitli ağaçlar, göl ve nehirten kaynaklanan zengin kuş türleriyle doğal bir oluşum sergileyen en güzel örneklerinden birini yansıtmaktadır. Fakat Anadolu coğrafyası içinde kalan bu yerler Persliler tarafından özellikle avlanma için kurulmuş olan yerler değil doğal alanlar olmalıdır. Tahminen Persler'de paradeisos geleneğinin yaygın olmasının nedeni İran coğrafyasının dağlık ve kurak bir bölgede bulunmasından dolayıdır¹⁸¹. Fakat Anadolu coğrafyası için bu tür yapay bahçelerin kurulmasının ihtiyaç olmadığı açıktır. Anadolu coğrafyası çeşitlilik sunan bir ekolojiye sahiptir. Farklı hayvan popülasyonunu barındıran doğal parklar, sulak alanlar, bataklıklar, göller ve nehirlerle sahiptir. Bu sebeptendir ki ayrıca bir park ve bahçe kurmak gibi bir ihtiyaca gerek yoktur. Av sahnelerinin geçtiği mekanlarda böyle bir coğrafyanın doğal ortamları olmalıdır.

¹⁷⁶ Yağcı 2000, Lev.1a

¹⁷⁷ Bulut 2017, 175.

¹⁷⁸ Bulut 2017, 178.

¹⁷⁹ Tuplin 1996, 102.

¹⁸⁰ Tuplin 1996, 113-114.

¹⁸¹ Köroğlu 2008, 4; Wiesehöfer 2003, 23-24; Gallas 1976; Olmstead 1948.

Trysa Gölbaşı Heroonu¹⁸², Nereidler Mezar Anıtı¹⁸³, Çan Lahti¹⁸⁴, Bulla DS 62¹⁸⁵, Bergama Mezar Steli (**Lev. 17.1**), Çavuşköy Mezar Steli (**Lev. 17.2**), Lidya Mezar Steli (**Lev. 17.3**) üzerinde betimlenen av sahneleri doğa ortamında sahnelenmiş ve bu mekânların tasviri ağaçlar, sazlıklar ve bataklıkta betimlenmesi ile yapılmıştır. Çan Lahti av sahnesinde geyik ve yaban domuzu avının geçtiği ormanlık alandaki sahne ortadan ikiye bölen bir ağaç ile belirtilmiştir (**Lev. 17.4**). Bu ormanlık alan, Çan Lahti'nin bulunduğu köyün (Altıkulaç) hemen üzerinde yer alan ve halen yaban domuzu, karaca gibi hayvanların barındığı yerin betimi olabileceği gibi bu alan, açık sarı, siyah, yeşil ve kırmızı boyalar ile belirginleştirilerek tasvir edilmiştir. Greek Resim Sanatı'nın yeni buluşlarından biri olan bu çok renklilik, figürlere ve sahnelerin gösterimine üç boyutluluk kazandırmıştır. Çavuşköy Mezar Steli (**Lev. 17.2**) üzerinde de betimlenmiş olan bir ağacın arkasından ve önünden kaçışan av hayvanlarının bu gösterimi, Çan Lahti ile de benzer özellikler sergilemektedir. Aynı ikonografiyi Anadolu'da üretilmiş olan diğer Greko-Pers etkili eserlerde de görmek mümkün olabildiği gibi bu tarz sahnelerde bir ağaç veya bir mimari öge ile sahneyi ikiye ayırarak, iki farklı olayı ve mekânı anlatma çabası Arkaik Dönem Resim Sanatı'nda yeni bir anlayışı olarak ortaya çıkmıştır. Farklı mekanlarda gerçekleşen, farklı olayları, aynı yüzey üzerinde gösterirken, bu tarz doğa veya mimari elamanların kullanımları vazo resim sanatında ve kabartma sanatında da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Ormanlık bir alanda kalabalık bir geyik sürüsü avının gösterildiği Kızılbel doğu duvarı III. frizinde aynı zamanda kayık içerisinde yapılan bir yaban domuzu avı¹⁸⁶ betimi (**Lev.17.6**) görülürken, DS 62 numaralı bullada betimlenen yaban domuzu avı (**Lev. 17.5**) bataklık bir alanın tasviri içinde betimlenmiştir ve sazlıkların tasviri ile de bataklık alanın varlığı pekiştirilmiştir.

¹⁸² Oberleitner 1994; Çevik 2002.

¹⁸³ Courtills 2003; Childs – Demargne 1989.

¹⁸⁴ Tömbül – Körpe 2000, Sevinç *et al.* 2001; Rose 2005, 256.

¹⁸⁵ Kaptan-Bayburtluoğlu 1990; <http://www.achemenet.com/fr/item/?/musee-achemenide/categories-d-objets/bulles/musee-archeologique-de-bandirma/2495286>.

¹⁸⁶ Yılmaz 2008, Lev. 23a.

5.4. Av Sahnelerinde Betimlenen Tekstil

Betimlemelerde görülen tekstil ürünlerini, avcılarının giysileri ve aksesuarları ile atların eyer örtüleri olarak iki bölümde incelemek mümkündür.

Steller üzerindeki figürler, silüet tekniğinde işlenmiş olup detaylarının boyalarla verilmiş olması daha sonraki yıllarda ise eserlerdeki figürlerin fazlaca tahrip olmasından kaynaklı boya izlerinin yok olması, kıyafetlerin, İran coğrafyasından hangi ulusu ait olup, hangi halkı temsil ettiklerinin kesin ayrımı çok zordur. Bu yüzden kıyafetleri genel hatlarıyla, çalışmamızın içinde bahsi geçen diğer Greko-Pers etkili eserlerdeki avcı figürlerini referans alarak tanımlamaya çalıştık. Eserlerde betimlenmiş olan Yakın Doğu Halkları'nın tasvirleri, Edith Porada tarafından değerlendirilmiş ve bu değerlendirme sonucunda Yakın Doğu'daki halkların farklılaşmasından kaynaklanan etnik yapılanmanın ip uçlarının giyim ve kıyafetler aracılığıyla çözülebileceği sonucuna varılmıştır¹⁸⁷. Bu bağlamda Yakın Doğu etnik gruplarına ait ve Pers hakimiyeti altındaki krallıklara bağlı olan otuza yakın halkın ve kıyafet tarzlarının betimlemelerini, Daryus I'in Behistun'daki kabartmalarında, Nakş-ı Rüstem'de bulunan Daryus'un Mezarı'nın bir yüzünde kazınmış olan farklı etnik halklara ait figürlerde, Persepolis'ten Apadana Doğu Merdiven'i frizlerindeki kabartmalarda, Susa ve Mısır'da Daryus için oyulmuş kabartmalarda, ticaret yoluyla İran coğrafyası dışına taşınmış, farklı ülkelerdeki satraplık merkezlerinden ele geçmiş buluntu ve mezar yapılarında, Greek vazolarında, Greko-Pers etkili mühürlerde, Anadolu'nun özellikle kuzeybatısında, Likya'dan, Elmalı, Karaburun I Tümülüsü'nde bulunan duvar resimlerindeki boyalı figürlerde, Sidon'da bulunmuş olan lahitlerde, Oxus Hazinesi eserlerinde, Hellenistik Dönem'e tarihlenen İskender Mozaïği üzerindeki figürlerin giyisilerinde ve Akhaemenid motifleri ile süslenmiş Altay pazarlarında bulunan kıyafet kalıntılarında görmekteyiz¹⁸⁸.

5.4.1. Avcıların Başlıkları

Greko-Pers etkili eserlerde betimlenen başlıklar, J. Borchardt tarafından yedi tip olarak sınıflandırılmış olup, ikinci tipin alt kategorileri süvari başlıklarını

¹⁸⁷ Porada 1985, 793-827.

¹⁸⁸ <http://www.iranicaonline.org/articles/clothing-ii>

oluşturmuştur¹⁸⁹. İkinci tipin dördüncü alt başlığında sınıflandırılmış olan başlık çeşidi, çalışmamızın kaynağını oluşturan Greko-Pers etkili mezar stellerinde, bugüne kadar ‘*Tiara, Kidaris, Kyrbasia*’ olarak tanımlanmış başlık gruplarını kapsamaktadır¹⁹⁰. Başlıkların yapım malzemesi Strabon’un tanımlamasıyla keçe, deri, ipek kumaşlardan yapılmıştır (Str. 15.3.15). Bu tanıma göre deri ve ipek kumaşlarla yapılmış başlıklar, daha çok doğudaki soylular tarafından kullanılmıştır¹⁹¹. Satrap sikkeleri ve İskender Mozaïği üzerindeki figürlerde bu tanıma uygun başlıklar görülebilmektedir¹⁹². Bazen de bu başlıklar etrafında boyuna sarılan fular betimleri görülmüştür. Kyrbasia’yı İskitler uzun ve sivriltilmiş bir uç modeliyle giymişler ve bu uçlar ağırlıktan dolayı geriye doğru eğilmiştir. Persler bu yüzden İskitler’e sivri şapkalı İskitler anlamında ‘*Saka tigraxaudā*’ demişlerdir¹⁹³.

Genel olarak Perslerle ilişkilendirilen ve eserlerdeki atlı figürlerin başlarında betimlenen tiara özellikle Herodotos (Hdt. 7. 61) ve Xenophon’a (Xen. Anab. 2.5) göre Asyalılar’ın giydiği bir başlıktır. Yasemin Er bu başlıkları ‘*kidaris*’¹⁹⁴, Remzi Yağcı ise ‘*kyrbasia*’¹⁹⁵ olarak adlandırmıştır. Çalışmamızı oluşturan Greko-Pers etkili mezar stellerinden, Lidya Mezar Steli’nde betimlenmiş olan avcı figürünün başlıkları haricinde diğer figürlerin başlıkları tam olarak seçilememektedir, fakat figürlerin başlarının arkasındaki şişliklerden ve Satrap Lahti (Lev. 18.7), Elnaf’ın Mezar Steli (Lev. 19.1), Nereidler Mezar Anıtı¹⁹⁶, Bulla DS 68.1 (Lev. 18.1), Bulla DS 85.2 (Lev. 18.2), Bulla DS 89.1 (Lev. 18.4), Bulla DS 95.1 (Lev. 18.5), Bulla DS 96.1 (Lev. 18.6), Bulla DS 79.1 (Lev. 18.3), Tabloid Damga Mühür (Lev. 19.4) Perikle Heroonu doğu frizi kabartmaları (Lev. 19.10) Yalnızdam Mezar Steli¹⁹⁷ (Lev. 18.11), Dinar, Tatarlı Tümülüsü (Lev. 19.2) ve Elmalı, Karaburun II Tümülüsü duvar mezar odası resimleri (Lev. 19.3), Sidon, İskender Lahti (Lev. 18.13), (Lev. 18.14) ve Milas, Hekatomnos Lahti¹⁹⁸ (Lev. 18.15) kabartmalarında yer alan figürlerin ve Likya,

¹⁸⁹ Şare 2013, 67.

¹⁹⁰ <http://www.iranicaonline.org/articles/clothing-ii>

¹⁹¹ http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Strabo/15C*.html

¹⁹² <http://www.iranicaonline.org/articles/clothing-ii>

¹⁹³ Shahbazi 1982, 21.

¹⁹⁴ Er 2006, 402.

¹⁹⁵ Yağcı 2000, 3.

¹⁹⁶ Demargne Lev. 115.1

¹⁹⁷ Bruns-Özgan, 290, Lev. 20.1/2.

¹⁹⁸ <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/yazdir?008BA5D49352555FEAC451718D857832>

Kilikya sikkeleri üzerinde betimlenmiş olan yerel hükümdarların¹⁹⁹ başlıklarından referans alınarak, mezar stelleri üzerindeki başlıklarla ilgili yorum yapabilmekteyiz. Ayrıca birçok vazö resim sanatı betimlemelerindeki figürlerde bu tür başlıklar kullanılmıştır ve bu başlıklarla temsil edilen figürlerin, Persler, İskitler veya Sakalarla ilgili olabileceği yorumlanmıştır²⁰⁰. Aslında tam olarak nereden geldiği kesin olmayan ve hangi millete özgü olduğu netleşmeyen bu başlıklar, vazö resim sanatında daha çok Amazon olarak adlandırılan halkların başlarında da farklı bir modelle (**Lev. 19.9**) ve Persepolis kabartmalarından dokuzuncu delegasyondaki hediye taşıyan Kapadokyalılar'ın başlarında da betimlenmiştir²⁰¹.

Genellikle Attika vazö resimlerinde betimlenen bu yumuşak başlıklar ensede bir parça ve yanaklar üzerine sarkıtılmış birer parça olarak, bazen de yüzü ve başı tamamen sararak gözleri, burnu ve çeneyi açıkta bırakacak şekilde betimlenmişlerdir. Anadolu için farklılık sayılan bu başlıklar, Pers zerdüşt geleneğinde din adamlarının ağızlarından çıkan nefesle ellerindeki sunuların ve ateşin kirletilmemesi amacıyla ağızlarını kapatmak için de kullanılmış olan başlıklara benzemektedirler²⁰² (**Lev. 18.9**). Av sahnelerinde bu tarz başlıkların avcılarının başında da benimsenmesi, Perslerle gelen Zerdüşt geleneğinin dinsel bir niteliği olabileceği düşünülebilir. Karşılaştırma yaptığımız eserler içindeki figürlerde doğuya özgü farklı başlık türleri görülmekte olup, referans aldığımız bu eserlerden, Satrap Lahti (**Lev. 18.7**), DS 68.1 (**Lev. 18.1**) DS 79.1 (**Lev. 18.3**) av sahnesindeki avcı figürleri, Susa'dan krallara içki sunan hizmetli kabartması (**Lev. 18.12**), Halikarnassos mermer baş (**Lev. 18.8**), Yalnızdam Mezar Steli üzerinde betimlenen savaşçı figürü (**Lev. 18.11**), İskender Lahti (**Lev. 18.13**), (**Lev. 18.14**) ve Hekatomnos Lahti (**Lev. 18.15**) kabartmalarındaki figürlerde aynı tip olarak tasvir edilen başlıkları 'Kyrbasia' olarak adlandırabilmekteyiz.

R. Yağcı tarafından kyrbasia olarak adlandırılan Tabloid Damga Mühür üzerindeki atlı figürün başlık betimini (**Lev. 19.4**) ise Dukkan-Daud kaya rölyefi (**Lev. 19.5**) ve Pazırık Kurganı halısı üzerinde dokunmuş atlı figür ile karşılaştırdığımızda benzer olduğunu görmekteyiz (**Lev. 19.6**). Aynı tarz başlık betimi ise Çan Lahti savaş

¹⁹⁹ Tekin 2017, 114-115, Fig. 13.

²⁰⁰ Summerer 2007, 9, Fig. 2; Kaptan 1996, 89-90, Lev. 26, Fig. 3-4; Boardman 1970, No. 884; Dusinger 2002, 163.

²⁰¹ Shahbazi 1992, Lev. LI.

²⁰² Thompson 1965, 126.

sahnesinde betimlenmiştir (**Lev. 19.7**). Çan Lahti'ndeki bu başlıklar, Akhaemenid zırhlarını çalışmış olan Marchel Gabriele tarafından, aslında koruyucu zırh olarak süvarilerin üzerinde tasvir edilmiş ve Persepolis Mühürleri'nde görülen '*Sagaris*' olarak adlandırılan zırhın bir parçası olarak (**Lev. 19. 8a-b**) düşünülmüştür²⁰³. Francis Joannès'e göre ise; Çan Lahti üzerinde betimlenen askerin zırhı '*Shuattu*²⁰⁴' denilen başka bir tür zırhın varlığıdır ve bu zırh, boyun koruyucu '*kûrapânu*' ve kafa örtüsü, zırhı ya da kask olarak '*Karballatu*'dan oluşmuştur²⁰⁵. Bu iki görüşte de zırhın bağlandığı son yer ise '*Pterigua*' olarak adlandırılmıştır. Bu zırhlar ve başlıklar, Akhaemenid askerlerini ayıran bir giyiniş tarzı olduğundan ayırım için kullanılabilmiştir²⁰⁶. Dukkan-Daud kaya kabartması üzerindeki figür elinde bir 'barsom' tutmakta olup dini bir törende bulunmaktadır. Fakat Çan Lahti ve Persepolis Mührü üzerindeki süvari figürlerinin başlıklarına benzer tarzda bir başlıkla tasvir edilmiştir. Med Krallığı Dönemi'nden olan bu kabartma, başlıkların Medliler tarafından da kullanılmış olduğunu göstermektedir. Med kökenli bu başlıklar ise Akhaemenid dönemde zırhlarla beraber kullanılmaya başlanmış olmalıdır. Bu figürleri kullandıkları kostüme göre asker, din adamı veya sıradan bir yönetici olarak ayırmak mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple, çeşitli satraplık merkezlerinden ele geçmiş bu eserler üzerinde betimlenmiş olan, Persli figürlerin, kralların birer temsilcisi olarak betimlendikleri düşünülürse, kralların dini, askeri ve kahraman vasıflarının farklı kostümler içinde gösterilmesi olağandır. Tabloit Damga Mühür üzerindeki figür ise, zırhın bir parçası olan başlığı at üzerinde yaptığı av sırasında koruyucu olarak kullanmış olmalıdır. Yine de eserlerdeki figürlerin başlıklarından yola çıkılarak başlıkların adlandırılmasında net bir ayırım ve yorum söz konusu değildir. Referans alınan örneklerde başlıklar genel olarak birbirlerine benzeseler de farklı tarzları ve biçimleri de görülebilmektedir ve mezar stelleri üzerindeki avcı figürlerinin başlıklarını isimlendirmek stellerin buluntu durumlarından dolayı çok zordur. Genel olarak konusu geçen eserlerdeki figürlerin başlıklarıyla ilgili bir adlandırma yapmak gerekirse '*tiara*' yerine '*kyrbasia*' terimini kullanmak daha doğru olacaktır. Ayrıca bu

²⁰³ Casabonne – Gabriele 2005, 265-266.

²⁰⁴ Akadian terminolojisinde vücudu koruyan bir zırh türüdür.

²⁰⁵ Joannès 1982, 17 no. 3.

²⁰⁶ Casabonne – Gabriele 2005, 266.

başlıklar 4. yy'da Balkanlar, Güney İtalya, Güney Rusya ve Makedonya'da kullanılmış ve hangi milletlere ait olabileceği konusunda kesin ayrımlar yapılamaması yüzünden Asya halkları için tipik ve genel bir başlık tipi olarak yorumlanmıştır²⁰⁷.

5.4.2. Avcıların Pelerinleri

Bergama Mezar Steli (**Lev. 20.9**) ve Çavuşköy Mezar Steli (**Lev. 20.1**) üzerinde betimlenen avcı figürlerinin pelerinleri iki noktadan omuzlardan tutturulmuş olup figürlerin hareketlerine bağlı olarak rüzgarla birlikte geriye doğru şişkin ve dalgalanan pozisyonda betimlenmiştir. Lidya Mezar Steli'nde betimlenen avcı figürünün pelerini ise diğer örneklerle göre daha uzun, ayaklara kadar ve küteseldir. Daha çok vazo resim sanatında betimlenen Pers ve İskit halklarının giydiği *Çerkeska*'ya ya da *Kandyse*'ye²⁰⁸ benzemektedir²⁰⁹. Lidya Mezar Steli üzerindeki avcı figürünün giymiş olduğu bu giysi (**Lev. 21.1**), Kelenderis'ten (**Lev. 21.3**), Assos'tan (**Lev. 21.2**) ve Lidar Höyük'ten (**Lev. 21.4**) bulunmuş olan Persli figürinler ile de benzerdir²¹⁰. Bu figürinlerin benzeri ise Berlin Müzesi'nde korunmakta olan Persli'dir (**Lev. 21.5**). Xenophon pasajında, daha çok Persli ve doğu kökenli soylular üzerinde görülen bu tarz giysiden²¹¹, Genç Kiros'un ve çevresindeki rütbelilerin giydiği mor bir giysi olarak bahsetmiştir (Xen. Anab. 1.5.8.). Aslında bu giysi Med kıyafetlerinin bir parçasıdır. Xenophon yine diğer bir pasajında bu giysinin Medler'e ait olmasına rağmen, Kiros'un da beyaz kandys, kırmızı pantolon ve mor tunik giydiğini söylemiştir (Xen. Anab. 8.3.13; 1.3.2). Kandysler, sarapisler ve anaxirideslerle kullanılmışlardır. Kandysleri Daskyleion'dan magus kabartmalarındaki figürlerde de görmekteyiz (**Lev. 21.6**) Fakat çalışmamızı oluşturan mezar stellerinden Lidya hariç diğer mezar stelleri avcı figürlerinde kandys görünmezken avcılar Greek pelerinleri ile betimlenmişlerdir. Bergama (**Lev. 20.9**) ve Çavuşköy (**Lev. 20.1**) Mezar Stelleri üzerinde betimlenen atlı figürlerin pelerinleri, Nereidler Mezar Anıtı (**Lev. 20.2**), Ağlayan Kadınlar Lahti (**Lev. 20.3**), Payava Lahti (**Lev. 20.4**), Likya Lahti (**Lev. 20.5**), Limyra Lahti (**Lev. 20.6**) ve Çan Lahti (**Lev. 20.7**) av sahnelerinde işlenmiş olan

²⁰⁷ Kossack 1995, 313-316.

²⁰⁸ <http://www.iranicaonline.org/articles/candys-gk>

²⁰⁹ Vos 1963, 44.

²¹⁰ Zoroğlu 1994, 63-64, Fig. 84.

²¹¹ <http://dariocaballeros.blogspot.com/2013/07/median-kandys-or-kantus-riding-coat.html>,

figürlerin pelerinleri ile paralellik göstermektedir. Likya’da ilk kez Aslanlı Mezar Anıtı’nın kabartmalarında görülen pelerin daha sonra hemen her tasvirde geniş bir kullanım alanı bulmuştur²¹². Pelerinlerdeki harekete bağlı dalgalanmalar ve kıvrımlar, Arkaik ve Erken Klasik Dönem’in kumaşlarına verilmiş olan stil özelliğine uygun olarak tasvir edilmiştir. Av sahnelerine hareketlilik katan pelerinler, bu yy’lar içinde oldukça fazla bir şekilde kullanılmıştır. Greek dünyasında herkes tarafından giyilemeyen bu giysi daha çok bu dönem içerisindeki anıtların, mezar stellerinin ya da kabartmaların konusunu oluşturan sahiplerine özgü olarak kullanılmış olup, soylulara, kahramanlara ve onların yakınlarına özgü bir giysi olarak düşünülmüştür (**Lev. 20.8**).

5.4.3. Üst Giyim

Daskyleion Mezar Steli (**Lev. 22.10**), Hisartepe Mezar Steli (**Lev. 22.5**), Bergama Mezar Steli (**Lev. 20.9**), Çavuşköy Mezar Steli (**Lev. 22.6**), Kozviranköyü I Mezar Steli (**Lev. 22.9**), Lidya Mezar Steli (**Lev. 21.1**), Bursa Mezar Steli (**Lev. 3.6**), üzerinde betimlenmiş olan atlı ve yaya avcılar pelerinler, uzun kollu khitonlar (Sarapis) ve altlarında ise anaxyrides²¹³ ile gösterilmişlerdir. Aynı tarz kombinler, Anadolu’da üretilmiş olan Greko-Pers etkili eserlerden, Trysa Gölbaşı Heroonu (**Lev. 22.4**), Satrap Lahti (**Lev. 22.7**), Ağlayan Kadınlar Lahti (**Lev. 22.3**), Çan Lahti (**Lev. 22.8**), Dansözler Lahti (**Lev. 22.2**), Limyra Lahti (**Lev. 22.7**), Tabloid Damga Mühür²¹⁴, Bulla DS 96.1 (**Lev. 7.1a-b**) ve Bulla DS 97 (**Lev. 7.2a-b**) numaralı eserlerdeki figürler üzerinde de görülmektedir.

Figürlerde betimlenen uzun kollu yuvarlak yakalı elbiseler belden sıkıca bir kemerle tutturularak alt kısımları bol bırakılmıştır²¹⁵. Kemerler üzerine asılı kın içindeki Med hançerleri (*Akinakes*) de dikkati çekmektedir. Bel kemerlerinin elbiseleri belden büzmesinin yanı sıra bu işlev için de kullanılmış olabileceği düşünülebilir. Çan Lahti savaş sahnesinde böyle bir kullanım mevcuttur²¹⁶ (**Lev. 22.13**). British Museum’da sergilenen Persli süvari²¹⁷ (**Lev. 22.12**), Erebus Museum’da 20 envanter

²¹² Kızgut 2018, 71-72.

²¹³ <http://www.iranicaonline.org/articles/clothing-ii>

²¹⁴ Yağcı 2000, Lev. Ia

²¹⁵ <http://www.iranicaonline.org/articles/clothing-ii>

²¹⁶ Sevinç *et al.* 2001, Fig. 4, 12.

²¹⁷ Tallis 2005, 226, 409.

numarasıyla sergilenen at başlı riton üzerindeki binici (**Lev. 22.11**) ve Persepolis rölyeflerindeki figürler bellerindeki bu hançerlerle betimlenmiştir²¹⁸(**Lev. 22.14**). Hançerler doğu unsurlu savaş ve av sahnelerindeki figürlerde sıklıkla görülmektedir. Hançerler mezar stelleri üzerindeki figürlerin bellerinde de gösterilmiş olmalıdır. Med kökenli bu bol elbise ve bol pantolonlar avcılarının hareket kabiliyetini de arttırmıştır. Uzun kollu bol tuniklerin örneği Pazırık kurganından ele geçmiş olup, bu tarzın kısa kollu olanları ise Greek vazolarında temsil edilmiştir²¹⁹. Bu tarz elbiseler dil bilimciler tarafından ‘*Sarapis*’ olarak adlandırılmışlardır. Khitonlar ise bir iç giyim olarak bu elbiselerin altlarında ya da sarapislerin üstlerinde kullanılmıştır, Sarapislerin üzerlerine giyilen mor renkli khitonlar için ise Xenophon, bu tarz mor khiton giymenin büyük kralın bir ayrıcalığı olduğunu vurgulamıştır (Xen. 8.3.13).

Perslerle ilişkilendirilen pantolonlar da doğu kökenli figürlerde sıklıkla betimlenmiştir. Strabon, Persler tarafından giyilen üç çift renkli deri pantolondan ve bu Pantolonların Greekler tarafından ‘*Anaxirides*’ olarak adlandırıldığından bahsetmiştir (Str. 15.3.19). Mezar stelleri üzerinde düz ve desensiz olarak betimlenmiş anaxyrideslerin yanında, Kozviranköyü I Mezar Steli (**Lev. 23.8**) üzerinde betimlenen avcı figürünün anaxiridesi çapraz desenlidir. Bu pantolon üzerinde betimlenen desenler, kazıma çizgilerle verilmiştir. Kozviranköyü I Mezar Stelindeki avcı figürünün giymiş olduğu pantolonun benzerleri, Oxus Hazinesi içinde bulunmuş olan adak levhaları üzerindeki figürlerin²²⁰ (**Lev. 23.10**), (**Lev. 23.11**), Erebus Museum 20 envanter numarasıyla sergilenen at başlı riton üzerindeki binicinin (**Lev. 23.7**) ve Daryus Vazosu’nun üzerinde resmedilmiş Persli hizmetli figürünün pantolon detaylarında²²¹(**Lev. 23.9**) ve Anadolu Greko-Pers etkili eserlerden, Kızılbel Güney duvarı E7 numaralı blok (**Lev. 23.12**) ile Viyana (IV) Lahti (**Lev. 23.13**) üzerinde betimlenmiş avcı figürlerinin pantolon ve sarapislerinde de görülmektedir. Benzer tarzda olan bu desenler, kazıma ve boyama tekniği ile gösterilmiştir. Ayrıca Tabloid Damga Mühür’de²²² Pers soylusu horizontal çizgilerle bezenmiş ve belden kemerle

²¹⁸ Ghirshman 1951, Fig. 70.

²¹⁹ Gow 1928, 146-147.

²²⁰ <http://www.iranicaonline.org/articles/art-in-iran-iii-achemenian>

²²¹ Razmjou 2005, 162-163, Fig. 225, 229, 232, 254; <http://www.iranicaonline.org/articles/art-in-iran-iii-achemenian>

²²² Yağcı 2000, Lev. Ia.

sıkıştırılmış bir tunik giymektedir²²³. Bu tür zengin bezemeli pantolonlar ve kaftanlar genellikle Attika vazo resimlerinde İskit okçularının tasvirlerinde görülmektedir²²⁴.

Genellikle araştırmacılar Pers pantolonlarının paçalı olduklarını düşünerek, bu paçaların ise kabartmalarda yontularak gösterilmesi yerine zaman ve işten tasarruf etmek amacıyla bileklere yapışık olarak gösterilmiş olması ya da av sahnelerinde uzun çizmeler giyilmiş olması ihtimaliyle pantolonların paçalarının bu çizmeler içine konulduğu yorumlarını yapmışlardır. Fakat Pers ayakkabılarından embades²²⁵ içine konularak bağlandığı ve bileklere yapışık şekilde bir görünüm kazandığı örnekler dahilinde anlaşılmaktadır (**Lev. 23.3**). Susa'dan Daryus'un sarayına ait dekorasyon parçaları bize bu konu hakkında fikir vermektedir²²⁶ (**Lev. 23.1**), (**Lev. 23.2**), (**Lev. 23.4**), (**Lev. 23.5**), Çan Lahti avcı figürünün (**Lev. 23.6**), Erivan'dan binicinin (**Lev. 23.7**) ve Kozviranköyü I Mezar Steli'nin üzerinde betimlenmiş olan avcı figürünün ayakkabısı (**Lev. 23.8**) embadeslerle benzerlik göstermektedir. Uzun çizmeler ise daha çok göl kenarı ya da balık avlarındaki faaliyetler sırasında kullanılmıştır. Fakat mezar stelleri üzerindeki av sahneleri daha çok ormanlık alanları göstermektedir bu yüzden bu şekilde bir çizmeye gereksinim duyulmamış olabilir zaten ayaklar düz ve uçları sivri şekilde gösterilmişlerdir bu da bize yumuşak bir deri ayakkabının varlığını işaret etmektedir.

5.4.4. Atların Sırt Örtüleri (HAŞA)

Eyer örtülü at figürlerini, Sultaniyeköy Mezar Steli (**Lev. 24.5**), Kozviranköyü I Mezar Steli (**Lev. 24.6**) üzerinde görmekteyiz. Bu eyer örtülerinin benzerleri ise Çan Lahti'ndeki at figürlerinin sırtlarında (**Lev. 24.4**), (**Lev. 24.10**) betimlenmiştir. Uçları dilimli ve kilim desenli bu örtüler doğu unsurları taşımakta ve birer küçük halı şeklinde dokunmuşlardır. Akhaemenid etkisinde üretilmiş olan riton üzerinde boyanmış eyer örtüsü²²⁷ (**Lev. 24.7**), Pazırık Kurganı at figürlerinin eyer örtüleri²²⁸ (**Lev. 24.2**), (**Lev. 24.1**) ve Erivan binicili riton üzerinde görülen eyer örtüleri (**Lev. 24.3**), Tabloid Damga Mühür

²²³ Yağcı 2000, 3.

²²⁴ Vos 1963: Lev. VII, IX, XII-XIII, XVIa.

²²⁵ <http://www.ebyzantinemuseum.gr/?i=bxm.en.exhibit&id=199>

²²⁶ Simpson 2005, Fig. 48.

²²⁷ https://brill.com/view/journals/acss/21/1/article-p23_2.xml

²²⁸ Rudenko 1970, 296, Lev. 174-175; Lerner 1991, 9-10, Fig. 9; Tekçe 1993, 123, Fig. 13.

(**Lev. 24.11**), Sultaniyeköy Mezar Steli (**Lev. 24.5**), Kozviranköyü I Mezar Steli (**Lev. 24.6**) ve Çan Lahti eyer örtüleri (**Lev. 24.4**) ile paralellik göstermiştir.

Atlar üzerine bağımsız olarak yerleştirilen örtüler mavi, kırmızı, yeşil, sarı gibi canlı renklerle dokunmuşlardır. Çan Lahti üzerinde betimlenmiş olan at figürü üzerindeki eyer örtüsü, dikdörtgen şekilde ve bordo renkte çerçeve ile çevrilmiş, orta kısmı ise sade ve sarı renktedir. Dört köşesi ise püsküllerle son bulmuştur. (**Lev. 24.4**). Sultaniyeköy Mezar Steli (**Lev. 24.5**) üzerinde betimlenmiş olan at figürü üzerindeki eyer örtüsü püskülleri, Çan Lahti eyer örtüsüne benzer şekilde betimlenerek, püsküller silüet tekniğinde kazıma olarak verilmiştir. Pazırık 5. Kurganda ele geçen ‘Pazırık Halısı ve dokunmuş figürler MÖ 5. yy’a tarihlendirilmiş ve araştırmacılar tarafından en eski halı örneğinin olduğuyla ilgili görüş birliğine varılmıştır. Gördes düğümüyle dokunduğu anlaşılan halılardan yola çıkılarak, kurganın hangi ulusa ait olduğuyla ilgili bilgilere ulaşılmak istense de, farklı yorumlara ve tartışmalara neden olmuştur. Bazı araştırmacılara göre halının tüm özellikleri, göçebe toplum olan İskitlere²²⁹ ve İran etkilerine dayanırken, bazı araştırmacılar ise Türk halıları’nın en eskisi olarak değerlendirmişler²³⁰. Gördes Lidya sınırları içinde Manisa’ya 87 km. uzaklıkta kurulmuş bir kenttir ve Manisa’nın Kuzey-Doğusuna düşmektedir. Türk düğümü olan Gördes ve İranlılar’a ait Sine düğümü dünyada halı dokumada önemli iki tekniktir. Gördes düğümünün Batı Anadolu ve İç Anadolu olarak iki farklı tarzı mevcuttur²³¹ ve bu teknikleri göçebe olarak yaşamış veya Anadolu’dan bir şekilde yolu geçmiş olan toplumlar ve uluslar ticaret, savaş, göç, tutsaklık yollarıyla ya da beğendikleri için dekor olarak bile birbirlerine taşımış olması mümkün olmuştur²³². Pazırık Kurganı’nda bulunmuş olan büyük halının yanısıra eyer örtüsü olarak da kullanılabilecek boyutta daha küçük bir halı da ele geçmiştir²³³. Bu eserler dışında betimlenen at figürleri üzerindeki eyer örtüleri, Çavuşköy (**Lev. 24.8**) ve Lidya (**Lev. 24.9**) Mezar Stelleri at figürleri üzerinde sade ve desensiz olarak yer almıştır. Doğulu gelenek olan at üzerinde eyer örtüleri kullanmak, Greek at ve atlı figürlerinde görülmemektedir. Bu atların binicileri atları çıplak olarak kullanmaktadırlar²³⁴.

²²⁹ Rudenko 1970.

²³⁰ Dönmez 2003, 11.

²³¹ <https://edebiyatvesanatakademisi.com/hali-kilim-giysi-dokuma/gordes-halilari-dugumu-ve-hali-tipleri/2197>

²³² Gökmen 2014, IX, 3; <https://tekstilsayfasi.blogspot.com/2013/09/halicilik-tarihi-ve-gelisimi.html>

²³³ Curtis 2005, 48, Fig. 38.

²³⁴ Cook 1981, Lev. 82, G.35, Lev. 105, J.13., Lev. 106.1, Lev. 73, G34 vd.

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Anadolu'yu MÖ 546 yılında egemenlikleri altına alan Persler bu coğrafyayı satraplık olarak adlandırdıkları yönetim birimleriyle idare etmeye başlamışlardır. Satraplıkların başında doğuda hüküm süren Pers kralının temsilcileri olan valiler olduğu gibi bu satraplıklara bağlı olan yerel yöneticiler, toprak sahipleri de vardı. Yerel yöneticiler ister Persli ister yerli olsun büyük kralı taklit eden satraplar gibi onlar da satraplıkların taklitçisiydiler. Pers eğitiminin bir parçası olan avlanma Persliler için iyi binicilik, ata hakimiyet, çabukluk, iyi atıcılık, mızrak ve ok atma kabiliyeti üstünlüğü ayrıca iyi bir savaşçı anlamına gelmekteydi. Fakat Neolitik Çağ'dan bu yana beslenme, giyinme, süs eşyası amacıyla yapılan avcılık faaliyeti daha sonraki dönemlerde yöneticilerin tanrısal güçlerini, halklar üzerindeki hakimiyetlerini, dinsel ideolojilerini ve politik üstünlüklerini temsil eden sahnelere dönüşerek Asur krallarından başlayıp, Geç Hitit, oradan da İyonya ve tüm Anadolu'ya yayılmıştır.

Greko-Pers stilinde işlenmiş mezar stelleri, kökenini doğudan alarak, MÖ 2. binde Miken etkisiyle mezar kültüründe yerini almış ve MÖ 6. yy'ın sonundan MÖ 4. yy'ın ortalarına kadar Anadolu'da da kullanılmış bir form olmuştur. Doğu kaynaklı adak levhaları mezar ikonografisine biraz daha değişik bir bakış açısıyla ve sanat tarzıyla işlenerek aktarılmıştır.

Batı Anadolu satraplık merkezlerinden ele geçmiş olan ve çalışma konumuzu oluşturan mezar stelleri tipoloji olarak Hans Möbius tarafından isimlendirilen katlı steller grubunda yer almıştır²³⁵. Bu steller üst üste frizlere ayrılmış olup frizlerinde ekphora, av, savaş, cenaze yemeği (totenmahl), kabul sahnesi gibi ölen kişinin hayatında yaptığı bir faaliyeti, kahramanlığı ya da diğer dünyaya gitmeden önce ailesiyle vakit geçirdiği bir sahneyi betimlenmiştir. İster mezar sahibine ait olsun ister tanrı adına yontulmuş bir eser olsun isterse daha da basit bir sembolik ürün olsun her zaman anıtsallığını devam ettirmiştir. Greko-Pers etkili mezar stellerinin günümüze ulaşan örneklerinin merkezi ise Atina olmuştur. Bu form benzerinin en erken örnekleri MÖ. 6. yy'da Kertch'ten (Milet Kolonisi)²³⁶, Perinthos'tan (Samos Kolonisi)²³⁷, MÖ

²³⁵ Möbius 1968, 454.

²³⁶ Johansen 1951, 73.

²³⁷ Akurgal 1987, 62.

6. yy'ın ikinci yarısından sonra yine Samos'tan²³⁸, Attika'dan, Troas Bölgesi'den²³⁹ ve Sardes'ten bulunmuştur. Daha geç dönemlerde ise bu tip steller Mysia Bölgesi'nde kullanılmaya ve gelişimini sürdürmeye devam etmiştir²⁴⁰. Büyük mermer parçalarının kullanıldığı kabartmalı mezar stellerinin yanısıra ahşap ve kilden malzeme üzerine kazıma ve boyama ile yapılmış olanları da kullanılmıştır²⁴¹. Steller uzun ve dikdörtgen formda yontulmuştur. Yukarıdan aşağıya doğru daralan gövdeleri 3 m'yi bulmakta ve gövde üzerinde, ikili, üçlü frizler bulunmaktadır. Frizlerden sonra gelen kısımlarında bazı stellerde Arami, Greek ve Frig dillerinde yazıt bulunurken, bazıları ise yazıtsızdır. Stellerin gövdesi bir kama ile son bulmuştur.

Çalışmamızın konusunu oluşturan av sahneleri, Vezirhan Mezar Steli (**Lev. 1.1**), Sultaniyeköy Mezar Steli (**Lev. 1.2**), Bergama Mezar Steli (**Lev. 2.1**), Çavuşköy Mezar Steli (**Lev. 2.2**), Köseresul I Mezar Steli (**Lev. 2.3a-b**), Kozviranköyü I Mezar Steli (**Lev. 3.3a-b**), Kozviranköyü II Mezar Steli (**Lev. 3.5**), Lidya Mezar Steli (**Lev. 2.4**), Bursa Mezar Steli (**Lev. 3.6**) üzerinde işlenmiştir. Dereköy Mezar Steli (**Lev. 3.2**) ve Hisartepe Mezar Steli (**Lev. 3.1**) üzerinde ise ava gidiş veya avdan dönüş olarak tahmin edilen sahnelere yer verilmiştir. Daskyleion Mezar Steli'nde (**Lev. 1.3a-b**) ise ayakta duran ve sarapıslı erkek figürünün elinde bir mızrak tutmasından dolayı av sahnesi ile ilişkilendirilmiştir. Av temasının işlendiği diğer bir grup ise Anadolu'da üretilmiş olan Nereidler Anıtı²⁴², Trysa (Gölbaşı) Anıtı²⁴³ temenos duvarı, Kızılbel Tümülüsü²⁴⁴ duvar resimleri, Çan Lahti²⁴⁵, Dansözler Lahti²⁴⁶, Payava Lahti²⁴⁷, Limyra Lahti²⁴⁸ ile Daskyleion'un Ergili Mevkii'nde Ekrem Akurgal tarafından 1952-1955 yılları arasında yapılan çalışmalarda bulunmuş olup DS 61, DS 62, DS 68.1, DS 78, DS 79.1, DS 82, DS 85.2, DS 89.1, DS 90, DS 94.1, DS 95.1, DS 96.1, DS 97 olarak numaralandırılmış olan bir grup kil bulla²⁴⁹ ile Daskyleion'dan ele geçmiş olan

²³⁸ Polat 1991, 26.

²³⁹ Polat 1991, 26.

²⁴⁰ Polat 1991, 26-28.

²⁴¹ Boardman 2013, 180.

²⁴² Courtils 2003; Childs – Demargne 1989.

²⁴³ Oberleitner 1994; Çevik 2002.

²⁴⁴ Miller 2010; Mellink 1974; Mellink 1980.

²⁴⁵ Tombul – Körpe 2000, Sevinç *et al.* 2001; Rose 2005, 256.

²⁴⁶ Courtils 2003.

²⁴⁷ İdil 1998; Demargne 1989; Courtils 2003; Kızıgut 2018.

²⁴⁸ İdil 1988.

²⁴⁹ <http://www.achemenet.com>

tabloid damga mühür²⁵⁰ üzerinde yer almaktadır. Ayrıca Anadolu dışında üretilmiş olan fakat İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde korunan, Sidon Nekropolünden ele geçmiş ve Greko-Pers etkisinde süslenmiş Satrap Lahti²⁵¹, Ağlayan Kadınlar Lahti²⁵² ve Likya Lahti²⁵³ olarak adlandırılan bir grup lahitte de av temasını görmekteyiz. Bunun yanı sıra bu dönemde sıklıkla işlenen av konusu birçok Akhaemenid gemmesi²⁵⁴ üzerinde de tasvir edilirken, halılar, vazolar, ritonlar, bıçak kınları gibi çeşitli eserler üzerinde de betimlenmiştir ve çalışma konumuzu oluşturan stel grubu ile de benzer ikonografik özellikler sergilerler.

Av sahnelerinde avlar yaya ve atlı avcılar tarafından yapılmaktadır.

Yaya avcılar: Vezirhan Mezar Steli (**Lev. 4.1**), Sultaniyeköy Mezar Steli (**Lev. 4.2**), Daskyleion Mezar Steli (**Lev. 4.3**), Hisartepe Mezar Steli (**Lev. 4.4**), Bergama Mezar Steli (**Lev. 4.5**), Çavuşköy Mezar Steli (**Lev. 4.6**), üzerinde betimlenmişlerdir. Atlı avcılarının hemen arkasında yer alan yaya avcı figürleri asıl avcılardan daha genç olarak betimlenmişlerdir. Bu figürler yedek okları ve av teçhizatını, avlanılan hayvanları taşıırken ya da av hayvanlarını avcılara doğru sürerken kovalayıcı olarak, avı gerçekleştiren asıl kişiye hizmet ederken gösterilmişlerdir. Hizmet eden bu ephebe figürler mezar stellerinde MÖ 5. yy'dan MÖ 430'lara kadar olan zaman diliminde vazo ve kabartma sanatında işlenmiştir. Hizmetçi figürleri genellikle erkek mezar stellerinde erkeklerin kahramanlaştırılmalarıyla ilgilidir. Bu kişilere bir de köpek figürü eşlik etmektedir²⁵⁵. Avcıların yanındaki bu genç kişiler Artemis'in av ve avcılıkla ilgili mitolojisinde, babası Zeus'tan ona avda yardımcı olabilmeleri, oklarını, yaylarını ve vurduğu hayvanları taşıyabilmesi için istediği Nymphae veya genç kişileri, bu yaya avcılarının temsil etme ihtimali yüksek bir olasılıktır²⁵⁶.

Atlı avcılar: Vezirhan Mezar Steli (**Lev. 8.1**), Sultaniyeköy Mezar Steli (**Lev. 8.2**), Hisartepe Mezar Steli (**Lev. 8.3**), Bergama Mezar Steli (**Lev. 8.4**), Çavuşköy Mezar Steli (**Lev. 8.5**), Dereköy Mezar Steli (**Lev. 8.6**), Kozviranköy I Mezar Steli

²⁵⁰ Yağcı 2000.

²⁵¹ Pasinli 2003; Akurgal 1988.

²⁵² Pasinli 2003; Hiller 1960.

²⁵³ Pasinli 2003; Akurgal 1988.

²⁵⁴ Spier 1992, Fig. 114-115; Boardmann 1970, Fig. 843-844, 853, 863, 885-886, 888-889, 904-905.

²⁵⁵ Boardman 2005, 68, Fig. 57-58.

²⁵⁶ Graves 2010, 100-104; Can 2009, 66.

(**Lev. 8.7**) ve Bursa Mezar Steli (**Lev. 8.8**) üzerlerinde betimlenmişlerdir. Bu figürlerin sağ kolları ellerindeki mızrağı tam karşılarında onlara doğru gallop pozisyonunda koşan ava fırlatmak üzere havadayken diğer kolları ile atın eğrilerini tutmaktadırlar. Atlar da avcılara doğru gallop koşan av hayvanları gibi ön ayakları havada arka ayakları yere basmaktadırlar. Bu harekete bağlı olarak atlı avcılarının vücutları geriye doğru gösterilirken aynı zamanda atlarına bacaklarıyla sıkıca tutunmaktadırlar. Bu hareket avına doğru dört nala giden avcının mızrağını fırlatabilmesi için attan aldığı desteğe işaret etmektedir. Diğer bir grup olan ve durağan şekilde betimlenmiş atlı figürleri Hisartepe (**Lev. 8.3**) ve Dereköy Mezar stellerinde (**Lev. 8.6**) görmekteyiz. Bu figürler daha sakin ve seyir halindedirler. Ava gidişleri, avdan dönüşleri ya da bu dünyayla vedalaşmanın verdiği hüznün, sakinliğin betimi, av konusunun devamı olarak ikonografik kompozisyonu tamamlamıştır. Mezar stelleri üzerinde, bu iki farklı zıt durumun kompozisyon içinde verilme tarzı, Erken Klasik dönemin sanat anlayışının farklı bir yansımasıdır. Figürlere ve sahnelere, üç boyut kazandırarak, hareketlilik katma çabası uzuvların ve figürlerin birbirlerine zıt olarak ya da çapraz olarak verilmiş kolların işlenmesiyle amaçlanmıştır. Kanımca mezar stelleri üzerinde işlenen ve ölen kişilerin yaşamlarından alınan en canlı ve en sakin sahnelerin mezar stellerinde işlenmesi ölüm ve yaşamın arasındaki zıtlığın göstergesinin sembolik durumudur.

Atlı avcılar bacakları üzerinde parameridia taşımaktadırlar. Bu örnekleri, Lidya Mezar Steli (**Lev. 9.3**), Bulla DS 89.1 (**Lev. 9.4**), Payava Lahti batı kirişi (**Lev. 9.5**) üzerindeki geyik avı sahnesinde betimlenen binicilerin bacaklarında görmekteyiz. Parameridia Arkaik Dönem'den bu yana siyah figürlü Atina vazo resimlerinin üzerindeki savaşçı figürlerinin giyimlerinin bir parçasıdır ve baldırları korumak için kullanılmıştır²⁵⁷. Bu aksesuarı Lydos tarafından imzalanmış olan dinosun parçalarından birinde resmedilmiş savaşçı (**Lev. 9.6**), Aresle Herakles'in savaşının resmedildiği bir oinokhoe üzerindeki Ares (**Lev. 9.7**), Eksekias tarafından imzalanmış karınlı amphora üzerinde dama oynayan iki savaşçı (**Lev. 9.8**) ile üç çizgi grubuna ait olan Akhilleus ve Memnon'un savaşındaki figürlerin baldırlarında (**Lev. 9.9**) görmekteyiz. Greko-Pers etkili ve Pers giyimli bu kişilerin, Greek unsuru taşıyan ve savaşçı kostümünün bir parçası olan parameridia taşıran gösterilmeleri, bu kişilerin

²⁵⁷ Boardman 2003, 209.

avcılık yanında, savaşçılık özelliklerinin de varlığını kanıtlarken, eserler üzerindeki Greek kültürünün yansıması da görülmektedir.

Atlar: Genellikle koç başlıdır. At figürlerinin yeleleri birbirine paralel, kısa ve dikey çizgilerle verilirken, baş kısımlarındaki yeleler ise küçük bir düğümle gösterilmiştir. Kuyruklar yere paralel, kısa ve düğümlüdür. Atların toynakları vücutlarına oranla daha irice yapılmıştır. Binicisi olan ve tek figür şeklinde betimlenmiş olan atlar şahlanmış pozisyonlarda karşımıza çıkmaktadır. Çavuşköy Mezar Steli (**Lev. 11.4**), Dereköy Mezar Steli (**Lev. 8.6**), Kozviranköy I Mezar Steli (**Lev. 8.7**), Lidya Mezar Steli (**Lev. 9.3**), Hisartepe Mezar Steli (**Lev. 8.3**) üzerinde işlenmiş olan at figürleri yukarıda saydığımız tanımlamalarla birbirlerine uyumludur. Aynı zamanda Çan Lahti uzun yüzünde betimlenmiş olan boyalı av sahnesinde betimlenmiş at figürü (**Lev. 11.7**) ise bu örneklerin en iyi görülebilenini temsil eder. Maşat Höyüğü II. yapı katında ele geçen bir çanak parçasında (**Lev. 11.8**) da bu tarz at figürlerine rastlanmıştır. Anadolu'daki mezar stelleri, lahitler, seramikler, mühürler ve bullalar üzerinde betimlenen bu at figürlerinin paralellerini, Persepolis, Erivan, Pasargard, Susa, Pazırık gibi birçok merkezde üretilmiş Akhaemenid eserlerinde görmekteyiz. Atların sırtlarında genel olarak halı benzeri bir eyer örtüsü betimlenmiştir. Daha çok doğu motiflerle bezenmiş bu eyer örtülerinin uçları püsküllü ve kilim tarzındadır.

Köpekler: Vezirhan Mezar Steli (**Lev. 13.1**), Sultaniyeköy Mezar Steli (**Lev. 13.2**), Bergama Mezar Steli (**Lev. 13.3**), Çavuşköy Mezar Steli (**Lev. 13.4**), Dereköy Mezar Steli (**Lev. 13.5**), Kozviranköy II Mezar Steli (**Lev. 13.6**), Bursa Mezar Steli'nde (**Lev. 14.1**) betimlenmişlerdir. Bu köpek figürlerinin benzerlerini Kızılbil Doğu duvarı II. Friz geyik avı sahnesinde²⁵⁸, Nereidler Mezar Anıtı av sahnesinde (**Lev. 14.2**), Ağlayan Kadınlar Lahti taban kısmı av sahnelerinde (**Lev. 14.3**), Payava Lahti av sahnesinde (**Lev. 14.4**), Çan Lahti uzun yüz av sahnesinde (**Lev. 14.5**) de görmekteyiz. Köpekler tasvirlerde atların altında avcılara eşlik etmektedirler ya da av hayvanlarına sırtlarından, boğazlarından veya karınlarından saldırır pozisyonadırlar. Bursa Mezar Steli'nde (**Lev. 14.1**) ve Çan Lahti uzun yüz av sahnesindeki ava saldırma pozisyonlarını (**Lev. 14.5**), Pan ressamının boyadığı MÖ 460 yıllarına tarihlendirilmiş

²⁵⁸ Yılmaz 2008, Lev. 21b.

olan çan kraterde de görmekteyiz. Aktaion'un Artemis'in köpekleri tarafından parçalanması sahnesinde köpekler figürün karnından ve boğazından saldırmışlardır²⁵⁹ (**Lev. 14.6**). MÖ 5. yy'ın sonlarına doğru Arkaik Sanat üslubu ve kırmızı figürlü vazo boyamacılığında yoğun bir şekilde kullanılan mitolojik sahnelerden alınmış olan bu poz, Batı Anadolu Greko-Pers etkili mezar stellerinde de yer bulmuştur. Avcılara eşlik eden köpekler genellikle ince ve uzun tasvir edilirken av hayvanlarına saldıran köpekler daha güçlü betimlenmiştir. Atina Akropolisi hayvan heykelleri arasında yer alan ve Artemis için yapılmış çevik ve cins köpekler, hayvan heykelleri arasındaki çeşitlilikte yer alırken birçok mezar steli üzerinde de betimlenmiştir. Bu heykellerden bir tanesi MÖ 6. yy'da Artemis Brauronia'ya yapılmış bir sunudur²⁶⁰ (**Lev. 15.1**). Av köpekleri hem iz sürme hem de avlanılan hayvanın yakalanmasında yardımcı olarak betimlemelerde yerini almıştır. Atlar ve av hayvanları gibi av köpekleri de ava doğru gallop pozisyonunda verilmiştir.

Av hayvanları: Genellikle yaban domuzu ve geyiktir. Vezirhan Mezar Steli (**Lev. 16.1**), Bergama Mezar Steli (**Lev. 16.2**), Bursa Mezar Steli (**Lev. 16.3**), Kozviranköyü I Mezar Steli'nde (**Lev. 16.4**), Kozviranköyü II Mezar Steli (**Lev. 16.5**) yaban domuzu avı; Çavuşköy Mezar Steli (**Lev. 16.6**) üzerinde yaban domuzu ve geyik avı, Sultaniyeköy Mezar Steli'nde geyik avı (**Lev. 16.7**), Köseresul I Mezar Steli'nde (**Lev. 16.8**) geyik avı, sahnelenirken, Lidya Mezar Steli'nde (**Lev. 17.3**) bir kuş ve avcı betimlenmiştir. Steller dışında verilmiş olan diğer Greko-Pers eserlerde ise bu av hayvanlarından farklı olarak daha çok kraliyet av sahnelerinde betimlenen panter, aslan ve ayı gibi hayvanların avlanması konuları da işlenmiştir. Gallop pozisyonlarda verilen av hayvanları ya atlı avcılara doğru koşarken ya da avcılardan kaçarken gösterilmişlerdir. Av hayvanlarından yaban domuzları irice ve yırtıcı olarak betimlenirken yerel ve bölgesel olarak da çeşitlilikleri tasvir edilmeye çalışılmıştır. Geyikler ise uzun dallı boynuzlara sahiptir ve bu geyik türü de Anadolu özellikleri taşır.

Av sahnelerinde kullanılan mekanlar: Pers eserlerinde görülen av sahneleri genellikle kraliyet Pers bahçeleri olarak adlandırılan paradeisoslarda sergilenmiştir. Persler, çevrili yer anlamındaki "*Pairidaōza*" sözcüğünü resmi bahçe ve krali av

²⁵⁹ Boardman 2002, Fig. 335.2.

²⁶⁰ Boardman 2013, 188.

alanları için kullanmışlardır. Paradeisos kelimeside buradan türetilmiş, keyif ve avlanmak için kullanılan bahçe anlamına gelmektedir. Bu park ve bahçeler yöneticilerin resmi olarak kurdurup üretimini ve korumasını sağladıkları devasa alanlardır²⁶¹. Aynı zamanda imparatorluk propagandasının en önemli unsurlarından biri olan bu devasa bahçeler, halklar üzerinde kraliyetin istediği etkiyi de yaratmışlardır. Özellikle çorak topraklarda inşa edilmiş olan bu bahçeler, imparatorluğun fethettiği farklı ülkelere ait, hayvanlar, bitkiler ve meyvelere sahip, üretimin, bereketin sembolü olarak karşımıza çıkan ekolojik bir çeşitlilik sunmaktaydılar. Anadolu Medeniyetler Müzesi'nde sergilenmekte olan Tabloit Damga Mühür'de²⁶² böyle bir çeşitlilik tasvir edilmiştir. Merkezde bulunan bir dağ keşisinin çevresindeki yan yüzlerde aslan, kurt, geyik, antilop gibi farklı türlerde hayvanlar aynı mekânda betimlenmiştir. Pers mitolojisinden Tanrıça Anahita ise bu cennet bahçelerin koruyucusuydu. Paradeisoslardaki üretimin sürekliliğini köylüler ya da Babil, Likya ve Lidya'lı yabancı işçiler sağlamaktaydılar²⁶³.

Pers kralları Persepolis, Susa, Pasargard, Ekbatana ve Babil'deki saraylarının kraliyet paradeisoslarında yılın belli dönemlerini geçirmekteydiler.²⁶⁴ Bu paradeisoslar av yapılan ya da sadece botanik üzerine kurulmuş bahçeler olarak da çeşitlenmiştir²⁶⁵. Antik kaynaklara göre Batı Anadolu'daki bu tarz doğal alanlara Menderes Magnesiası, Kelainai, Daskyleion, Sardes ve Tralleis yakınlarında rastlanmaktadır. Pers satraplık merkezlerinden biri olan Daskyleion²⁶⁶, av hayvanları, çeşitli ağaçlar, göl ve nehirden kaynaklanan zengin kuş türleriyle doğal bir oluşum sergileyen en güzel örneklerinden birini yansıtmaktadır. Fakat Anadolu coğrafyası içinde kalan bu yerler Persliler tarafından özellikle avlanma için kurulmuş olan paradeisoslar değil doğal alanlar olmalıdır. Persler'de paradeisos geleneğinin yaygın olmasının nedeni İran coğrafyasının dağlık ve kurak bir bölgede bulunmasından dolayıdır²⁶⁷. Fakat Anadolu coğrafyası için bu tür yapay bahçelerin kurulmasının ihtiyaç olmadığı açıktır. Anadolu coğrafyası zaten çok çeşitli türlerin yaşadığı hayvan

²⁶¹ Bakır 2003, 10.

²⁶² Yağcı 2000.

²⁶³ Bulut 2017, 175.

²⁶⁴ Bulut 2017, 178.

²⁶⁵ Tuplin 1996, 102.

²⁶⁶ Tuplin 1996, 113-114.

²⁶⁷ Köroğlu 2008, 4.

popülasyonunu barındıran doğal park, sulak alanlar, bataklıklar, göller ve nehirlerle sahiptir. Bu sebeptendir ki ayrıca bir park ve bahçe kurmak gibi bir ihtiyaca gerek yoktur. Av sahnelerinin geçtiği mekanlarda böyle bir coğrafyanın doğal ortamında gerçekleşmiş olmalıdır.

Giyim: Daskyleion Mezar Steli (**Lev. 1.3a-b**), Hisartep Mezar Steli (**Lev. 3.1**), Bergama Mezar Steli (**Lev. 2.1**), Çavuşköy Mezar Steli (**Lev. 3.1**), Kozviranköyü I Mezar Steli (**Lev. 5.1**), Lidya Mezar Steli (**Lev. 2.2**), Bursa Mezar Steli (**Lev. 3.6**), üzerinde atlı avcılarının üzerinde pelerinler, uzun kollu khitonlar (Sarapis) ve altlarında ise anaxyrides²⁶⁸ ile betimlenmişlerdir. Aynı tarz giysiler Trysa Gölbaşı Heroonu (**Lev. 22.4**), Satrap Lahti (**Lev. 22.7**), Ağlayan Kadınlar Lahti (**Lev. 22.3**), Çan Lahti (**Lev. 22.8**), Dansözler Lahti (**Lev. 22.2**), Limyra Lahti (**Lev. 22.1**), Bulla DS 96.1 (**Lev. 7.1a-b**) ve Bulla DS 97 (**Lev. 7.2a-b**) numaralı eserlerdeki figürlerin üzerlerinde betimlenmiştir. Genellikle Perslerle ilişkilendirilen bu pantolonlar doğu kökenli figürlerde sıklıkla görülmektedir. Bu figürlerde betimlenen uzun kollu khitonlar belden sıkıca bir kemerle tutturularak alt kısımları bol bırakılmıştır²⁶⁹. Bu bol elbise ve bol pantolonlar avcılarının hareket kabiliyetini artırmak için kullanılmış olabilirler. Aslında Pers pantolonlarının paçalı oldukları düşünülmüştür ve ressamların kolaylık olsun diye bu paçaları yapmak yerine uzun çizmelerin ya da embades içine konulmuş gibi göstermeleri pantolon betimlemelerinin kolaylığını sağlamış olmalıdır. Düz ve desensiz olarak betimlenmiş anaxyrideslerin yanı sıra Kozviranköyü I Mezar Steline avcı figürünün işlenen pantolon desenleri kazıma çizgilerle çapraz olarak verilmiştir. (**Lev. 22.9**) Bu tarz pantolonları, Daryus vazosu olarak adlandırılmış olan ve vazo üzerinde Daryus'a hizmet eden figür betiminde²⁷⁰ ve Oxus Hazinesinden adak levhaları üzerinde görmekteyiz²⁷¹. Ayrıca Oxus Hazinesi'ndeki bu adak levhalarının üzerindeki figürler ellerinde barsom tutmaktadırlar, rahiplere ait bir betimleme olan barsomlardan yola çıkılarak, bu tarz pantolonların herkes tarafından kullanıldığının ve figürlerin giysilerinden yola çıkılarak figürlerin meslek gruplarına dair kesin bir ayrım yapılamayacağı ortadadır. Kızılbel Güney duvarı E7 numaralı blok (**Lev. 23.12**) ile

²⁶⁸ <http://www.iranicaonline.org/articles/clothing-ii>

²⁶⁹ <http://www.iranicaonline.org/articles/clothing-ii>

²⁷⁰ Simpson 2005, 107, Fig. 48.

²⁷¹ Razmjou 2005, 162-163, Fig. 225, 229, 232, 254.

Viyana (IV) Lahti (**Lev. 23.13**) üzerinde betimlenmiş avcı figürlerinin pantolon ve khitonlarında çapraz çizgiler, '+', '.' gibi desenlerle süslemeler yapılmıştır. Ayrıca Tabloid Damga Mühür'de²⁷² Pers soylusu horizontal çizgilerle bezenmiş ve belden kemerle sıkıştırılmış bir tunik giymektedir²⁷³. Bu tür zengin bezemeli Pantolonlar ve kaftanlar genellikle Attika vazo resimlerinde İskit okçularının tasvirlerinde görülmektedir²⁷⁴.

Bergama Mezar Steli (**Lev. 20.9**), Çavuşköy Mezar Steli (**Lev. 20.1**) üzerinde betimlenen avcı figürlerinin pelerinleri iki noktadan omuzlardan tutturulmuş olup hareketlerine bağlı olarak rüzgarla birlikte geriye doğru şişkin ve dalgalanan pozisyonda betimlenirken, Lidya Mezar Steli'nde (**Lev. 21.1**) betimlenen avcının pelerini diğer örneklerine göre daha uzun, ayaklara kadar ve küteseldir. Daha çok vazo resim sanatında betimlenen Pers ve İskitlerin üzerindeki '*çerkeskaya*' (kaftanlara) ya da kandyse benzemektedir²⁷⁵. Aynı zamanda Lidya Mezar Steli üzerindeki avcı figürünün pelerini, Kelenderis'ten, Assos'tan, Lidar Höyük'ten Persli figürin ile Berlin Müzesinde korunan Bandake stilindeki Persli figürinin pelerini ile benzerlik göstermektedir²⁷⁶. Bergama Mezar Steli (**Lev. 20.9**), Çavuşköy Mezar Steli (**Lev. 20.1**) üzerinde betimlenen pelerinler, Nereidler Mezar Anıtı (**Lev. 20.2**), Ağlayan Kadınlar Lahti (**Lev. 20.3**), Payava Lahti (**Lev. 20.4**), Likya Lahti (**Lev. 20.5**), Limyra Lahti (**Lev. 20.6**), üzerlerinde işlenmiş olan pelerinlerle paralellik gösterirken, pelerinlerdeki dalgalanmalar, kıvrımlar Arkaik ve Erken Klasik Dönem'in heykel yontularının üzerindeki kıyafetlerin, kumaşlarına verilmiş olan stil özelliğine uygun olarak tasvir edilmiştir. Av sahnelerine hareketlilik katan pelerinler bu yy'lar içinde oldukça fazla bir şekilde kullanılmıştır.

Başlıklar: Genel olarak Perslerle ilişkilendirilen ve eserlerde atlı figürlerin başlarında betimlenen tiara özellikle (Hdt 7. 61) ve (Xen. Anab.2.5) pasajlarına göre Asyalıların giydiği bir başlıktır. Fakat mezar stellerinin üzerindeki bu başlıkları kidaris²⁷⁷ veya kyrbasia²⁷⁸ olarak adlandırmak daha doğrudur. Satrap Lahti (**Lev.**

²⁷² Yağcı 2000, Lev. Ia.

²⁷³ Yağcı 2000, 3.

²⁷⁴ Vos 1963: Lev. VII, IX, XII-XIII, XVIa.

²⁷⁵ Vos 1963, 44.

²⁷⁶ Zoroğlu 1994, 63-64, Fig. 84.

²⁷⁷ Er 2006, 402.

²⁷⁸ Yağcı 2000, 3.

18.7), Elnaf'ın Mezar Steli (**Lev. 19.1**), Nereidler Mezar Anıtı (**Lev. 20.2**), Bulla DS 68.1 (**Lev. 18.1**), Bulla DS 85.2 (**Lev. 18.2**), Bulla DS 89.1 (**Lev. 18.4**), Bulla DS 95.1 (**Lev. 18.5**), Bulla DS 96.1 (**Lev. 18.6**), Perikle Heroonu doğu frizinde yer alan askerlerin (**Lev. 19.10**) başlarında, Yalnızdam Mezar Steli (**Lev. 18.11**), Dinar'dan Tatarlı Tümülüs'ü (**Lev. 19.2**) mezar odası ve Elmalı, Karaburun II Tümülüs'ü (**Lev. 19.3**) resimlerinde yer alan figürlerin başında betimlenen bu başlıkların değerlendirilmesi sonucunda bir ayrıma varıldığında mezar stelleri üzerinde betimlenen avcı figürlerinin başlıklarının *kyrbasia* olarak adlandırılması muhtemeldir. Ayrıca birçok vazo resmi üzerinde betimlenen figürlerin başlarında da bu tür başlıklar kullanılmıştır ve bu figürler Persler, İskitler veya Sakalarla yorumlanmıştır²⁷⁹. Aslında tam olarak nereden geldiği kesin olmayan ve hangi millete özgü olduğu netleşmeyen bu başlıklar vazo resim sanatında daha çok Amazon olarak adlandırılan halkların başlarında (**Lev. 19.9**) ve Persepolis dokuzuncu delegasyondaki hediye taşıyan Kapadokyalılar'ın başlarında da betimlenmiştir²⁸⁰. Ayrıca bu başlık 4. yy'da Balkanlar, Güney İtalya, Güney Rusya ve Makedonya'da kullanılmış ve hangi milletlere ait olabileceği konusunda kesin ayrımların olmaması yüzünden Asya halkları için tipik ve genel bir başlık tipi olarak yorumlanmıştır²⁸¹.

Genellikle Attika vazo resimlerinde betimlenen bu yumuşak başlıklar ensede bir parça ve yanaklar üzerine sarkıtılmış birer parça olarak, bazen de yüzü ve başı tamamen sararak gözleri, burnu ve çeneyi açıkta bırakacak şekilde betimlenmişlerdir. Anadolu için faklılık sayılan bu başlıklar, Pers zerdüş geleneğinde din adamlarının ağızlarından çıkan nefesle ellerindeki sunuların ve ateşin kirletilmemesi amacıyla ağızları kapatmak için de kullanılmıştır²⁸². Av sahnelerinde bu tarz başlıkların benimsenmesi belki de Perslerle ve Zerdüş geleneğiyle gelen bir yeniliktir.

Eyer Örtüleri: Sultaniyeköy Mezar Steli (**Lev. 24.5**), Kozviranköy I Mezar Steli (**Lev. 24.6**), üzerinde betimlenen at figürlerinin üstlerine atılmış eyer örtülerinin benzerlerini Bulla DS 89.1²⁸³ ve Çan Lahti'ndeki atların sırtlarında da (**Lev. 24.4**)

²⁷⁹ Summerer 2007, 9, Fig. 2; Kaptan 1996, 89-90, Lev. 26, Fig. 3-4; Boardman 1970, No. 884; Dussinberre 2002, 163.

²⁸⁰ Shahbazi 1992, Lev. LI.

²⁸¹ Kossack 1995, 313-316.

²⁸² Thompson 1965, 126.

²⁸³ <http://www.achemenet.com/>

görmekteyiz. Uçları dilimli ve kilim desenli bu örtüler doğu unsurları taşımakta ve birer küçük halı şeklinde dokunmuş kare veya dikdörtgen şeklindedir. Uçları püsküllü olan bu halı benzeri eyer örtülerini Pazırık Kurganı'nda bulunmuş halı üzerindeki at figürlerinde de görmekteyiz²⁸⁴. Atlar üzerine bağımsız olarak yerleştirilen örtüler mavi, kırmızı, yeşil sarı gibi canlı renklerle dokunmuşlardır. Bu eyer örtülerinin en iyi örneğini Çan Lahti'nde (**Lev. 24.4**) bulunan av ve savaş sahnelerindeki at figürlerinin üzerinde görmekteyiz. Dikdörtgen şekilde olan eyer örtüsü bordo renk çerçeve ile çevrilmiş, orta kısmı ise sade ve sarı renktedir. Dört köşesi ise püsküllerle son bulmuştur. Sultaniyeköy Mezar Steli (**Lev. 24.5**) üzerinde betimlenmiş olan at üzerindeki eyer örtüsü püskülleri Çan Lahti ve Bibliothèque Nationale de France' de sergilenen Kalsidon Mühür (**Lev. 24.11**) eyer örtülerine benzer şekilde betimlenerek silüet tekniğinde işlenmiştir. Pazırık 5. Kurgan'da ele geçen halılardan yola çıkılarak, kurganın hangi ulusa ait olduğuyula ilgili bilgilere ulaşılmak istense, farklı yorumlara ve tartışmalara neden olmuştur. Bazı araştırmacılara göre halının tüm özellikleri, göçebe toplum olan İskitlere ve İran etkilerine dayanırken, bazı araştırmacılar ise Türk halılarının en eskisi olarak değerlendirmiştir. Büyük halının yanısıra eyer örtüsü olarak da kullanılabilecek boyutta daha küçük bir halı da ele geçmiştir ve halıların dokuma ve düğüm sayılarından İran kökenli olabileceği de savunulmuştur. Bu eserler dışında betimlenen at figürleri üzerindeki eyer örtüleri Bergama Mezar Steli (**Lev. 20.9**), Çavuşköy Mezar Steli (**Lev. 24.8**), Lidya Mezar Steli'nde (**Lev. 24.9**) sade ve desensiz olarak yer almıştır. Doğru unsurlar taşıyan ve doğulu gelenek olan at üzerinde eyer örtüleri Greek at figürlerinde görülmemektedir. Bu atların binicileri atları çıplak olarak kullanmaktadırlar²⁸⁵.

Stilistik olarak steller üzerinde betimlenen av sahneleri Arkaik ve Erken Klasik Dönem kabartma sanatının özelliklerini yansıtarak, figürler silüet tekniğinde işlenmiş olup, alçak kabartma ile yontulan figürlerdeki ağız, yele, pantolon desenleri, eyer örtülerinin püskülleri, harekete bağlı kumaş kıvrımları ve bunlara benzer detaylar kazıma ve plastik olarak verilmiş ve detaylarda ise boya kullanılmıştır. Arkaik dönem özelliği olan sertlikten kurtulamayan figürlere ¾ lük dönüşlerle boyut kazandırılmaya çalışılsada yüzler ve gözler profilden gösterilmeye devam etmiş ve tam olarak istenen

²⁸⁴ Rudenko 1970, 296, Lev. 174-175; Lerner 1991, 9-10, Fig. 9; Tekçe 1993, 123, Fig. 13.

²⁸⁵ Cook 1981, Lev. 82, G.35, Lev. 105, J.13., Lev.106.1, Lev. 73, G.34vd.

başarı yakalanamamıştır. Aktif ve canlı olan av sahneleri donuk ve sert stilden dolayı pasif olarak yansıtılmıştır. Attika seramiğinde MÖ 5. yy'ın sonlarını ve MÖ 4. yy'ın başlarını kapsayan dönemler içinde uygulanmaya çalışılmış olan farklı zeminlere figürlerin yerleştirilmesiyle sahneye perspektif ve derinlik kazandırılma tekniği, mezar stelleri üzerindeki figürler için de uygulanmıştır. Sahneye yerleştirilen kuru ağaç ve benzeri doğa elemanları ile sahnenin metop friz geleneğinde, farklı konuları aynı zemine yerleştirmek için yapılan uygulama sahnelerde yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu uygulamanın mezar stellerinde gösterimi ise alt alta işlenen friz sistemidir. Sınırlı ve dar alanlarda daha az figürlerle daha çok şey anlatma çabası yeterli derecede detaya inmeye olanak sağlamamıştır. Bu tarz işçilikler yerel sanatçıları ve taşra işçiliğinin bir ürünüdür.

Karakteristik av ve savaş gibi sosyal statüsü yüksek roller içinde bulunan, erkek figürleri, sarapis, anaxyrides, embades, kyrbasia gibi Pers giyim tarzının yanısıra khiton ve pelerin ile betimlenmiş olup, bu giyim tarzı her kim olursa olsun, yönetime bağlılığın birer gösterimi olarak sembol edilmişlerdir. Sosyal kimliklerle, kültürel kimliklerin bu karışımı figürlerin gerçekte hangi ulusa bağlı olduklarının belirsizliği sorusunu da beraberinde getirmiştir. Greko-Pers olarak adlandırılan bu eserleri, Pers temalarının ve unsurlarının, Greek Arkaik ve Erken Klasik stiliyle yoğrulması sonucunda ortaya çıkan hibrit bir sanat olarak kabul etmek doğru olacaktır. Ayrıca mezar stellerinin öteki dünyayla olan ilişkisini düşünürsek, betimlenen av ikonografisinin ve diğer sahnelerin sadece yaşayanlar için bir gösterim olmayıp tanrısal olarak da ifade edilmek istendiği konusunda izler aramak gerektiğine inanmaktayız. Satraplık merkezlerinin kovuşlandığı Batı Anadolu aynı zamanda tanrıça Artemis için de kült merkezlerine ev sahipliği yapmıştır. Mezar stellerinin buluntu yerleri gözönüne alındığında bu külte yakınlıktan dolayı doğa ortamında ve Tanrıçanın atribütleriyle uyumlu bir şekilde av yapılması ve av ikonografisinin steller üzerinde sıklıkla aynı tarzda işlenmesi bu stel grubunun adak amacı taşıması olasılığını da arttırmaktadır.

Sonuç olarak görüşlere göre; tüm bu izler yabancı atmosferlerde İran ve Hellen sanatının icrasına sebep olmuştur. Anadolu üretimi Greko-Pers etkili bu eserler üzerinde işlenen konulardan av sahneleri, atlı veya yaya olsun, konunun özünü Kalydon yaban domuzu ve Melager mitolojisinden, işçiliğini, Anadolu ve Greek, Arkaik ve Erken Klasik Sanat etkisinden, sahnelerde kullanılan figürlerin giyim ve aksesuarlarını ise Persliler'den esinlenmiştir diyebilmekteyiz.

LEVHALARIN LİSTESİ

LEVHA 1

- 1: Vezirhan Mezar Steli (*Asgari 1983, B.146*)
- 2: Sultaniyeköy Mezar Steli av sahnesinden detay (*Asgari 1983, B.140*)
- 3a: Daskyleion Mezar Steli (*Polat 1998, Lev. IIIb*)
- 3b: Daskyleion Mezar Steli (*Polat 1998, Çiz. IIb*)

LEVHA 2

- 1: Bergama Mezar Steli
- 2: Çavuşköy Mezar Steli (*Cremer 1984, Lev. 6b*)
- 3a: Köseresul I Mezar Steli (*Polat 1991, Lev. IVa*)
- 3b: Köseresul I Mezar Steli geyik avı sahnesinden detay (*Borchhardt 1968, Lev.40.2*)
- 4: Lidya Mezar Steli (*Heywood 1992, Fig. 25*)

LEVHA 3

- 1: Hisartepe Mezar Steli (*Polat 1991, Lev. VIa*)
- 2: Dereköy Mezar Steli (*Cremer 1984, Lev. 6d*)
- 3a: Kozviranköyü I Mezar Steli (*Polat 1994, Fig. 1*)
- 3b: Kozviranköyü I Mezar Steli (*Polat 1998, Lev. XXIIIb*)
- 5: Kozviranköyü II Mezar Steli (*Polat 1994, Fig. 2*)
- 6: Bursa Mezar Steli (*Cremer 1984, Lev. 6c*)

LEVHA 4

- 1: Vezirhan Mezar Steli av sahnesinden detay (*Asgari 1983, B.146*)
- 2: Sultaniyeköy Mezar Steli av sahnesinden detay (*Asgari 1983, B.140*)
- 3: Daskyleion Mezar Steli (*Polat 1998, Lev. IIIb*)
- 4: Hisartepe Mezar Steli detay (*Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 2.5*)
- 5: Bergama Mezar Steli detay
- 6: Çavuşköy Mezar Steli av sahnesinden detay (*Borchhardt 1968, Lev. 53.1*)
- 7: Ksanthos, Nereidler Mezar Anıtı BM 887 (*Demargne 1989, Lev. 117.1*)
- 8: Ksanthos, Payava Lahti geyik avı sahnesinden detay (*Kızgut 2018, Fig. 7A*)

LEVHA 5

- 1: Delphi Mezar Steli, genç, köpeği ve çocuk hizmetçisi (*Boardman 2005, Fig.57*)

2: Aigina, Mezar Steli, erkek, çocuk hizmetçi ve köpeği (*Boardman 2005, Fig.58*)

3: Kozviranköyü I Mezar Steli (*Polat 1994, Fig. 1*)

4: Kızılbel güney duvarı aslan avı sahnesinden detay (*Mellink 1971, Lev.5*)

5: Etruria, Kleitias ve Ergotimos imzalı François Vazosu, Kalidon yaban domuzunun öldürülmesi (*Boardman 2003, Fig. 46*)

6: Atina, Xenophontos imzalı Bodur Lekythos, (*Franks 2009, Fig. 1, 2*)

LEVHA 6

1a: Daskyleion, Bulla DS 61 (<http://www.achemenet.com>)

1b: Daskyleion, Bulla DS 61 (<http://www.achemenet.com>)

2a: Daskyleion, Bulla DS 62 (<http://www.achemenet.com>)

2b: Daskyleion, Bulla DS 62 (<http://www.achemenet.com>)

3a: Daskyleion, Bulla DS 78 (<http://www.achemenet.com>)

3b: Daskyleion, Bulla DS 78 (<http://www.achemenet.com>)

LEVHA 7

1a: Daskyleion, Bulla DS 96.1 (<http://www.achemenet.com>)

1b: Daskyleion, Bulla DS 96.1 (<http://www.achemenet.com>)

2a: Daskyleion, Bulla DS 97 (<http://www.achemenet.com>)

2b: Daskyleion, Bulla DS 97 (<http://www.achemenet.com>)

3: Daskyleion Mezar Steli (*Polat 1998, Lev. IIIb*)

4: Akhaemenid Mühür (*Boardman 1970, Lev. 925*)

5a: Kalsidon Silindir Mühür (*Tallis 2006, Fig. 417*)

5b: Kalsidon Silindir Mühür (*Tallis 2006, Fig. 417*)

LEVHA 8

1: Vezirhan Mezar Steli av sahnesinden detay (*Asgari 1983, B.146*)

2: Sultaniyeköy Mezar Steli av sahnesinden detay (*Asgari 1983, B.140*)

3: Hisartepi Mezar Steli detay (*Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 2.5*)

4: Bergama Mezar Steli detay

5: Çavuşköy Mezar Steli av sahnesinden detay (*Borchhardt 1968, Lev. 53.1*)

6: Dereköy Mezar Steli (*Cremer 1984, Lev. 6d*)

7: Kozviranköyü I Mezar Steli (*Polat 1993, Fig. 1*)

8: Bursa Mezar Steli (*Cremer 1984, Lev. 6c*)

LEVHA 9

- 1: Sidon, Ağlayan Kadınlar Lahti av sahnesinden detay (*Borchhardt 1968, Lev. 56.1*)
- 2: Sidon, Ağlayan Kadınlar Lahti av ganimeti (*Hiller 1960, Lev.1*)
- 3: Lidya Mezar Steli detay (*Heywood 1992, Fig. 25*)
- 4: Daskyleion, Bulla DS 89.1 (<http://www.achemenet.com>)
- 5: Ksanthos, Payava Lahti geyik avı sahnesinden detay (*Kızgut 2018, Fig. 7A*)
- 6: Atina, Dinos Parçası (*Boardman 2003, Fig. 64.3*)
- 7: Atina, Oinokhoe (*Boardman 2003, Fig. 68*)
- 8: Atina, Karınlı Amphora (*Boardman 2003, Fig. 100*)
- 9: Atina, Boyunlu Amphora (*Boardman 2003, Fig. 217*)

LEVHA 10

- 1: Atina, At Figürü (*Steinhauer 2001, Fig. 245*)
- 2: Atina, At Figürü (*Steinhauer 2001, Fig. 249*)
- 3: Delphi, Siphnoslular'ın Hazine Binası batı frizi at figürü (*Boardman 2013, 212.4*)
- 4: Kios, Mermer binici kabartması (*Hiller 1975, Lev. 12. 3, O22*)
- 5: Erivan, Akhaemenid Riton, at başı
(https://brill.com/view/journals/acss/21/1/article-p23_2.xml)
- 6: Erivan, Akhaemenid Riton, at başı
(https://brill.com/view/journals/acss/21/1/article-p23_2.xml)

LEVHA 11

- 1: Lidya Mezar Steli (*Heywood 1992, Fig. 25*)
- 2: Bergama Mezar Steli
- 3: Sultaniyeköy Mezar Steli (*Asgari 1983, B.140*)
- 4: Çavuşköy Mezar Steli av sahnesinden detay (*Borchhardt 1968, Lev. 53.1*)
- 5: Kozviranköyü I Mezar Steli (*Polat 1994, Fig. 1*)
- 6: Lidya Mezar Steli detay (*Heywood 1992, Fig. 25*)
- 7: Çan Lahti kısa yüz savaş sahnesi, (*Sevinç et. al. 2001, Fig.11*)
- 8: Maşat Höyük çanak parçası (*Dönmez 2010, Fig. 10*)

LEVHA 12

- 1: Persepolis, Apadana, Kapadokya Delegasyonu (*Dönmez 2010, Fig. 11*)
- 2: Persepolis, Apadana, Sagartian Delegasyonu (*Farkas 1974, Fig.48*)
- 3: Persepolis, Apadana, İskit Delegasyonu (*Farkas 1974, Fig.49*)
- 4: Xanthos Anıtı (*Farkas 1974, Fig.75*)
- 5: Hisartep Mezar Steli detay (*Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 2.5*)
- 6: Pazırık Kurganı büyük halı ortasındaki atlı figür (*Rice 1961, Fig.47*)
- 7: Oxus Hazinesi, altın plaka (*Tallis, Fig. 405*)
- 8: Atlı Figür ((*Tallis, Fig. 409*)

LEVHA 13

- 1: Vezirhan Mezar Steli av sahnesinden detay (*Asgari 1983, B.146*)
- 2: Sultaniyeköy Mezar Steli av sahnesinden detay (*Asgari 1983, B.140*)
- 3: Bergama Mezar Steli detay
- 4: Çavuşköy Mezar Steli av sahnesinden detay (*Borchhardt 1968, Lev. 53.1*)
- 5: Dereköy Mezar Steli (*Cremer 1984, Lev. 6d*)
- 6: Kozviranköyü II Mezar Steli (*Polat 1994, Fig. 2*)

LEVHA 14

- 1: Bursa Mezar Steli Atlı Figürü (*Cremer 1984, Lev. 6c*)
- 2: Ksanthos, Nereidler Mezar Anıtı av sahnesinden detay (*Demargne 1989, Lev. 115.1*)
- 3: Sidon, Ağlayan Kadınlar Lahti av sahnesinden detay (*Borchhardt 1968, Lev. 56.1*)
- 4: Ksanthos, Payava Lahti, geyik avı sahnesinden detay
- 5: Altıkulaç, Çan Lahti uzun yüz yaban domuzu avı detay
- 6: Atina, Çan Krater, Aktion ve köpekler (*Boardman 2002, Fig. 335.2*)

LEVHA 15

- 1: Atina, Artemis Brauronia'ya yapılmış köpek heykeli (*Boardman 2013, Fig. 271*)
- 2: Atina, Kahraman kabartması (*Steinhauer 2001, 334*)
- 3: Kios Kabartma levha (*Jannot 1984, Fig. 178*)
- 4: Kios, Kabartma levha (*Jannot 1984, Fig. 177*)

5: Kios, Kabartma (*Jannot 1984, Fig. 504*)

LEVHA 16

1: Vezirhan Mezar Steli yaban domuzu avı sahnesinden detay (*Asgari 1983, B.146*)

2: Bergama Mezar Steli yaban domuzu avı detay

3: Bursa Mezar Steli yaban domuzu avı detay (*Cremer 1984, Lev. 6c*)

4: Kozviranköyü I Mezar Steli yaban domuzu avı detay (*Polat 1993, Fig. 1*)

5: Kozviranköyü II Mezar Steli (*Polat 1994, Fig. 2*)

6: Çavuşköy Mezar Steli yaban domuzu ve geyik avı detay (*Cremer 1984, Lev. 6b*)

7: Sultaniyeköy Mezar Steli geyik avı sahnesinden detay (*Asgari 1983, B.140*)

8: Köseresul I Mezar Steli geyik avı sahnesinden detay (*Borchhardt 1968, Lev. 40.2*)

9a: Tabloid Damga Mühür, Adana Arkeoloji Müzesi,
(<http://www.achemenet.com/fr/item/?/musee-achemenide/musees-et-institutions/musee-archeologique-d-adana/3214545>)

9b: Tabloid Damga Mühür, Adana Arkeoloji Müzesi,
(<http://www.achemenet.com/fr/item/?/musee-achemenide/musees-et-institutions/musee-archeologique-d-adana/3214545>)

10: Skaraboid Mühür, Bibliothèque nationale de France,
(<http://www.achemenet.com/fr/item/?/musee-achemenide/musees-et-institutions/bibliotheque-nationale-de-france/sceaux/3045368>)

11: Skaraboid Mühür, Bibliothèque nationale de France,
(<http://www.achemenet.com/fr/item/?/musee-achemenide/musees-et-institutions/bibliotheque-nationale-de-france/sceaux/3045384>)

12: Daskyleion, Bulla DS 61 (<http://www.achemenet.com>)

13: Bulgaristan, Rogozen Testisi (*Vassileva 2008, Fig. 14*)

14: Altıkulaç, Çan Lahti detay (*Sevinç et. Al. 2001, Fig. 8*)

15: Kızılbilbel Doğu Duvarı (*Yılmaz 2008, Lev. 19b*)

16: Skaraboid Mühür, Bibliothèque nationale de France,
(<http://www.achemenet.com/fr/item/?/musee-achemenide/musees-et-institutions/bibliotheque-nationale-de-france/sceaux/3044594>)

17: Skaraboid Mühür, Bibliothèque nationale de France,
(<http://www.achemenet.com/fr/item/?/musee-achemenide/musees-et-institutions/bibliotheque-nationale-de-france/sceaux/3044537>)

LEVHA 17

- 1: Bergama Mezar Steli detay
- 2: Çavuşköy Mezar Steli detay (Cremer 1984, Lev. 6b)
- 3: Lidya Mezar Steli detay (Heywood 1992, Fig. 25)
- 4: Altıkulaç, Çan Lahti uzun yüz yaban domuzu avı
- 5: Daskyleion, Bulla DS 62 (<http://www.achemenet.com>)
- 6: Kızılbilbel Doğu Duvarı bataklıkta yaban domuzu avı

LEVHA 18

- 1: Daskyleion, Bulla DS 68.1 detay (<http://www.achemenet.com>)
- 2: Daskyleion Bulla DS 85.2 detay (<http://www.achemenet.com>)
- 3: Daskyleion Bulla DS 79.1 (<http://www.achemenet.com>)
- 4: Daskyleion Bulla DS 89.1 detay (<http://www.achemenet.com>)
- 5: Daskyleion Bulla DS 95.1 detay (<http://www.achemenet.com>)
- 6: Daskyleion Bulla DS 96.1 detay (<http://www.achemenet.com>)
- 7: Sidon, Satrap Lahti detay (Borchhardt 1968, Lev. 54.1)
- 8: Halikarnassos, Mermer Baş Bodrum (Villing 2006, Fig. 444)
- 9: Daskyleion, Rahip Figürü (Magus) (Borchardt 2007, Fig. 2.5)
- 10: Oxus Hazinesi, Altın plaka haraç halklarından figür (Razmjou 2006, Fig. 213)
- 11: Elmalı, Yalnızdam Mezar Steli (Şare 2013, Fig. 16)
- 12: Susa, Krallara içki sunan figür (Farkas 1974, Fig. 57)
- 13: Sidon, İskender Lahti, detay (von Graeve 1970, Lev. 45. D 2-5)
- 14: Sidon, İskender Lahti, detay (von Graeve 1970, Lev. 44. D 1-2)
- 15: Milas, Hekatomnos Lahti, Persli Figür
(<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/yazdir?008BA5D49352555FEAC451718D857832>)

LEVHA 19

- 1: Köseresul, Elnaf'ın Mezar Steli detay (Borchhardt 1968, Lev. 44.2)
- 2: Dinar, Tatarlı Tümülüsü Ekphora Sahnesi detay (Summerer 2007, 81)

- 3: Elmalı, Karaburun II Araba içinde oturan adam (*Mellink 1974, Lev. 68*)
- 4: Daskyleion, Tabloid Damga Mühür (*Yağcı 2000, Lev. Ia*)
- 5: Sar-i Pul, Zagros, Dukkan-Daud kaya rölyefi (*Ghirshman 1954, Fig. 46*)
- 6: Rusya, Pazırık Halısı atlı (*Yılmaz 2017, Fig. 4*)
- 7: Altıkulaç, Çan Lahti savaş sahnesi detay (*Casabonne – Gabrielli, 2007, Fig. 6.*)
- 8a: Persepolis, Mühür (*Casabonne – Gabrielli, 2007, Fig. 1.*)
- 8b: Persepolis, Mühür (*Casabonne – Gabrielli, 2007, Fig. 1.*)
- 9: Atina, Triptolemos Ressamı (*Boardman 2002, Fig. 303.1*)
- 10: Limyra, Perikle Heroonu doğu frizi atlı grup (*Şare 2013, Fig. 15*)
- 11: Likya yerel sikke, (*Tekin 2017, Fig. 13*)

LEVHA 20

- 1: Çavuşköy Mezar Steli detay (*Cremer 1984, Lev. 6b*)
- 2: Ksanthos, Nereidler Mezar Anıtı BM 889'dan detay (*Demargne 1989, Lev. 115.1*)
- 3: Sidon, Ağlayan Kadınlar Lahti detay (*Borchhardt 1968, Lev. 54.1*)
- 4: Ksanthos, Payava Lahti detay (*Kızgut 2018, Fig. 7A*)
- 5: Sidon, Likya Lahti detay
- 6: Limyra Lahti detay (*Borchhardt 1968, Lev. 55.2*)
- 7: Altıkulaç, Çan Lahti Detay
- 8: Atina, Kahraman kabartması (*Steinhauer 2001, Fig. 334*)
- 9: Bergama Mezar Steli detay

LEVHA 21

- 1: Lidya Mezar Steli detay (*Heywood 1992, Fig. 25*)
- 2: Assos, Persli Figürin (*Tolun 2005 Fig. 1*)
- 3: Kelenderis, Persli Figürin (*Zoroğlu 1994, Res. 84*)
- 4: Elazığ, Persli Figürin Berlin (*Borchardt 2007, Fig. 2.2*)
- 5: Bandaka, Persli Figürin Berlin (*Borchardt 2007, Fig. 2.1*)
- 6: Daskyleion, Magus Figürü (*Borchardt 2005, Fig. 3.5*)

LEVHA 22

- 1: Limyra Lahti detay (*Borchhardt 1968, Lev. 55.2*)
- 2: Dansözler Lahti detay (*Courtils 2003, Fig. 39*)

- 3: Ağlayan Kadınlar Lahti detay (*Borchhardt 1968, Lev. 54.1*)
- 4: Trysa Gölbaşı Heroonu detay (*Oberleitner 1994, Fig. 58*)
- 5: Hisartepa Mezar Steli detay (*Pfuhl-Möbius 1977, Lev. 2.5*)
- 6: Çavuşköy Mezar Steli av sahnesinden detay (*Borchhardt 1968, Lev. 53.1*)
- 7: Sidon, Satrap Lahti panter avı sahnesinden detay (*Borchhardt 1968, Lev. 54.1*)
- 8: Altıkulaç, Çan Lahti uzun yüz yaban domuzu avı
- 9: Kozviranköyü I Mezar Steli binici detay
- 10: Daskyleion Mezar Steli (*Polat 1998, Lev. IIIb*)
- 11: Erivan, Riton (https://brill.com/view/journals/acss/21/1/article-p23_2.xml)
- 12: Persli Süvari (*Tallis 2006, 409*)
- 13: Altıkulaç, Çan Lahti savaş sahnesi (*Sevinç et. al. 2001, Fig. 12*)
- 14: Persepolis, Medli Figür (*Grishman 1954, Fig. 70*)

LEVHA 23

- 1: Susa, Dekor, (*Curtis – Razmjou, 2006, Fig. 58*)
- 2: Susa, Dekor (*Curtis – Razmjou, 2006, Fig. 57*)
- 3: Embades
- 4: Susa, Dekor, Okçu ayakkabısı
(https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/search.aspx?searchText=Achaemenid)
- 5: Susa, Dekor, Okçu ayakkabısı,
(https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/search.aspx?searchText=Achaemenid)
- 6: Altıkulaç, Çan Lahti detay
- 7: Erivan, Riton detay, (https://brill.com/view/journals/acss/21/1/article-p23_2.xml)
- 8: Kozviranköyü I Mezar Steli (*Polat 1994, Fig. 1*)
- 7: İtalya, Daryus Vazosu (*Simpson 2006, Fig. 48*)
- 8: Oxus Hazinesi (*Razmjou 2006, Fig. 232*)
- 9: Oxus Hazinesi (*Razmjou 2006, Fig. 229*)
- 10: Kızılbel Güney duvarı aslan avı sahnesi (*Yılmaz 2008, Lev. 27c*)
- 11: Klazomenai, Viyana (IV) Lahti (*Cook 1981, Lev. 26E.9*)

LEVHA 24

- 1: Altaylar, Pazırık At Haşası (*Tekçe 1993, Fig. 20a*)
- 2: Altaylar, Pazırık Halısı atlı (*Yılmaz 2017, Fig. 4*)
- 3: Erivan, Eyer örtüsü detay
- 4: Altıkulaç, Çan Lahti savaşçı (*Sevinç et. al. 2001, Fig.11*)
- 5: Sultaniyeköy Mezar Steli av sahnesinden detay (*Asgari 1983, B.140*)
- 6: Kozviranköy I Mezar Steli (*Polat 1993, Fig. 1*)
- 7: Susa, Akhaemenid Riton (*Tallis 2006, Fig.411*)
- 8: Çavuşköy Mezar Steli detay (*Cremer 1984, Lev. 6b*)
- 9: Lidya Mezar Steli detay (*Heywood 1992, Fig. 25*)
- 10: Altıkulaç, Çan Lahti av sahnesinden detay (*Sevinç et. al. 2001, Fig.6*)
- 11: Kalsidon Mühür Bibliothèque nationale de France,
(<http://www.achemenet.com/en/item/?/achaemenid-museum/museums-and-institutions/bibliotheque-nationale-de-france/seals/3045528>)

KAYNAKÇA

Sürelî yayın kısaltmaları için; *AJA Author Guide and Editorial Policies* 2014, 15-33 kullanılmıştır.

Antik Kaynaklar

Herodotos	Herodotos, <i>Histories</i> (Çev: M. Ökmen), İstanbul, 2006.
Xen. Anab.	Xenophon, <i>Anabasis</i> (Çev: O. Yarlığaş), İstanbul, 2011.
Strabon	Strabon, <i>Geographika: XII-XIII-XIV</i> (Çev: A. Pekman) İstanbul, 2012.

Modern Kaynaklar

Akurgal 1987	E. Akurgal, <i>Griechische und Römische Kunst in der Türkei</i> , München, 1987.
Akurgal 1988	E. Akurgal, <i>Anadolu Uygarlıkları</i> , İstanbul, 1988.
Akurgal 1961	E. Akurgal, <i>Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander</i> , Berlin, 1961.
Asgari 1983	N. Asgari, “Yunan Çağlarında Anadolu Sanatı: Greko-Pers ve Geç Klasik Çağlar”, <i>Anadolu Medeniyetleri II. Yunan/ Roma/Bizans. 18. Avrupa Sanat Sergisi</i> (22 Mayıs – 30 Ekim 1983, İstanbul), Ankara, 1983, 56-60.
Asheri 1983	D. Asheri, <i>Fra ellenismo e iranismo: studi sulla società e cultura di Xanthos nella età achemenide</i> . Bologna, 1983.
Ateşlier 2017	S. Ateşlier, “Anadolu’da Pers Dönemi Yapıları”, Eds. K. İren – Ç. Karaöz – Ö. Kasar. <i>Persler Anadolu’da Kudret ve Görkem</i> , İstanbul, 2017, 162-171.
Bakır 2003	T. Bakır, “Daskyleion (Tyaiy Drayahya) Hellespontine Phrygia Bölgesi Akhaemenid Satraplığı”, <i>Anadolu Dergisi</i> (2003), 1-26.
Bakır 2013	T. Bakır, “Yağmalanan Daskyleion Tümölüsleri: Tarihten Silinen Krallar”, <i>Aktüel Arkeoloji Dergisi</i> (2013), 26-27.

- Barnett – Wiseman 1960 R. D. Barnett – D. J. Wiseman, *Fifty Masterpieces of Ancient Near Eastern Art*, London, 1960.
- Baughan 2008 E. P. Baughan, “Persian Riders in Lydia? The painted frieze of the Aktepe tomb *kline*”, *AIAC*, (2008), 24-36.
- Bernard 1969 P. Bernard, Les bas-reliefs gréco-perses de Dascylion a la lumiere de nouvelles découvertes, *RA*, (1969), 17-28.
- Boardman 1970 J. Boardman, *Greek Gems and Finger Rings Early Bronze Age to Late Classical*, London, 1970.
- Boardman 2002 J. Boardman, Kırmızı Figürlü Atina Vazoları Arkaik Dönem, (Çev: Gürkan Ergin), İstanbul, 2002.
- Boardman 2003 J. Boardman, Siyah Figürlü Atina Vazoları, (Çev: Gürkan Ergin), İstanbul, 2003.
- Boardman 2005 J. Boardman, Yunan Sanatı, (Çev: Yasemin İlseven), İstanbul, 2005.
- Boardman 2013 J. Boardman, Yunan Heykeli Arkaik Dönem, (Çev: Yaşar Ersoy), İstanbul, 2013.
- Borchhardt 1968 J. Borchhardt, “Epichorische, gräko-persisch beeinflusste Reliefs in Kikien”, *IstMitt* 18, (1968), 161-211.
- Borchardt 1998 J. Borchardt, “Gedanken zur lykischen Gesellschaftsstruktur unter persischer und attischer Herrschaft”, Eds. G. Arsebuk, M. J. Mellink, W. Schirmer. *Light on Top of the Black Hill: Studies Presented to Halet Cambel*, İstanbul, 1998, 155-169.
- Borchardt 1999b J. Borchardt, “Die Bedeutung der lykischen Königshofe für die Entstehung der Portraits”, Eds. H. von Steuben. *Antike Portrats: zum Gedachtnis von Helga von Heintze*, Mohnesee, 1999b, 53-58.
- Boyce 1982 M. Boyce, *A History of Zoroastrianism*, Vol. II. Leiden-Köln, 1982.
- Buluç 1973 S. Buluç, “The Tomb Monument at Belevi near Ephesos”, *Xth Int. Cong* (1973), 517-521.

- Bulut 2007 H. Bulut, *Daskyleionda Akhaemenid Satraplığı Sonu ve Hellenistik Dönem*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 2007.
- Bulut 2017 H. Bulut, “Yeryüzü Cennetleri: Pers Bahçeleri ve Paradeisoslar”, Eds. K. İren – Ç. Karaöz – Ö. Kasar. *Persler Anadolu’da Kudret ve Görkem*, İstanbul, 2017, 174-186.
- Bruns – Özgan 1987 C. Bruns – Özgan, Lykische Grabreliefs des 5. Und 4. Jahrhunderts v. Chr., *IstMitt. Beiheft 33*, Tübingen, 1987.
- Can 2009 Ş. Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İstanbul, 2009.
- Casabonne – Gabrielli 2005 O. Casabonne – M. Gabrielli, “A Note On Persian Armours”, Eds. İ. Delemen. *The Achaemenid Impact Local Populations and Cultures in Anatolia*, İstanbul, 2005, 265-271.
- Casabonne 1997 O. Casabonne, “Notes ciliciennes 3: Tarkumuwa de pied en cap”, *Anatolia Antiqua 4* (1997), 111-115.
- Casabonne 2004 O. Casabonne, *La Cilicie à l’époque achéménide, Persika 3*, Paris, 2004.
- Casabonne 2011 O. Casabonne, “Büyük Kral ve Persler”, *Arkeo Atlas* (2011), 184-200.
- Cahill 1988 N. Cahill, “Taş Kule: A Persian-Period Tomb near Phokaia”, *AJA 92* (1988), 481-501.
- Childs – Demargne 1989 W. A. P. Childs – P. Demargne, *Le monument des Néréides, le décor sculpté*, Fouilles de Xanthos VIII, Paris, 1989.
- Cleland et al. 2007 L. Cleland – G. Davies – L. Llewellyn-Jones, *Greek and Roman Dress From A to Z*, London and New York, 2007.
- Cook 1960 R. M. Cook, *Greek Painted Pottery*, London, 1960.
- Cook 1981 R. M. Cook, *Clazomenian Sarcophagi*, Mainz am Rhein, 1981.

- Coomaraswamy 1933 A. Coomaraswamy, “A Relief from Persepolis”, *Bulletin of the Museum of Fine Arts* 31 (1933), 22-25.
- Coşkun 2005 G. Coşkun, *Daskyleion’da Orta Akhaemenid Dönem*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 2005.
- Courtils 2003 J. Courtils, *Ksanthos ve Letoon Rehberi*, İstanbul, 2003.
- Cremer 1984 M. Cremer, “Zwei Neue Graeco-Persische Stelen”, *EA* 3 (1984), 87-102.
- Curtis 2005 J. E. Curtis, “The Archaeology of the Achaemenid Period”, Eds. J. E. Curtis, N. Tallis. *Forgotten Empire: The World of Ancient Persia*, London, 2005, 30-49.
- Curtis 2000 J. E. Curtis, *Ancient Persia*, London, 2000.
- Curtis – Razmjou 2006 J. Curtis – S. Razmjou, “The Palace”, Eds. J. E. Curtis, N. Tallis. *Forgotten Empire: The World of Ancient Persia*, London, 2005, 50-104.
- Çevik 2002 N. Çevik, *Taşların İzinde Likya*, İstanbul, 2002.
- Çokay Kepçe – Recke 2005 S. Çokay Kepçe – M. Recke, “Achaemenid Bowls in Pamphylia”, Eds. İ. Delemen. *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia*, İstanbul, 2005, 83-97.
- Dedeoğlu 2003 H. Dedeoğlu, “The Lydians and Sardis”, Eds. Fatih Cimok. *A Turizm Yayınları*, İstanbul, 2003.
- Demargne 1989 P. Demargne, “Profil Et Frontalite au Sarcophage de Payava (Xanthos de Lycie)”, *Mansel’e Armağan*, Ankara, 1989, 527-536.
- Diler 2017 A. Diler, “Anadolu-Pers Dönemi Sanatında İkonografi: Gelenek, Gerçeklik ve Paradoks”, Eds. K. İren – Ç. Karaöz – Ö. Kasar. *Persler Anadolu’da Kudret ve Görkem*, İstanbul, 2017, 284-305.

- Doksanaltı – Özgan 2007 E. Doksanaltı – R. Özgan, “Kilikya’dan Arkaik Devre Ait İki Kabartma Üzerine Düşünceler”, *Anatolia* 32 (2007), 1-20.
- Dolunay 1966 N. Dolunay, “Daskyleion-Ergili’de Bulunan Kabartmalı Steller”, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* (1966), 19-111.
- Dönmez 2003 Ş. Dönmez, “Pazırık 5. Kurgan Hahıların Işığında Geç Demir Çağı Anadolu-Orta Asya Kültürel İlişkileri Üzerine Yeni Gözlemler”, *Journal of Art History* 16 (2003), 9-28.
- Dönmez 2008 Ş. Dönmez, “Akhaemenidler Kimdir?”, *National Geography Türkiye* (2008), 82-87.
- Dönmez 2010 Ş. Dönmez, “Yeni Arkeolojik Gelişmeler Işığında Orta Karadeniz Bölgesi Demir Çağı Kültürüne Genel Bir Bakış”, *Anadolu Araştırmaları XIX/1* (2010), 137-196.
- Dönmez 2010 Ş. Dönmez, “Perslerin Kayıp Satraplık Merkezi Bulundu”, *NTV Tarih* 12 (2010), 27-35.
- Dönmez 2012 Ş. Dönmez, “Oluz Höyük. Karadeniz’de Persler”, *Aktüel Arkeoloji* (2012), 140-145.
- Dönmez 2013 Ş. Dönmez, “Oluz Höyük: Kuzey-Orta Anadolu’nun Krali Pers Merkezi”, *Güneş Karadeniz’den Doğar (Lux ex Ponto Euxino), Sümer Atasoy’a Armağan Yazılar (Studies Presented in Honour of Sümer Atasoy)*, Ankara, 2013, 103-140.
- Dönmez 2016 Ş. Dönmez, “İran’da Parladi Anadolu’da Yandı”, *Tarih Dergisi* (2016), 14-17.
- Draycott 2008 C. M. Draycott, “What does “being “Graeco-Persian” mean? An introduction to the papers”, *AIAC* (2008), 1-6.
- Duran 2015 M. Duran, “Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2015), 61-86.

- Dusinberre 2002 E. R. M. Dusinberre, "King or God? Imperial Iconography and the Tiarate Head Coins of Achaemenid Anatolia", *AASOR* 57 (2002), 157-171.
- Er 2006 Y. Er, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*, Ankara, 2006.
- Erzen 1988 A. Erzen, *Çavuştepe I*, Ankara, 1988.
- Farkas 1969 A. Farkas, "The Horse and Rider in Achaemenid Art", *Persica* 4 (1969), 57-76.
- Farkas 1974 A. Farkas, *Achaemenid Sculpture*, İstanbul, 1974.
- Fleischer 1983 R. Fleischer, Der Klagefrauensarkophag aus Sidon, *IstForsch* 34, Tübingen, 1983.
- Franks 2009 H. M. Franks, "Hunting the Eschata: An Imagined Persian Empire on the Lekythos of Xenophantos", Eds. T. Cullen. *Hesperia* 78, New Jersey, 2009, 455-480.
- Furtwängler 1900 A. Furtwängler, *Die antiken Gemmen: Geschichte der Steinschneidekunst im Klassischen Altertum*, Band 1: Tafeln, Leipzig und Berlin, 1900.
- Gabrielli 2006 M. Gabrielli, *Le cheval dans l'empire achéménide / Horse in the Achaemenid Empire*, İstanbul, 2006.
- Gall 1981/1983 H. von Gall, "Zum Bildgehalt der Graeco-Persischen Grabstelen", *Akurgal'a Armağan, Anadolu XXII*, (1989), 143-165.
- Gallas 1976 K. Gallas, *Iran*, Germany, 1976.
- Gates 2002 J. E. Gates, "The Ethnicity Name Game: What Lies behind "Graeco-Persian?"", *Ars Orientalis XXXII*, (2002), 105-132.
- Gorbachov 2008 Y. Gorbachov, "Nine Observations On The Old Phrygian Inscription From Vezirhan", *Kadmos* 47, (2008), 91-108.
- Gow 1928 A. S. F. Gow, "Notes on the Persae of Aeschylus," *The Journal of Hellenic Studies* 48, (1928), 133-158.
- Gökmen 2014 E. Gökmen, *Osmanlı Dönemi Gördes Halıcılığı*, Manisa, 2014.

- Frankfort 1946 H. Frankfort, "Achaemenian Sculpture", *AJA* 50 (1946), 6-14.
- Girginer 2015 S. Girginer, "2013 Yılı Tatarlı Höyük Kazısı", 36. *Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt* (2015), 431-447.
- Ghirshman 1964 R. Ghirshman, *The Arts of Ancient Iran: from Its Origins to the Time of Alexander the Great*, Paris, 1964.
- Ghirshman 1951 R. Ghirshman, *Iran: From the Earliest times to the Islamic Conquest*, Paris, 1951.
- Graves 2010 R. Graves, *Yunan Mitleri: Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler* (Çev: Uğur Akpur), İstanbul, 2010.
- Von Graeve 1970 V. Von Graeve, "Der Alexandersarkophag und seine Werkstatt", *IstForsch* 28, Berlin, 1970.
- Greenewalt – Heywood 1992 C. H. Greenewalt – A. M. Heywood, "A Helmet of the Sixth Century B.C. from Sardis", *BASOR* (1992), 1-31.
- Hanfmann 1969 G.M.A. Hanfmann, "Excavations at Sardes-1969", *Türk Arkeoloji Dergisi* XVIII-I (1969), 61-75.
- Hiller 1960 F. Hiller, "Zu den Sockelfriesen des Klagefrauensarkophags in Istanbul", *MarbWPr* 16 (1960), 1-12.
- Hiller 1975 H. Hiller, "Ionische Grabreliefs der ersten Hälfte des 5. Jahrhunderts v. Chr", *IstMitt, Beiheft* 12, Tübingen, 1975.
- İdil 1998 V. İdil, *Likya Lahitleri*, Ankara, 1998.
- İplikçioğlu 1990 B. İplikçioğlu, *Eskiçağ Tarihi'nin Anahatları I*, İstanbul, 1990.
- Johansen 1951 K. F. Johansen, *The Attic Grave-Reliefs*, Copenhagen, 1951.
- Jacobs 1987 B. Jacobs, *Griechische und Persische Elemente in der Grabkunst Lykiens zur Zeit der Achämenidenherrschaft*, *Studies in Mediterranean Archaeology*, Vol. LXXVIII, Jonsered, 1987.

- Jannot 1984 J. R. Jannot, *Les Reliefs Archaiques de Chiusi*, Paris, 1984.
- Joannès 1982 F. Joannès, *Textes économiques de la Babylonie récente*, Paris, 1982.
- Kalkan 2013 H. Kalkan, “A Royal Tradition in Karagündüz Mound: İmitatio Regis”, *International Journal of Human Sciens* (2013), 707-718.
- Kaptan 1996 D. Kaptan, “Some Remarks about the Hunting Scenes on the Seal Impressions of Daskyleion”, *BCH Suppl.* 29 (1996), 85-100.
- Kaptan 2001 D. Kaptan, “On the Satrapal Center in Northwestern Asia Minor: Some evidence from the seal impressions of Ergili/Daskyleion, Eds. T. Bakır. *Achaemenid Anatolia. Proceedings of the First International Symposium on Anatolia in the Achaemenid Period, Bandırma 15–18 August 1997*, Istanbul, 2001, 57–64.
- Kaptan 2002 D. Kaptan, “The Daskyleion Bullae: seal images from the Western Achaemenid empire”, *Achaemenid History XII*, Leiden, 2002.
- Kaptan 2017 D. Kaptan, “Anadolu’da Pers Dönemi Mühürleri: Seals from Achaemenid Anatolia”, Eds. İ. Delemen. *The Achaemenid Impact Local Populations and Cultures in Anatolia*, İstanbul, 2005, 254-267.
- Kaptan-Bayburtluoğlu 1990 D. Kaptan-Bayburtluoğlu, “A Group of Seal Impressions on the Bullae from Ergili/Daskyleion”, *EA* 16 (1990), 15-27.
- Karagöz 1984 Ş. Karagöz, *Anadolu’dan Mezar Stelleri: Arkaik-Greko Pers-Hellenistik-Roma Bizans Çağları*, İstanbul, 1984.
- Karagöz 2007 Ş. Karagöz, “Neue Ansichten zu einem freistehenden Grabbau aus Daskyleion”, Eds. İ. Delemen. *The*

- Achaemenid Impact Local Populations and Cultures in Anatolia*, İstanbul, 2005, 195-214.
- Karagöz 2013 Ş. Karagöz, “Kleinasiatiscce Greko-Persische Kunstwerke im Archäologischen Museum von İstanbul”, *IstForsch* 54, Tübingen, 2013.
- Karaosmanoğlu 2008 M. Karaosmanoğlu, “Altıntepe Kazısı İkinci Dönem Kazıları”, Eds. B. Can – M. Işıklı. *Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Kazıları*, İstanbul, 2008, 69-83.
- Kent 1931 R. G. Kent, “The Recently Published Old Persian Inscriptions”, *Journal of the American Oriental Society* 51 (1931), 189-240.
- Kılıç 2015 S. Ö. Kılıç, “Pers Eğitim Sistemi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXX/1 (2015), 181-198.
- Kızgut 2018 İ. Kızgut, “Payava Lahti”, *Cedrus* VI (2018), 65-104.
- Konaç 2007 V. Konaç, *Anadolu’da Pers Dönemi Süvari Betimleri (Arkaik Dönem)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2007.
- Köroğlu 2008 K. Köroğlu, “Eski Mezopotamya’da Kralların Av Partileri”, Eds. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun. *Av ve Avcılık Kitabı*, İstanbul, 2008, 3-12.
- Köroğlu 2011 K. Köroğlu, “Doğu Anadolu Kaya Mezar Geleneği, Demir Çağı Urartu Devleti”, *Arkeo Atlas* (2011), 470-471.
- Kossack 1995 J. Kossack, “Berittene Schwertkrieger auf Schlachtensarkophagen aus Klazomenai”, Eds. U. Finkbeiner – R. Dittmann – H. Hauptmann. *Beiträge zur Kulturgeschichte Vorderasiens: Festschrift für Rainer Michael Boehmer*, Mainz, 1995, 307-322.
- Lerner 1991 J. Lerner, *Some So-Called Achaemenid Objects From Pazyryk, Notes in the History of Art, Vol. 10*, Chicago, 1991.

- Macridy 1913 Th. Macridy-Bey, “Reliefs gréco-perses de la région de Dascylion”, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 37, (1913), 340-358.
- Martin 1971 R. Martin, “*Le Monument des Néréides et L'architecture Funéraire*”, *Revue Archéologique, Nouvelle Série, Fasc. 2* (1971), 327-337.
- Mellink 1980 M. J. Mellink, A Sample Problem from the Painted Tomb at Kızılbél, *Actes du Colloque sur la Lycie antique, Bibliothèque de Institut Français d'Etudes Anatoliennes d'Istanbul XXVII, Paris, 1980.*
- Mellink 1974 M. J. Mellink, “Notes On Anatolian Wall Painting”, *Melanges Mansel I, Türk Tarih Kurumu Yayınları* (1974), 537-547.
- Mellink 1974 M. J. Mellink, “Excavations at Karatas-Semayük and Elmalı, Lycia, 1974”, *AJA* 79 (1975), 349-355.
- Mellink 1998 M. J. Mellink, *Kızılbél: An Archaic Painted Tomb Chamber in Northern Lycia*, Philadelphia, 1998.
- Metzger 1971 H. Metzger, *Sur deux groupes de reliefs Gréco-Perses d'Asie Mineure*, Bruxelles, 1971.
- Miller 2010 S. G. Miller, “Kuzey Likya’da İki Boyalı Mezar Odası: Kızılbél ve Karaburun”, *Tatarlı. Renklerin Dönüşü*, İstanbul, 2010, 318-330.
- Möbius 1968 H. Möbius, *Die Ornamente Der Griechischen Grabstelen, Klassicher und Nachklassicher Zeit*, München, 1968.
- Neumann 1997 G. Neumann, “Die zwei Inschriften auf der Stele von Vezirhan”, Eds. R. Gusmani, M. Salvini, P. Vannicelli. *Frigi e frigio*, Roma, 1997, 11-32.
- Nollé 1992 M. Nollé, *Denkmäler vom Satrapensitz Daskyleion*, Berlin, 1992.

- Oberleitner1994 W. Oberleitner, “Das Heroon von Trysa: Ein Lykisches Fürstengrab des 4. Jahrhunderts v. Chr”, Mainz am Rhein, 1994.
- Olbrycht 2014 M. J. Olbrycht, “The Diadem in the Achaemenid and Hellenistic Periods”, *Anabasis* 5, (2014), 177-186.
- Olmstead 1948 A. T. Olmstead, *History of the Persian Empire*, London, 1948.
- Özsait – Özsait 2005 M. Özsait – N. Özsait, “Grave Stelae from Delipınar”, Eds. İ. Delemen. *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia*, İstanbul, 2005, 159-167.
- Pasinli 2003 A. Pasinli, *İstanbul Arkeoloji Müzesi*, İstanbul, 2003.
- Pfuhl – Möbius 1977 E. Pfuhl – H. Möbius, *Die Ostgriechischen Grabreliefs Tafelband I*, Mainz am Rhein, 1977.
- Polat 1991 G. Polat, *Daskyleion ve Çevresinden Ele Geçen Anadolu Satraplık Dönemine Ait Mezar Stelleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 1991.
- Polat 1994 G. Polat, “Eine Neuerwerbung Des Uşak Museums: Eine Anatolisch-Persische Grabstele”, *Arkeoloji Dergisi* II (1994), 61-66.
- Polat 1998 G. Polat, *Anadolu Akhaemenid Dönemi Plastik Eserleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 1998.
- Polat 2005 G. Polat, “A New Perso-Anatolian Stele from Daskleion”, Eds. İ. Delemen. *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia*, İstanbul, 2005, 215-225.
- Polat 2014 E. Polat, *Onbinlerin Dönüş Yolunda Tarihi Coğrafya ve Arkeoloji*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, 2014.

- Polat 2017 G. Polat, "Anadolu'da Pers Etkili Taş Plastik Eserler: Persian Influence in Stone Carving in Anatolia", Eds. K. İren – Ç. Karaöz – Ö. Kasar. *Persler Anadolu'da Kudret ve Görkem*, İstanbul, 2017, 186-201.
- Porada 1985 E. Porada, "Classical Achaemenid Architecture and Sculpture," Eds. I. Gershevitch. *The Median and Achaemenian Periods: The Cambridge History of Iran II*, Cambridge, 1985, 793-827.
- Razmjou 2005 S. Razmjou, "Religion and Burial Customs", Eds. J. E. Curtis, N. Tallis. *Forgotten Empire: The World of Ancient Persia*, London, 2005, 150-180.
- Radt 1983 W. Radt, "Eine graeko-persische Grabstele im Museum Bergama", *IstMitt* 33, 1983, 53-68.
- Richter 1946 Gisela M. A. Richter, "Greek in Persia", *AJA* 50, 1946, 15-30.
- Rice 1961 T. T. Rice, *The Scythians*, London, 1961.
- Rodenwalt 1933 G. Rodenwalt, "Griechische reliefs in Lykien", *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften Berlin-Philosophisch-historische Klasse*, 1933, 1028-1055.
- Rose 2005 C. B. Rose, "The Tombs of the Granicus Valley", Eds. İ. Delemen. *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia*, İstanbul, 2005, 247-265.
- Rudenko 1970 S. I. Rudenko, *Frozen Tombs of Siberia: The Pazyryk Burials of Iron Age Horsemen*, Russian, 1970.
- Sekunda 1992 N. V. Sekunda, *The Persian Army*, London, 1992.
- Šmotláková 2014 K. Šmotláková, "Iconographical Themes on Funerary Monuments in Achaemenid Anatolia", Eds. Dr. Phil. Erik Hrnčiarik. *Turkey Through The Eyes of Classical Archaeologists: 10th anniversary of cooperation between*

- Trnava University and Turkish universities*, Trnava, 2014, 27-38.
- Steinhauer 2001 G. Steinhauer, “From the Archaic to Classical Form”, Eds. J. D. Roy. *The Archaeological Museum of Piraeus*, Athens, 2001, 97-147.
- Simpson 2005 St. J. Simpson, “The Royal Table”, Eds. J. E. Curtis, N. Tallis. *Forgotten Empire: The World of Ancient Persia*, London, 2005, 104-131.
- Saraçoğlu 2000 A. Saraçoğlu, “Kyzikos'dan Figürlü Mezar Stelleri” *OLBA III* (2000), 182-197.
- Sayar 2005 M. H. Sayar, “Eski Çağda Çukurovada Hilal ve Yıldızın Kullanımı”, Eds. İ. Delemen. *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia*, İstanbul, 2005, 97-103.
- Sevin 1982 V. Sevin, *Anadoluda Pers Egemenliği*, Ankara, 1982.
- Sevinç – Körpe 2005 N. Sevinç – R. Körpe, “The Tombs of the Granicus Valley”, Eds. İ. Delemen. *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia*, İstanbul, 2005, 247-264.
- Sevinç et al. 2001 N. Sevinç – R. Körpe – M. Tombul – C. B. Rose – D. Strahan – H. Kiesewetter – J. Wallrodt, “A New Painted Graeco-Persian Sarcophagus from Çan”, *Studia Troica, Band 11*, 2001, 383-420.
- Summerer 2005 L. Summerer, “The Tatarlı to Munich: The Recovery of a Painted Wooden Tomb Chamber in Phrygia”, Eds. İ. Delemen. *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultural in Anatolia*, İstanbul, 2005, 131-158.
- Summerer – Kienlin 2007 L. Summerer ve A. von Kienlin, “*Kelainai: Afyon'daki Pers Kenti*”, *Arkeoatlas Dergisi* 6, (2007), 74-83.

- Summerer 2007 L. Summerer, "Picturing Persian Victory: The Painted Battle Scene on the Munich Wood", *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia* 13, (2007), 3-30.
- Spier 1992 J. Spier, *Ancient Gems and Finger Rings*, California, 1992.
- Şahin 1994 M. Şahin, *Miletupolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Atatürk Üniversitesi, Erzurum*, 1994.
- Shahbazi 1975 A. S. Shahbazi, *The Irano-Lycian Monuments*, Tehran, 1975.
- Shahbazi 1992 A. S. Shahbazi, "Clothes: Iranian Costumes in the Median and Achaemenid Periods", *Encyclopædia Iranica* V, (1992), 722-737.
- Şare 2013 T. Şare, "The sculpture of the Heroon of Perikle at Limyra: the making of a Lycian King", *Anatolian Studies* 63, (2013), 55-74.
- Tallis 2005 N. Tallis, "Transport and Warfare", Eds. J. E. Curtis, N. Tallis. *Forgotten Empire: The World of Ancient Persia*, London, 2005, 210-235.
- Tappeiner 1986 M. Tappeiner, "Ein Beitrag zu den Wagenzügen auf den Stelen aus Daskyleion", *EpigAna* 7, (1986), 81-95.
- Tarhan 2005 M. T. Tarhan, "Median and Achaemenid Periods at Tuşpa", Eds. İ. Delemen. *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultural in Anatolia*, İstanbul, 2005, 117-130.
- Tekçe 1993 E. F. Tekçe, *Pazırık: Altaylardan Bir Halının Öyküsü*, Ankara, 1993.
- Tekin 2017 O. Tekin, "Pers Dönemi'nde Anadolu'da Para ve Ticaret", Eds. K. İren – Ç. Karaöz – Ö. Kasar. *Persler Anadolu'da Kudret ve Görkem*, İstanbul, 2017, 102-136.

- Tolun 2005 V. Tolun, "A Persianizing Terracotta Statuette from Assos", Eds. İ. Delemen. *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia*, İstanbul, 2005, 271-275.
- Tombul – Körpe 2000 M. Tombul – R. Körpe, "1999 Yılı Çan Altıkulaç Köyü Çingene Tepe Tümülüs'ü Kurtarma Kazısı", *11. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu* (2001), 181-193.
- Thompson 1965 G. Thompson, "Iranian Dress in the Achaemenian Period", *Journal of the British Institute of Persian Studies*, Vol III, (1965), 121-126.
- Tuplin 2005 C. Tuplin, "The Achaemenid Impact in Anatolia: A Summary", Eds. İ. Delemen. *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia*, İstanbul, 2005, 291-298.
- Tuplin 1996 C. Tuplin, *Achaemenid Studies*, Stuttgart, 1996.
- Umar 1993 B. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul, 1993.
- Vassileva 2008 M. Vassileva, "Achaemenid Interfaces, Thracian and Anatolian Representations of Elite Status", *International Congress of Classical Archaeology Meetings Between Cultures in The Ancient Mediterranean*, *Associazione Internazionalane di Archeologia Classica* (2008), 37-46.
- Vismara 2005 N. Vismara, "Some Reflects on Iconographic Motifs in Lycion Coinage", Eds. İ. Delemen. *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia*, İstanbul, 2005, 59-69.
- Vos 1963 M. F. Vos, *Scythian Archers in Archaic Attic Vase-Painting*, Groningen, 1963.
- Wiesehöfer 2003 J. Wiesehöfer, *Antik Pers Tarihi*, (Çev: M. A. İnci) İstanbul, 2003.

- Villing 2006 A. Villing, "Persia and Greece", Eds. J. E. Curtis, N. Tallis. *Forgotten Empire: The World of Ancient Persia*, London, 2005, 236-250.
- Yağcı 2000 R. Yağcı, "Anadolu Medeniyetler Müzesi Koleksiyonundaki, Greko-Pers Damga Mühür Grubu", *Olba III* (2000), 1-5.
- Yılmaz 2008 F. Yılmaz, *Arkaik Dönem Batı Anadolu Resim Sanatı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Ege Üniversitesi, İzmir*, 2008.
- Yılmaz 2017 B. Yılmaz, "Pazırık'dan Günümüze Türk Halı Sanatı", *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi I,1* (2017), 98-106.
- Yiğitpaşa 2015 D. Yiğitpaşa, "Arkeolojik Veriler Işığında Doğu Anadolu Geç Demir Çağı (MÖ 7. ve 4. yy) Çanak Çömleği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* (2015), 512-538.
- Zoroğlu 1994 L. Zoroğlu, *Kelenderis I, Kaynaklar, Kalıntılar, Buluntular*, Ankara, 1994.

Elektronik Kaynaklar

- <http://www.achemenet.com/>
- <https://bibleplaces.photoshelter.com/image/I0000reoc4tkIBtE>
- <http://www.iranicaonline.org/articles/art-in-iran-iii-achemenian>
- <https://www.livius.org/category/museums/>
- <http://www.iranicaonline.org/articles/clothing-ii>
- https://brill.com/view/journals/acss/21/1/article-p23_2.xml
- http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Strabo/15C*.html
- <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/yazdir?008BA5D49352555FEAC451718D857832>
- [http://dariocaballeros.blogspot.com/2013/07/median-kandys-or-kantus-riding-coat.html,](http://dariocaballeros.blogspot.com/2013/07/median-kandys-or-kantus-riding-coat.html)

<http://www.ebyzantinemuseum.gr/?i=bxm.en.exhibit&id=199>

<https://edebiyatvesanatakademisi.com/hali-kilim-giysi-dokuma/gordes-halilari-dugumu-ve-hali-tipleri/2197>

<https://tekstilsayfasi.blogspot.com/2013/09/halicilik-tarihi-ve-gelisimi.html>

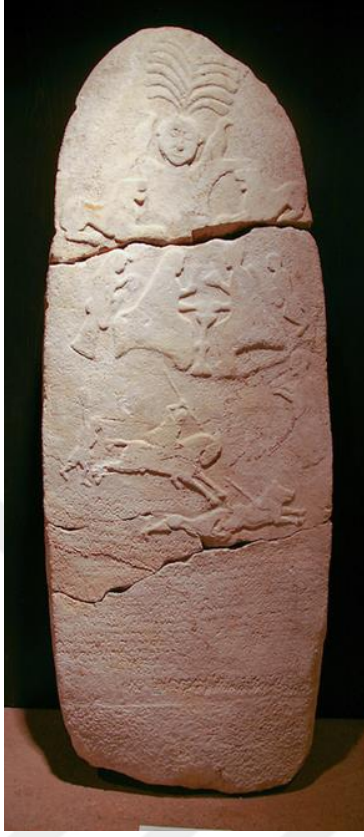
https://pbase.com/dosseman/usak_museum

https://www.persee.fr/docAsPDF/efr_0000-0000_1984_ths_71_1_2770.pdf

https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/

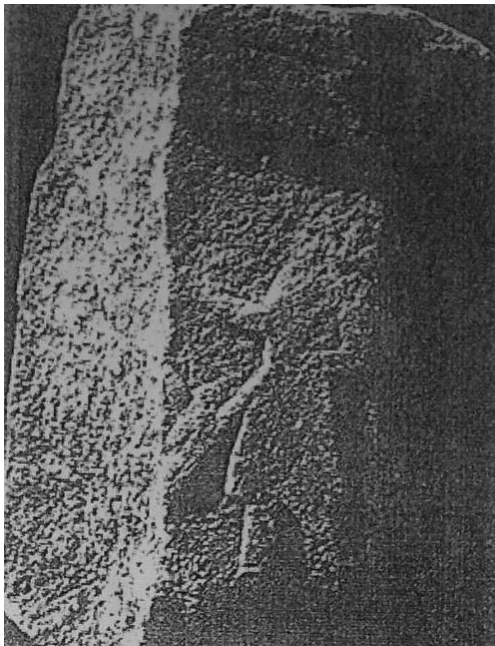
LEVHALAR

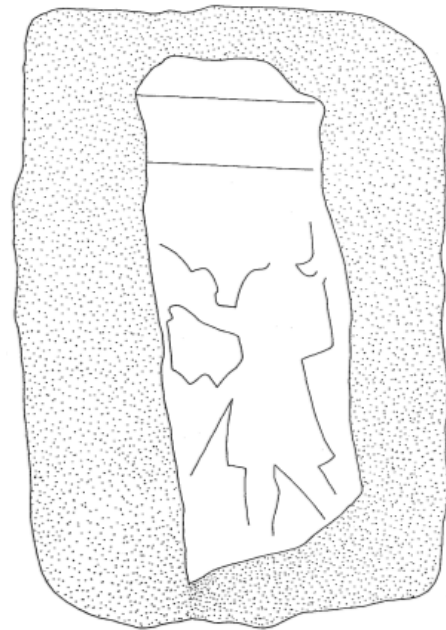
1: Vezirhan Mezar Steli (Asgari 1983, B.146)

2: Sultaniyeköy Mezar Steli av sahnesinden detay (Asgari 1983, B.140)

3a: Daskyleion Mezar Steli (Polat 1998, Lev. IIIb)

3b: Daskyleion Mezar Steli (Polat 1998, Çiz. IIb)

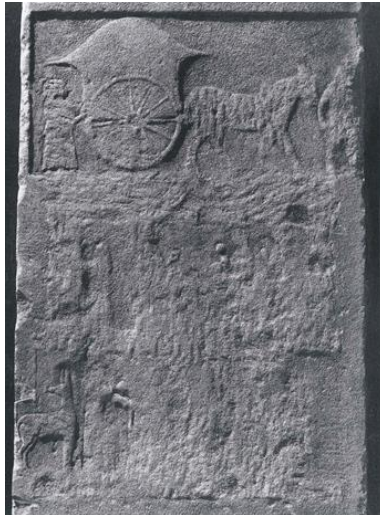
1: Bergama Mezar Steli

2: Çavuşköy Mezar Steli (Cremer 1984, Lev. 6b)

3a: Köseresul I Mezar Steli (Polat 1991, Lev. IVa)

3b: Köseresul I Mezar Steli geyik avı sahnesinden detay (Borchhardt 1968, Lev.40.2)

4: Lidya Mezar Steli (Heywood 1992, Fig. 25)

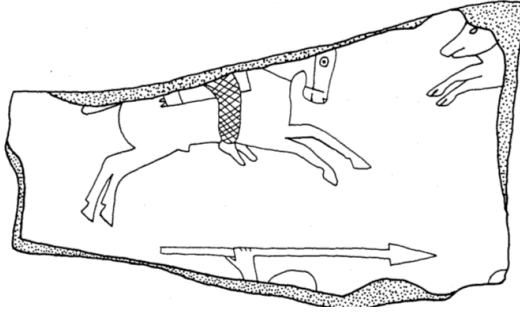
LEVHA 3

1: Hisartepe Mezar Steli (*Polat 1991, Lev. VIa*)

2: Dereköy Mezar Steli (*Cremer 1984, Lev. 6d*)

3a: Kozviranköyü I Mezar Steli (*Polat 1994, Fig. 1*)

3b: Kozviranköyü I Mezar Steli (*Polat 1998, Lev. XXIIIb*)

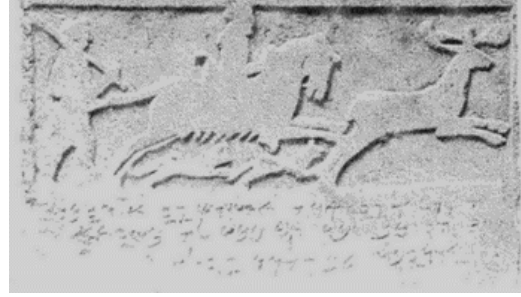
5: Kozviranköyü II Mezar Steli (*Polat 1994, Fig. 2*)

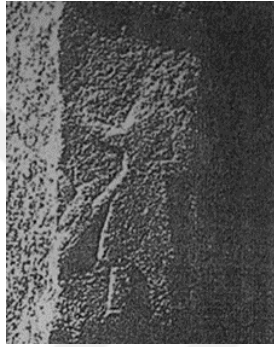
6: Bursa Mezar Steli (*Cremer 1984, Lev. 6c*)

1: Vezirhan Mezar Steli av sahnesinden
detay (Asgari 1983, B.146)

2: Sultaniyeköy Mezar Steli av
sahnesinden detay (Asgari 1983, B.140)

3: Daskyleion Mezar Steli (Polat
1998, Lev. IIIb)

4: Hisartepe Mezar Steli detay (Pfuhl –
Möbius 1977, Lev. 2.5)

5: Bergama Mezar Steli detay

6: Çavuşköy Mezar Steli av sahnesinden
detay (Borchhardt 1968, Lev. 53.1)

7: Ksanthos, Nereidler Mezar Anıtı BM 887
(Demargne 1989, Lev. 117.1)

8: Ksanthos, Payava Lahti
geyik avı sahnesinden detay
(Kızıgut 2018, Fig. 7A)

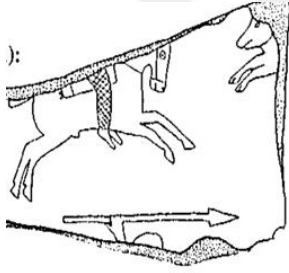
LEVHA 5

1: Delfi Mezar Steli (Boardman 2005, Fig. 57)

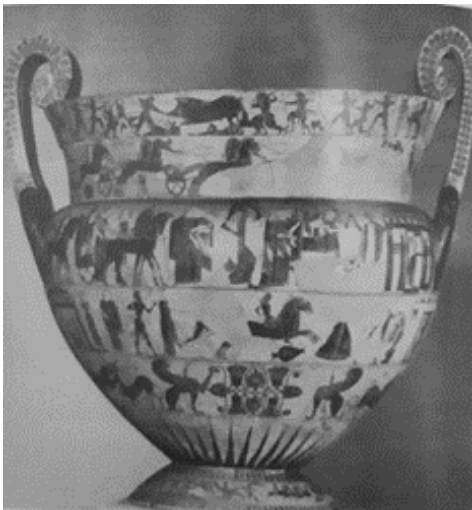
2: Aigina Mezar Steli (Boardman 2005, Fig.58)

3: Kozviranköyü I Mezar Steli (Polat 1994, Fig. 1)

4: Kızılbel güney duvarı aslan avı sahnesinden detay (Mellink 1971, Lev.5)

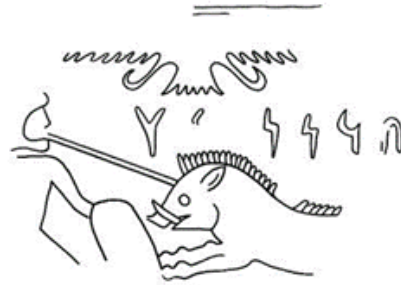
5: François Vazosu, Kalidon yaban domuzu avı (Boardman 2003, Fig. 46)

6: Atina, Xenophontos imzalı Bodur Lekythos (Franks 2009, Fig. 1.2)

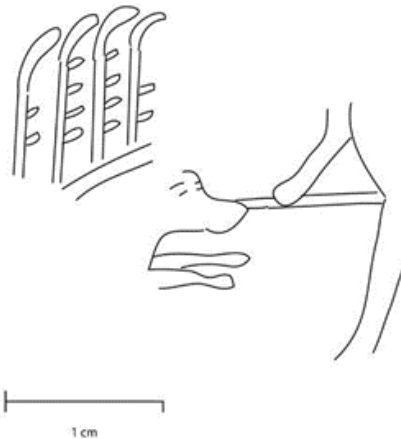
1a: Daskyleion, Bulla DS 61

1b: Daskyleion, Bulla DS 61

2a: Daskyleion, Bulla DS 62

2b: Daskyleion, Bulla DS 62

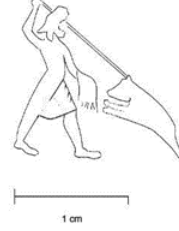
3a: Daskyleion, Bulla DS 78

3b: Daskyleion, Bulla DS 78

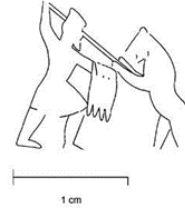
1a: Daskyleion, Bulla DS 96.1

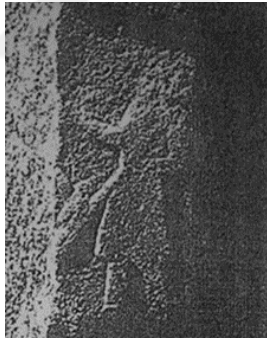
1b: Daskyleion, Bulla DS 96.1

2a: Daskyleion, Bulla DS 97

2b: Daskyleion, Bulla DS 97

3: Daskyleion Mezar Steli (*Polat 1998, Lev. IIIb*)

4: Akhaemenid Mühür (*Boardman 1970, Lev. 925*)

5a: Kalsidon Silindir Mühür (*Tallis 2005, Fig. 417*)

5b: Kalsidon Silindir Mühür (*Tallis 2005, Fig. 417*)

LEVHA 8

1: Vezirhan Mezar Steli av sahnesinden detay (Asgari 1983, B.146)

2: Sultaniyeköy Mezar Steli av sahnesinden detay (Asgari 1983, B.140)

3: Hisartepe Mezar Steli detay (Pfuhl – Möbius 1977, Lev. 2.5)

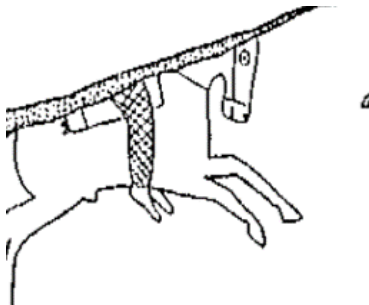
4: Bergama Mezar Steli detay

5: Çavuşköy Mezar Steli (Borchhardt 1968, Lev. 53.1)

6: Dereköy Mezar Steli (Cremer 1984, Lev. 6d)

7: Kozviranköy I Mezar Steli (Polat 1993, Fig. 1)

8: Bursa Mezar Steli (Cremer 1984, Lev. 6c)

1: Sidon, Ağlayan Kadınlar Lahti av sahnesinden detay (Borchhardt 1968, Taf. 56.1)

2: Sidon, Ağlayan Kadınlar Lahti av ganimeti (Hiller 1960, Lev. 1)

3: Lidya Mezar Steli detay (Heywood 1992, Fig. 25)

4: Daskyleion, Bulla DS 89.1

5: Ksanthos, Payava Lahti geyik avı sahnesinden detay (Kızgut 2018, Fig. 7A)

6: Atina, Dinos Parçası (Boardman 2003, Fig. 64.3)

7: Oinokhoe (Boardman 2003, Fig. 68)

8: Karınlı Amphora (Boardman 2003, Fig. 100)

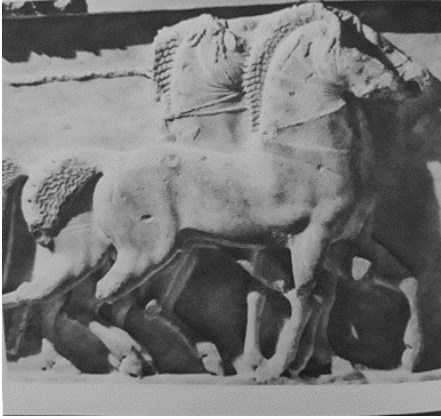
9: Boyunlu Amphora (Boardman 2003, Fig. 217)

1: Atina, at figürü (Steinhauer 2001, Fig. 245)

2: Atina, at figürü (Steinhauer 2001, Fig. 249)

3: Delphi, Siphnoslular'ın Hazine Binası batı frizi at figürü (Boardman 2013, 212.4)

4: Kios, Mermer binici kabartması (Hiller 1975, Lev. 12. 3, O22)

5: Erivan, Akhaemenid Riton, at başı

6: Erivan, Akhaemenid Riton, at başı

1: Lidya Mezar Steli (Heywood 1992, Fig. 25)

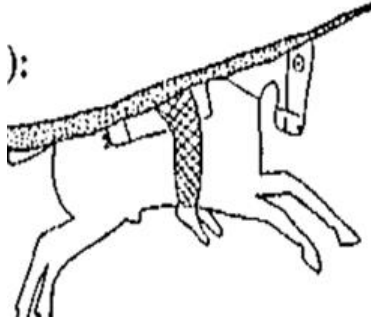
2: Bergama Mezar Steli

3: Sultaniyeköy Mezar Steli (Asgari 1983, B.140)

4: Çavuşköy Mezar Steli av sahnesinden detay (Borchhardt 1968, Taf. 53.1)

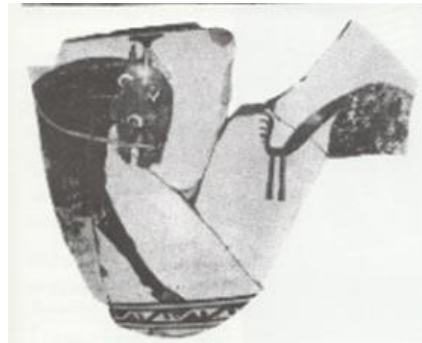
5: Kozviranköyü I Mezar Steli (Polat 1994, Fig. 1)

6: Lidya Mezar Steli detay (Heywood 1992, Fig. 25)

7: Çan Lahti kısa yüz savaş sahnesi, (Sevinç et. al. 2001, Fig.11)

8: Maşat Höyük çanak parçası (Dönmez 2010, Fig. 10)

1: Persepolis, Apadana, Kapadokya Delegasyonu (*Dönmez 2010, Fig. 11*)

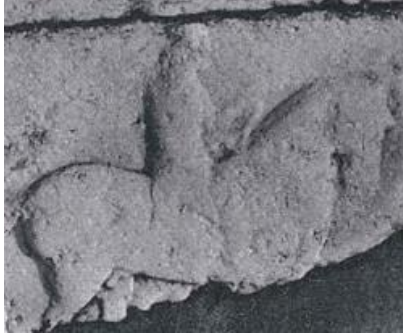
2: Persepolis, Apadana, Sagartian Delegasyonu (*Farkas 1974, Fig. 48*)

3: Persepolis, Apadana, İskit Delegasyonu (*Farkas 1974, Fig. 49*)

4: Xanthos Anıtı (*Farkas 1974, Fig. 75*)

5: Hisartepe Mezar Steli detay (*Pfuhl – Möbius 1977, Lev. 2.5*)

6: Pazırık Kurganı büyük halı ortasındaki atlı figür (*Rice 1961, Fig. 47*)

7: Oxus Hazinesi, altın plaka (*Tallis 2005, Fig. 405*)

8: Atlı Figür (*Tallis 2005, Fig. 409*)

LEVHA 13

1: Vezirhan Mezar Steli av sahnesinden detay (Asgari 1983, B.146)

2: Sultaniyeköy Mezar Steli av sahnesinden detay (Asgari 1983, B.140)

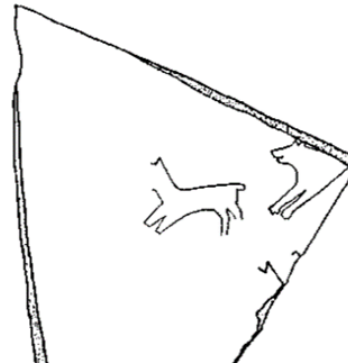
3: Bergama Mezar Steli detay

4: Çavuşköy Mezar Steli av sahnesinden detay (Borchhardt 1968, Taf. 53.1)

5: Dereköy Mezar Steli (Cremer 1984, Lev. 6d)

6: Kozviranköyü II Mezar Steli (Polat 1994, Fig. 2)

1: Bursa Mezar Steli Atlı Figürü
(Cremer 1984, Lev. 6c)

2: Ksanthos, Nereidler Mezar Anıtı av
sahnesinden detay (Demargne 1989, Lev.
115.1)

3: Sidon, Ağlayan Kadınlar Lahti av
sahnesinden detay (Borchhardt 1968,
Lev. 56.1)

4: Ksanthos, Payava Lahti, geyik avı
sahnesinden detay

5: Altıkulaç, Çan Lahti uzun yüz
yaban domuzu avı detay

6: Atina, Çan Krater, Aktion ve köpekler
(Boardman 2002, Fig. 335.2)

1: Atina, Artemis Brauronia'ya yapılmış köpek heykeli (*Boardman 2013, Fig. 271*)

2: Atina, Kahraman kabartması (*Steinhauer 2001, 334*)

3: Kios Kabartma levha (*Jannot 1984, Fig. 178*)

4: Kios, Kabartma levha (*Jannot 1984, Fig. 177*)

5: Kios, Kabartma (*Jannot 1984, Fig. 504*)

LEVHA 16

1: Vezirhan Mezar Steli yaban domuzu avı sahnesinden detay (Asgari 1983, B.146)

2: Bergama Mezar Steli yaban domuzu avı detay

3: Bursa Mezar Steli yaban domuzu avı detay (Cremer 1984, Lev. 6c)

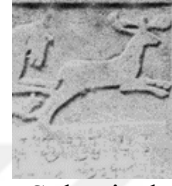
4: Kozviranköyü I Mezar Steli yaban domuzu avı detay (Polat 1993, Fig. 1)

5: Kozviranköyü II Mezar Steli (Polat 1994, Fig. 2)

6: Çavuşköy Mezar Steli yaban domuzu ve geyik avı detay (Cremer 1984, Lev. 6b)

7: Sultaniyeköy Mezar Steli geyik avı sahnesinden detay (Asgari 1983, B.140)

8: Köseresul I Mezar Steli geyik avı sahnesinden detay (Borchhardt 1968, Lev. 40.2)

9a: Adana, Tabloid Damga Mühür, Env. no. 38 (Musée archéologique d'Adana)

9b: Adana, Tabloid Damga Mühür, Env. no. 38 (Musée archéologique d'Adana)

10: Skaroboid Mühür, Env. No. 57 (Bibliothèque nationale de France)

11: Skaroboid Mühür, Env. no. 59 (Bibliothèque nationale de France)

12: Daskyleion, Bulla DS 61

13: Bulgaristan, Rogozen Testisi (Vassileva 2008, Fig. 14)

14: Altıkulaç, Çan Lahti detay (Sevinç et. al. 2001, Fig. 8)

15: Kızılbel Doğu Duvarı (Yılmaz 2008, Lev. 19b)

16: Skaraboid Mühür (Bibliothèque nationale de France)

17: Skaraboid Mühür (Bibliothèque nationale de France)

1: Bergama Mezar Steli
detay

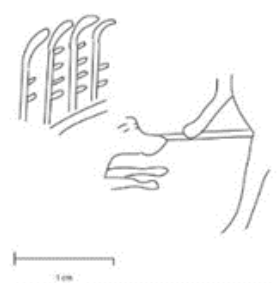
2: Çavuşköy Mezar Steli detay (Cremer 1984, Lev.
6b)

3: Lidya Mezar Steli detay (Heywood
1992, Fig. 25)

4: Altıkulaç, Çan Lahti uzun yüz yaban
domuzu avı

5: Daskyleion, Bulla
DS 62

6: Kızılbel Doğu Duvarı bataklıkta yaban domuzu avı

1: Bulla DS
68.1 detay

2: Bulla
DS 85.2
detay

3: Bulla DS
79.1

4: Bulla
DS 89.1
detay

5: Bulla DS
95.1 detay

6: Bulla DS
96.1 detay

7: Sidon, Satrap Lahti detay
(Borchhardt 1968, Taf. 54.1)

8: Halikarnassos,
Mermer Baş Bodrum
(Villing 2006, Fig.
444)

9: Daskyleion, Rahip
Figürü (Magus) (Borchardt
2007, Fig. 2.5)

10: Oxus Hazinesi,
(Razmjou 2006, Fig.
213)

11: Elmalı, Yalnızdam
Mezar Steli (Şare 2013,
Fig. 16)

12: Susa, Krallara içki sunan
hizmetli figürü (Farkas 1974,
Fig. 57)

13: Sidon, İskender Lahti
detay (von Graeve 1970, Lev.
45. D 2-5)

14: Sidon, İskender Lahti
(von Graeve 1970, Lev. 44.
D 1-2)

15: Milas,
Hekatomnos Lahti,
Persli Figür

LEVHA 19

1: Köseresul, Elnaf'ın Mezar Steli detay (Borchhardt 1968, Lev. 44.2)

2: Dinar, Tatarlı Tümülüsü Ekphora Sahnesi detay (Summerer 2007, 81)

3: Elmalı, Karaburun II Araba içinde oturan adam (Mellink 1974, Lev.68)

4: Daskyleion, Tabloid Damga Mühür (Yağcı 2000, Lev. 1a)

5: Sar-i Pul, Zagros, Dukkan-Daud kaya rölyefi (Ghirshman 1954, Fig. 46)

6: Rusya, Pazırık Halısı atlı (Yılmaz 2017, Fig. 4)

7: Altıkulaç, Çan Lahti savaş sahnesi detay (Casabonne – Gabrielli, 2007, Fig. 6.)

8a: Persepolis, Mühür (Casabonne – Gabrielli, 2007, Fig. 1.)

8b: Persepolis, Mühür (Casabonne – Gabrielli, 2007, Fig. 1.)

9: Atina, Triptolemos Ressamı (Boardman 2002, Fig. 303.1)

10: Limyra, Perikle Heroonu doğu frizi atlı grup (Şare 2013, Fig. 15)

11: Likya yerel sikke, (Tekin 2017, Fig. 13)

1: Çavuşköy Mezar Steli detay (Cremer 1984, Lev. 6b)

2: Xsanthos, Nereidler Mezar Anıtı BM 889'dan detay (Demargne 1989, Lev. 115.1)

3: Sidon, Ağlayan Kadınlar Lahti detay (Borchhardt 1968, Lev. 54.1)

4: Xsanthos, Payava Lahti detay (Kızgut 2018, Fig. 7A)

5: Sidon, Likya Lahti detay

6: Limyra Lahti detay (Borchhardt 1968, Lev. 55.2)

7: Altıkulaç, Çan Lahti Detay

8: Atina, Kahraman kabartması (Steinhauer 2001, 334)

9: Bergama Mezar Steli detay

1: Lidya Mezar Steli
detay (Heywood
1992, Fig. 25)

2: Assos, Persli Figürin (Tolun
2005 Fig. 1)

3: Kelenderis, Persli
Figürin (Zoroğlu
1994, Fig. 84)

4: Elazığ, Persli Figürin
Berlin (Borchardt 2007,
Fig. 2.2)

5: Bandaka, Persli Figürin
Berlin (Borchardt 2007, Fig.
2.1)

6: Daskyleion, Magus
Figürü (Borchardt
2005, Fig.3.5)

1: Limyra Lahti detay
(Borchhardt 1968, Lev. 55.2)

2: Dansözler Lahti detay
(Courtils 2003, Fig. 39)

3: Sidon, Ağlayan Kadınlar Lahti detay
(Borchhardt 1968, Taf. 54.1)

4: Trysa Gölbaşı Heroonu
(Oberleitner 1994, Abb. 58)

5: Hisartepe Mezar Steli detay (Pfuhl – Möbius 1977, Taf. 2.5)

6: Çavuşköy Mezar Steli detay
(Borchhardt 1968, Taf. 53.1)

7: Sidon, Satrap Lahti detay
(Borchhardt 1968, Taf. 54.1)

8: Altıkulaç, Çan Lahti uzun yüz yaban domuzu avı

9: Kozviranköyü I Mezar Steli, binici detay

10: Daskyleion Mezar Steli
(Polat 1998, Lev. IIIb)

11: Erivan, Riton

12: Persli Süvari (Tallis 2005, 409)

13: Altıkulaç, Çan Lahti savaş sahnesi

14: Persepolis, Medli Figür (Grishman 1954, Fig. 70)

1: Susa, Hizmetçi ayakkabısı (Curtis – Razmjou 2006, Fig. 58)

2: Susa, Hizmetçi ayakkabısı (Curtis – Razmjou, 2006, Fig. 57)

3: Embades

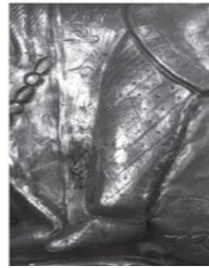
4: Susa, Dekor, Okçu ayakkabısı

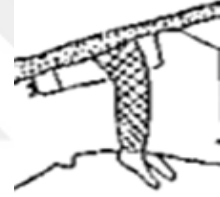
5: Susa, Dekor, Okçu ayakkabısı

6: Altıkulaç, Çan Lahti detay

7: Erivan, Riton detay

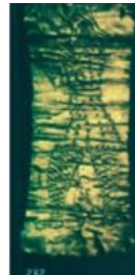
8: Kozviranköyü I Mezar Steli

9: İtalya, Daryus Vazosu (Simpson 2006, Fig.48)

10: Oxus Hazinesi (Razmjou 2006, Fig. 232)

11: Oxus Hazinesi (Razmjou 2006, Fig. 229)

12: Kızılbel güney duvarı aslan avı sahnesi (Yılmaz 2008, Lev. 27c)

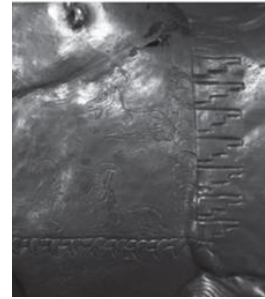
13: Klazomenai, Viyana (IV) Lahti (Cook 1981, Lev. 26E.9)

1: Altaylar, Pazırık At Haşası (Tekçe 1993, Fig. 20a)

2: Altaylar, Pazırık Halısı atlı (Yılmaz 2017, Fig. 4)

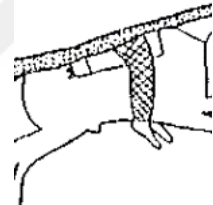
3: Erivan, Eyer örtüsü detay

4: Altıkulaç, Çan Lahti savaşı (Sevinç et. al. 2001, Fig. 11)

5: Sultaniyeköy Mezar Steli detay (Asgari 1983, B.140)

6: Kozviranköyü I Mezar Steli (Polat 1993, Fig. 1)

7: Susa, Akhaemenid Riton (Tallis 2005, Fig. 411)

8: Çavuşköy Mezar Steli detay (Cremer 1984, Lev. 6b)

9: Lidya Mezar Steli detay (Heywood 1992, Fig. 25)

10: Altıkulaç, Çan Lahti detay

11: Kalsidon Mühür (Bibliothèque nationale de France)